АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAIKHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD LANGUAGES

Философия ғылымдарының докторы, профессор
Рүстем Қазақбайұлы Қадыржановтың
70 жылдығына арналған
«Қазақстан жаһандық және аймақтық үдерістерде»
Халықаралық дөңгелек үстел
МАТЕРИАЛДАРЫ
2 желтоқсан 2020 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международного круглого стола
«Казахстан в глобальных и региональных процессах»
посвященного 70–летнему юбилею доктора философских наук,
профессора Рустема Казахбаевича Кадыржанова
2 декабрь 2020 г.

PROCEEDINGS
of the International roundtable
"Kazakhstan in the global and regional processes"
dedicated to the 70th anniversary of Dr., Prof. Rustem Kadyrzhanov
December 2, 2020

Алматы, 2021

АБЫЛАЙ ХАН АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ЖӘНЕ ӘЛЕМ ТІЛДЕРІ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ И МИРОВЫХ ЯЗЫКОВ ИМЕНИ АБЫЛАЙ ХАНА
KAZAKH ABLAIKHAN UNIVERSITY OF INTERNATIONAL RELATIONS AND WORLD LANGUAGES

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР ФАКУЛЬТЕТІ
ФАКУЛЬТЕТ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ
FACULTY OF INTERNATIONAL RELATIONS

КӘСІБИ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР КАФЕДРАСЫ (ЖОҒАРҒЫ КУРСТАР)
ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ КАФЕДРА МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ (СТАРШИЕ КУРСЫ)
PROFESSIONAL DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS (SENIOR COURSES)

Философия ғылымдарының докторы, профессор Рүстем Қазақбайұлы Қадыржановтың 70 жылдығына арналған
«Қазақстан жаһандық және аймақтық үдерістерде»
Халықаралық дөңгелек үстел
МАТЕРИАЛДАРЫ
2 желтоқсан 2020 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международного круглого стола
«Казахстан в глобальных и региональных процессах»
посвященного 70–летнему юбилею доктора философских наук, профессора Рустема Казахбаевича Кадыржанова
2 декабрь 2020 г.

PROCEEDINGS
of the International roundtable
"Kazakhstan in the global and regional processes"
dedicated to the 70th anniversary of Dr., Prof. Rustem Kadyrzhanov
December 2, 2020

Алматы, 2021

УДК 327(574)
ББК 66.4(5 Қаз)
Қ 18

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТ университеті, Халықаралық қатынастар факультетінің Ғылыми кеңесінің ұсынысымен 28-ші қаңтарда 2021 жылы № 6 хаттамамен баспаға әзірленді

Редакция алқасы:
С.С. Құнанбаева (төрайымы), ***Вежбицки, А.*** (Польша), ***Ф.Ф. Толипов*** (Өзбекстан), ***А. Қара*** (Түркия), ***П.Н. Дудин*** (Ресей), ***З.Д. Шаймарданова, Д.С. Раев, В.Х. Хайруллаева, Г.А. Асхат*** (Қазақстан).

Рецензенты:
Айдарбеков З.С. - доктор философских наук, профессор КазУМОиМЯ
Нурмуратов С.Е. - доктор философских наук, профессор Институт Философии, политологии и религиоведения КН МОН РК.

Қ 18 «Қазақстан жаһандық және аймақтық үдерістерде» Халықаралық дөңгелек үстел материалдары / Редакциясын басқарған С.С. Құнанбаева. Құрастырушылар: Г.А. Асхат, Н.Т. Абдимомынов. – Алматы: Абылай хан атындағы ҚазХҚжәнеӘТУ. 2021. – 96 б.- қазақша, орысша.

ISBN 978-601-270-470-9

Халықаралық дөңгелек үстел материалдары жинағында Қазақстанның сыртқы саясатының өзекті мәселелері аясында жүргізілген зерттеу нәтижелері жарияланған.

Кітап саясаттану, шығыстану, халықаралық қарым-қатынастар, тарих саласындағы мамандарға, сонымен бірге Қазақстанның сыртқы саясатына қызығатын барлық оқырманға арналған.

Рекомендовано к печати Ученым советом факультета международных отношений КазУМО и МЯ имени Абылай хана от 28 января 2021 года. Протокол № 6

Редакционная коллегия:
С.С. Кунанбаева (председатель), ***Вежбицки, А.*** (Польша), ***Ф.Ф. Толипов*** (Узбекистан), ***А. Қара*** (Туркия), ***П.Н. Дудин*** (Россия), ***З.Д. Шаймарданова, Д.С. Раев, В.Х. Хайруллаева, Г.А. Асхат*** (Казахстан).

Рецензенты:
Айдарбеков З.С. - доктор философских наук, профессор КазУМОиМЯ
Нурмуратов С.Е. - доктор философских наук, профессор Институт Философии, политологии и религиоведения КН МОН РК.

Материалы международного круглого стола «Казахстан в глобальных и региональных процессах» / Под ред. С.С. Кунанбаевой. Составители: Г.А. Асхат, Н.Т. Абдимомынов. – Алматы: КазУМОиМЯ имени Абылай хана. Полингво, 2021. – 96 с.

ISBN 978-601-270-470-9

В сборнике материалов международного круглого стола публикуются результаты исследований по актуальному вопросу внешней политики Казахстана.

Книга адресована специалистам в области “Политология”, “Востоковедения”, “Международные отношения”, “История”, а также всем интересующимся по внешней политике Казахстана.

УДК 327(574)
ББК 66.4(5 Қаз)

© КазУМОиМЯ имени Абылай хана, 2021

Қадыржанов Рустем Қазақбайұлы - 70 жас

Қадыржанов Рүстем Қазақбайұлы – 70 жыл

Рүстем Қазақбайұлы Қадыржанов 1950 жылы Қарағанды қаласында дүниеге келген. 1972 жылы С.М. Киров атындағы Қазақ Мемлекеттік Университетінің математика факультетін бітірген. 1983 жылы – философия мамандығы бойынша кандидаттық диссертация, ал 1992 жылы – жаратылыстану-техникалық бағыты философия мамандығы бойынша докторлық диссертацияны ойдағыдай қорғады. 2001 жылдан бастап Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінде халықаралық қатынастар факультетінің профессоры ретінде магистранттар мен докторанттарға дәрістер оқуда. Философия ғылымдарының докторы, профессор Рүстем Қазақбайұлы қазіргі кезеңде ҚР Білім және Ғылым министрлігі, Ғылым комитетіне қарасты философия, саясаттану және дінтану Институтының бас ғылыми қызметкері, Этникалық және ұлтшылдықты зерттеу қауымдастығы (ASEN) мүшесі, Халықаралық Орталық Еуразияны зерттеу қоғамы (CESS) мүшесі, Орталық Азияны зерттеу Еуропалық қоғамы (ESCAS) мүшесі, Халықаралық саяси ғылымдар қауымдастығы (IPSA) мүшесі, «Әл-Фараби» журналы редакциясының мүшесі, Алматы қаласындағы Қазақстан халқы Ассамблеясының ғылыми-сараптамалық тобының мүшесі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Әлеуметтану» және «Саясаттану» мамандықтары бойынша PhD философия докторы дәрежесін беру жөніндегі диссертациялық кеңестің мүшесі болып табылады.

Рүстем Қазақбайұлы 100-ден астам ғылыми еңбектер жазды. Еңбектері АҚШ, Канада, Германия, Испания, ҚХР, Словакия, Иран, Түркия, Ресей және тағы басқа басылымдарында жарық көрді. Осы елдердің ұйымдастыруымен өткен халықаралық форумдар мен симпозиумдарда, ғылыми-теориялық және ғылыми-практикалық конференциялардың беделді мінберлерінде өз ойын айқын білдіріп келеді. Оның ішінде 3 жеке монография, 15 ұжымдық монографияның тең авторы, «Әлемнің әр түрлі аймақтарындағы мемлекеттік басқаруды орталықсыздандыру» ағылшын тілінде оқу құралының авторы. Рүстем Қазақбайұлының ғылыми жетекшілігімен 3 ғылым докторы, 20 ғылым кандидаттары, 30-дан астам ғылым магистрлері диссертация қорғады.

Рүстем Қазақбайұлы ҚР БҒМ, ҚР Мәдениет министрлігі шеңберіндегі, сонымен қатар көптеген халықаралық ғылыми жобалардың жетекшісі, атап айтсақ, 1999-2000 оқу жылы Аймақтық ғалымдар алмасу (IREX) бағдарламасының «Ұлттық құрылыс саласындағы әлемдік тәжірибе және Қазақстанның ұлттық саясаты» Кеннан институты (Вашингтон), Халықаралық ғылыми орталық грант иегері, 2004-2005 оқу жылы Посткеңестік транзиттегі ұлттық идея және ұлттық консолидация» жобасы бойынша Фулбрайт (Индиана университеті) гранты иегері, 2008-2009 оқу жылы ҚР ҒБМ-гі тарапынан «Жоғары оқу орнының үздік оқытушысы» грантының иегері атанды. DAAD ғылыми алмасу агенттігінің ғалымдарымен алмасу бағдарламасы «Қазақстан мен Германиядағы мемлекет құру факторы ретінде капиталды аударуды салыстырмалы талдау» жобасын (Берлин, 2009 ж) іске асыру грант иегері, DAAD ғылыми алмасу агенттігінің ғалымдармен алмасу бағдарламасының «Қазақстандағы верхулярлық ұлтшылдық және тілдерді жоспарлау» жобасын іске асыру грант (Гумбольдт университеті, 2014 ж.). иегері, «Юстус Либиг университетінің шақырылған профессоры» (Гиссен, Германия, 2014).

Рүстем Қазақбайұлы 2011 жылы Қазақстан Республикасының Президенті жарлығы бойынша «Қазақстан тәуелсіздігіне 20 жыл» мерейтойлық медалімен, 2008 жылы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі шешімі бойынша «Қазақстан Республикасының ғылымын дамытуға сіңірген еңбегі үшін» төсбелгісімен, 2010-2012 жж Қазақстандағы ғылым мен техниканың дамуына ерекше үлес қосқан ғалымдар мен мамандарға арналған мемлекеттік ғылыми стипендиясымен, Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің және Қазақстан Республикасы Ғылым академиясының құрмет грамоталарымен марапатталды.

Рүстем Қазақбайұлы Қадыржанов – еліміздегі отандық қоғамдық ғылым саласында ұлттық құрылыстың әлемдік тәжірибесі және Қазақстанның ұлттық саясаты, Қазақстандағы

мемлекеттік басқаруды орталықсыздандыру мәселелері, Қазақстанның тілдік жағдайы және ұлттық бірегейлігі, халықаралық қатынас, аймақтану мәселелерін, Қазақстандағы әліпбиді өзгерту туралы, қазақстандық білім беру жүйесін сараптауда, аянбай еңбек етіп жүрген ғалымдардың бірегейі.

Кадыржанов Рустем Казахбаевич – 70 лет

Рустем Казахбаевич Кадыржанов родился в 1950 году в городе Караганда. В 1972 году окончил математический факультет Казахского государственного университета имени С.М. Кирова. В 1983 г. он успешно защитил диссертацию по философии, а в 1992 г. - докторскую диссертацию по философии естествознания и техники. Рустем Казахбаевич в настоящее время является доктором философских наук, профессором, главным научным сотрудником Института философии, политологии и религии Комитета науки Министерства образования и науки Республики Казахстан. С 2001 года по настоящее время Р.К. Кадыржанов читает лекции для студентов, магистрантов и докторантов Казахского университета международных отношений и мировых языков имени Абылай хана в качестве профессора международных отношений и регионоведения факультета международных отношений. Он состоит в различных профессиональных сообществах: Ассоциации по изучению этничности и национализма (ASEN), Общества по изучению Центральной Евразии (CESS), Европейского общества центральноазиатских исследований (ESCAS), Международной ассоциации политических наук (IPSA). Р.К. Кадыржанов является членом редколлегии журнала Аль-Фараби, членом научно-экспертной группы Ассамблеи народа Казахстана в Алматы, членом диссертационного совета на соискание ученой степени доктора философии PhD по политологии, психологии, социологии при КазНУ им. аль-Фараби.

Сферой научных интересов Р.К. Кадыржанова является национальное строительство в Казахстане, взаимосвязь языка и идентичности в Казахстане, региональная интеграция в Центральной Азии. Он руководил многими исследовательскими проектами Министерства образования и науки Республики Казахстан. Рустем Казахбаевич написал около 200 научных работ, в том числе в журналах, индексируемых в базе данных Scopus. Его работы опубликованы в США, Канаде, Германии, Швеции, Китае, Словакии, Турции, России и других странах. Выступал на международных форумах и симпозиумах, на престижных трибунах научно-теоретических и научно-практических конференций. Он является автором 3-х индивидуальных монографий, 15 коллективных монографий, автором учебника «Децентрализация государственного управления в различных регионах мира» на английском языке. Под научным руководством Рустема Казахбаевича защитили диссертации 20 кандидатов философских и политических наук, 1 доктор PhD, более 30 магистров наук.

Рустем Казахбаевич является обладателем международных грантов, в том числе обладатель гранта программы регионального обмена ученых (IREX) в Институте Кеннана, Вашингтон, 1999, программы Фулбрайт в Университете Индианы, Блумингтон, 2004 – 2005гг. В 2008-2009 учебном году награжден стипендией «Лучший преподаватель вуза» Министерством образования и науки Республики Казахстан, выиграл грант программы обмена учеными Германского агентства научных обменов ДААД в Германском институте международных отношений и проблем безопасности Берлин, 2009, а также в Гумбольдт Университете, 2014. Р.К. Кадыржанов имеет сертификат «Приглашенный профессор Университета Юстуса Либиха» (г. Гиссен, Германия, 2014).

За заслуги в развитии науки Рустем Казахбаевич награжден Юбилейной медалью «20 лет Независимости Казахстана» Указом Президента Республики Казахстан (2011 г.), нагрудным знаком «За заслуги в развитии науки Республики Казахстан» МОН РК (2008 год.). Ему присуждена государственная научная стипендия для ученых и специалистов, внесших выдающийся вклад в развитие науки и техники Казахстана (2010-2012); грамоты МОН РК и Академии наук Республики Казахстан.

Әбдіуақап Қара
Тарих ғылымдарының докторы
Мимар Синан көркем өнер университетінің
профессоры, Стамбул, Түркия

Түркі дүниесінде ортақ түркі латын әліпбиі және оның жасалуында қазақтардың рөлі

Ақын, жазушы және түрколог Олжас Сүлейменов бір газетке берген сұхбатында Қазақстанды 1991 жылы лингвистер қабылдаған кәдімгі латын әріптерін сол күйінде қабылдау керектігіне баса көрсетті. Сонымен бірге Олжас бұл пікірін айтып Республика Президенті Касым Жомарт Тоқаевқа да арнайы хат жазғанын атап өтті. Әлем бойынша танымал түркологтардың бірі Олжастың бұл ұсынысы өте маңызды. “*Түркітанушылар КСРО ыдырағаннан кейін бірден барлық түркі тілдері үшін латын графикасындағы бірыңғай ортақ әліпби ойлап тапты. 1991 жылы Қазақстан КСРО-дан шыққанға дейін оған түркі елдерінің басым көпшілігіндегі тіл білімі институттарының директорлары мен ғалымдары қол қойған. Бірақ қазіргі әліпби құрастырушылар бұл жұмысты елемейді, жеке, авторлық ұсыныстарын жапа-тармағай ұсынуға тырысуда. Қазақстан ғалымдарының осы ортақ әліпбиді елемеуі – тосын жағдай!*” [1]

1991 жылдың 18-20 қарашасында Ыстамбұлда Мармара Университеті Түркітану нститутының басшылығымен өткен Заманауи түркі әліпбилері атты халықаралық симпозиумға ішінде Қазақстан да бар, түркі әлемінің әр түрлі елдерінен 28 тіл ғалымы қатысты. Ғалымдар түркі тілдері үшін қазіргі күнде ең ыңғайлы алфавиттің латын әліпбиі екенін бір ауыздан қабылдады. Сондай-ақ әр елдің бір келкі латын әліпбиіне өтуінің бауырлас елдер арасындағы түсіністік пен байланыстарды қолайластыратынына байланысты бүкіл түркі тілдеріне жарамды 34 таңбалық бірыңғай ортақ латын алфавитін белгіледі. Бұл шешім, Кеңес Одағының 1991 жылы желтоқсан айында ыдырау қарсаңында қабылданды. [2]

Осыдан кейін Әзірбайжан кириллицадан латын әліпбиіне өткен бірінші ел болды. 1991 жылғы 25 желтоқсанда осындай шешім қабылдаған Әзірбайжаннан кейін латынға 1993 жылы 12 сәуірде Түркіменстан және 1993 жылғы 2 қыркүйекте Өзбекстан өтті. [3, 107] Бұлардан 24 жылдан кейін 2017 жылғы 26 қазанда Қазақстанда Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев латын әріптеріне көшу туралы шешімге қол қойды. Осылайша, КСРО ыдырағаннан және 1991 жылы ұлттық республикалар тәуелсіздік алғаннан кейінгі 27 жыл ішінде Қырғызстаннан басқа барлық елдер кириллицадан латынға көшкен болды.

Түркия болса, араб графикасынан 29 таңбадан тұратын латын алфавитіне 1928 жылы 1. қарашада өткен еді. Сондай-ақ 1991 Ыстамбұлда бүкіл түркі тілдері үшін жарамды деп қабылданған 34 таңбалық түркі тілдес халықтардың латын әліпбиі сырттай қарағанда осы алфавитке бес таңба қосумен толықтырылған нұсқасы болып көрінеді. Сондықтан кейбір тіл мамандары 1991 жылы ұсынылған түрік әлемінің ортақ латын әліпбиін түрік алфавитіне негізделген алфавит деп санайды.[4, 452]

Алайда түркі елдерінің латын әліпбиіне өту тарихына үңілгенімізде мұның қате түсінік екенін, 34 әріптік алфавиттің негізін 1927 жылы Кеңестік түркі республикалар ғалымдарының қалағанын, кейін II. Дүниежүзілік соғыстан кейін мұны Германиядағы Азаттық радиосында жұмыс істейтін қазақтардың жетілдіргенін көреміз.

Егер осы ортақ латын әліпбиіне қай елдің негіз болғанын нақты айту керек болса, онда ол Түркия емес, Әзірбайжан. Өйткені бұл алфавиттің ең алғашқы нұсқасын әзірбайжан зиялылары 1922 жылы дайындаған және осы әліпбимен “Йени жол” газеті жарық көрген еді.[5, 134]

1926 жылы, 26 ақпан – 6 наурыз күндері 131 өкілдің қатысуымен болып өткен Баку түркология конгресінде барлық кеңестік түркі республикалары мен қауымдастықтарының араб әріптерінен латын әріптеріне көшуі туралы шешім қабылданғаны белгілі. Осыдан кейін Самед Ғасаноглы Ағамалиоғлының басшылығында Бүкіл Одақтық Түркі Тілдес Халықтарының Жаңа Түркі Алфавиті Орталық Комитеті құрылды. Комитеттің кеңестік түркі республикалары мен автономиялық аймақтарының білім министрлері, партия жетекшілері мен газет редакторларынан

құралған 38 мүшесі болды. Комитет алғашқы отырысын 1927 жылы 3-6 маусымда Бакуде өткізді. Жаңа Түркі Алфавиті Орталық Комитеті қараған маңызды мәселелерінің бірі Баку түркология конгресінен кейін кеңестік түрік республикаларында жасалған латын негізіндегі түрік алфавиттерінде байқалған әрқилылықлар мен қайшылықтарды реттеп, бірыңғайландыру мәселесі болды.

Өйткені араб таңбаларынан латын таңбаларына өткен кезде әр бір түркі елінің өз бетінше жеке жеке алфавиттер дайындай бастағаны байқалған еді. Барлық осы алфавит жобаларын біріктіріп, бүкіл Кеңес Одағында біркелкі түркі алфавитінің қолданылуын қамтамасыз ету қажет еді. Міне Комитет осы орайда жұмыс істеп "Біріктірілген Түркі Алфавиті" атымен бірыңғай алфавитті дайындады.[6, 21-22] Бұл алфавит Әзірбайжан алфавитінің негізінде дайындалған 33 таңбадан тұрды. Әріптердің 29-ы латын алфавитінен, төртеуі кирилл алфавитінен алынды. Әр бір түркі тілдес халық осы 33 таңбаның барлығын алуға міндетті емес еді, осының ішінен өзінің тілдік қажеттіліктерін өтей аларды таңбаларды алуы жеткілікті еді. [6, 24]

Жаңа Түркі Алфавиті Орталық Комитеті екінші жиналысын 1928 жылы 17 қаңтарда Ташкентте өткізді. Сонымен жаңа әліпби науқаны Кавказиядан Орта Азияға қарай кеңейтілген болды. Ташкент жиналысы, әсіресе Орталық Азияның түркі тілдес халықтарына ерекше серпін берді. Сөйтіп жаңа алфавитке көшу 1928-1931 жылдары арасында үш жылда бүкілдей іске ашырылды.[6, 25-26]

КСРО түркі тілдес халықтары арасында әліпбиге қатысты осындай дамушылықтар болып жатқанда Ататүрік жетекшілігіндегі Түркия да бұл мәселеден қалыс қалмады. Баку түркология конгресінде қабылданған шешімге байланысты 1927 жылдың соңы мен 1928 жылдың алғашқы жартысында латын әліпбиіне көшу қажет пе, емес пе туралы қызу талас тартыстар жүріп жатты. [7, 38] Ақырында, Түркия 1928 жылы 1 қарашада латын әліпбиіне өтуді жөн деп тапты. Бұл шешім күтілмеген бір құбылыс болды және әлемде үлкен жаңғырық туғызды. Бұл жағдайды түрік зерттеуші Билал Шимшир былай деп суреттейді:

"Түркияның бұл кенет шешімі әлемге таңдай қаққызды. "Күтілмеген Керемет" шешім ретінде бағаланды. Кеңес Одағындағы түркі тілдес халықтарға да ерік-жігер берді. Алфавит реформасын асықпай бір неше жылдар ішінде өткізуді жоспарлап отырған Кеңестік түркі елдер Түркия Республикасын үлгі алып қарқынды әрекет ете бастады. Осылайша, 1931 жылға дейін олар жаңа алфавитке көшіп болды. Қырымнан Өзбекстанға, Қазаннан Кавказияға дейін Кеңес Одағында латын таңбаларына көшпеген түркі халқы қалған жоқ. Әзірбайжаннан бастау алған жаңа түркі алфавиті қозғалысы барлық Кеңестік түркі тілдес халықтарды қамтып жеңіске жеткен еді."[6, 27-28]

Қазақстан біріктірілген түркі алфавитін 1929 жылы қабылдады, 33 таңбалық біріктірілген түркі алфавитінен 29 әріпті таңдап алды. [8, 14-15]

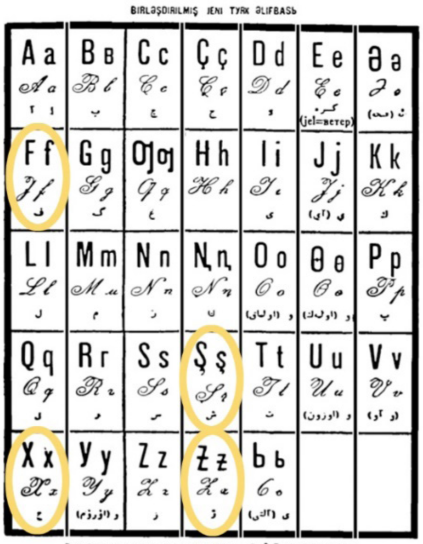

Alphabet latin adopté pour la transcription du Turk.
(Comm. par J. Castagné.)

Кесте 1: Біріктірілген түркі алфавиті мен 1929 жылы қабылданған қазақ әліпбиі. Дөңгелек сызықпен көрсетілген 4 таңба қазақ әліпбиіне алынбаған. [15, 192; 5, 41]

Бірақ Кеңестік түркі тілдес халықтар мен Түркияның алфавит мәселесінде ауызбіршілік танытуы Кеңестік биліктің империалистік "бөл, ыдырат және биле" саясатына қайшы еді. Сталин 1937-1938 жылдары туған елінің мүддесін бірінші орынға қойған зиялы қауым мен саясаткерлердің барлығын бүкіл Кеңес Одағы бойынша қудалап ату жазасына кесіп жойғаннан кейін орталық үкіметті күшейтті. Мәскеу, II. дүниежүзілік соғыстың ауыр жағдайларына қарамастан, 1939-1940 жылдары кеңестік одақтық және автономиялық түркі республикаларда қабылданған бірыңғай түркі алфавитін жойып, оның орнына кирилл алфавитін қабылдануына нұсқау берді. Бірақ латын әліпбиінің тәжірибесін мұқият бақылап отырған Сталин кирилл алфавиті негізінде бірыңғай түркі алфавитінің жасалуына жол бермеді. Сөйтіп КСРО-да ғана емес, бүкіл әлемде түріклер арасындағы алфавит бірлігі, осыған дейін олар ғасырлар бойы пайдаланып келген араб және латын алфавитінің бірыңғай форматы болғанын еске алғанда, алғаш рет жойылған болды. Осылайша, әр қилы кирилл алфавиттері қолданған Кеңестік түркі халықтары әрі өзара, әрі латын жазуын қолдануың жалғастыра берген Түркиядан мәдени және рухани жақтан алыстап жат болып кетулеріне жағдай жасалды. [6, 29] Сонымен қатар кирилл әріптері арқылы орыс тілінің әсер-ықпалы күшейді де, оның салдарынан кейбір түркі тілдерінің бұзылуына да жол ашты.

Алайда КСРО-да тыйым салынғанмен, латын негізінде біріктірілген түркі алфавиті II. дүниежүзілік соғыс кезінде және одан кейін КСРО сыртындағы эмигранттар арасында қолданыла берді. Олар, Сталин 1940 жылы алфавитке тыйым салмас бұрын немесе оның бас кезінде Кеңестік армияға қосылып II. дүниежүзілік соғыста нацистердің қолына түскен жауынгерлер еді. Сондықтан олар өз елдерінде жаңа қабылданған кирилл әліпби туралы сауатсыз еді немесе оны толық үйренбестен соғысқа аттанып кеткен еді. Осы себепті олар өз тілдерінде бір деме жазу керек болғанда латын алфавитін қолданды.

Сондықтан II. Дүниежүзілік соғыс кезінде Кеңес армиясынан нацисттерге тұтқынға түскен түркі тілдес әскерлерден құралған және Уәли Қаюм Хан жетекшілік еткен Түркістан Легионының басқару аппараты Түркістан Ұлттық Бірлігі Комитеті, соғыстан кейін Мұстафа Шоқайдың саяси мұрасын жалғастырған Түркелі Комитеті және қырғи-қабақ салқын соғыс кезінде Кеңес Одағына қарсы хабар таратқан Азаттық радиосында жұмыс жасаған әзірбайжан, қазақ, қырғыз, өзбек, татар және түрікмен иммигранттары ана тілдеріндегі басылымдар мен мәтіндерде осы алфавитті қолданды және дамытты. Атап айтқанда, Түркістан Ұлттық Бірлігі Комитетінін басылымдары "Милли Түркістан" және "Милли әдебиет", Түркелі Комитетінің "Түркелі" журналы осы латын әріптерімен жарияланып тұрды. Азаттық радиосындағы мәтіндерде де осы әріптер қолданылды.

Түркістан Ұлттық Бірлігі Комитетінін басылымдарынан "Милли Түркістан" 1942-1945, 1949-1954, 1962-1975 жылдар арасында 134 саны және "Милли әдебиет" 1943-1945 жылдар арасында 10 саны 1927 жылы қабылданған біріктірілген түрік алфавитімен жарық көрді. [9, 22]

Осы арада айта кететін бір жәйт бұл журналдар тек тарихшы ғалымдар мен әдебиет зерттеушілерге қана емес, сонымен қатар орфография жасаушы тіл ғалымдары үшін де өте маңызды деректерді қамтиды. Өйткені тәуелсіздіктен бері Қазақстанда қазақша сөздер мен атауларды латын графикасымен жазғанда орыс тілінің латын графикасындағы емлелерінің әсерінде көптеген қателіктер жіберіп жатқаны байқалады. Мисал үшін айтар болсақ, етістіктің бастапқы формасында –у, -ау, -еу жұрнақтары латын әліпбиінде көбінесе –u, -au, -eu деп жазылып жүр. Бұл орыс тілінің алфавитіндегі "у" әрпі тұрғысынан латынға аударғанда дұрыс. Бірақ қазақ кирирлінде бұл етістіктің түбірінің дыбысты немесе дыбыссыз, және жуан немесе жінішке дыбысты дауыспен аяқталуына байланысты -v, -uv, -üv, -av, -ev деп жазылуға тиіс. Дәлел үшін 1929-1940 жылдар арасында Қазақстанда латын әріптерімен шыққан басылымдарға, осы орайда Милли әдебиет журналының біз осы мақалада көрсеткен фотосына қараңыз.

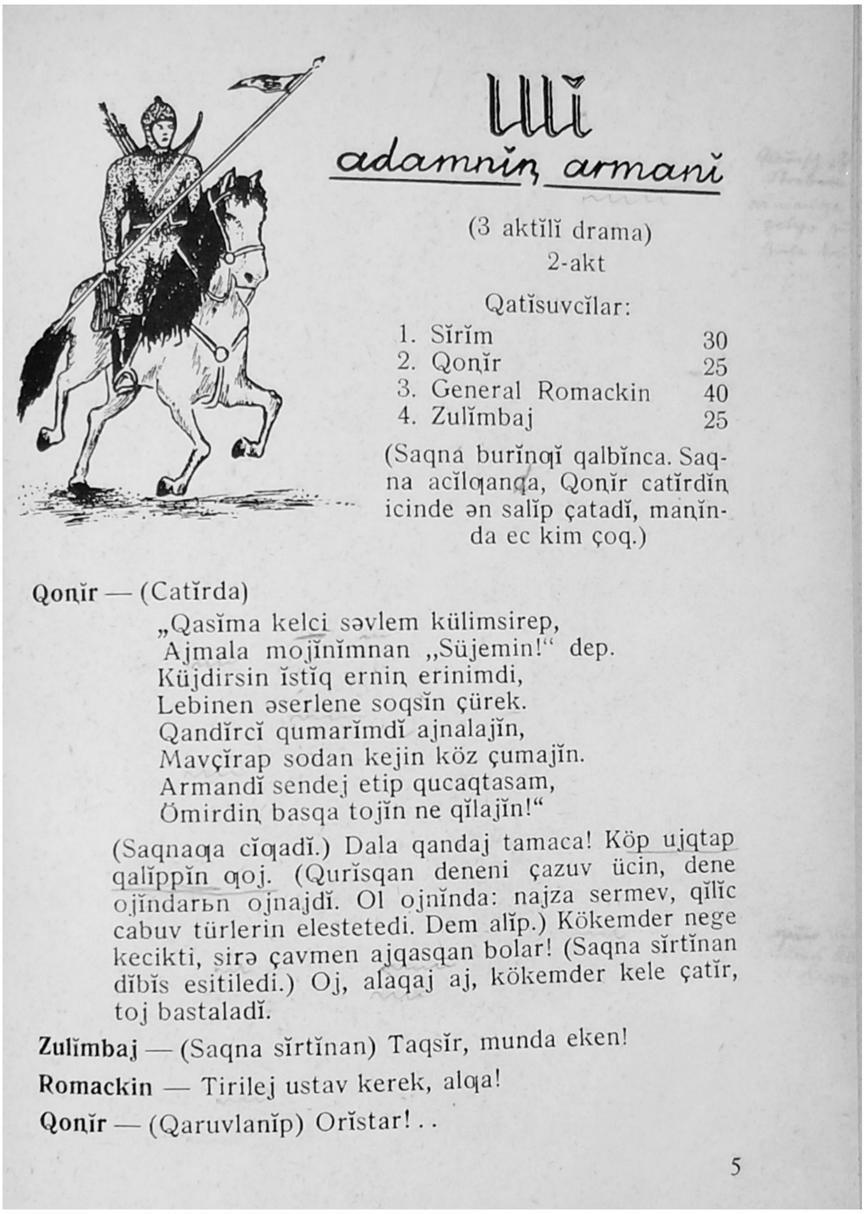

Шĭ adamnĭŋ armanĭ

(3 aktĭlĭ drama)

2-akt

Qatĭsuvcĭlar:

1. Sĭrĭm 30
2. Qoŋĭr 25
3. General Romackin 40
4. Zulĭmbaj 25

(Saqna burĭŋɋĭ qalbĭnca. Saqna acĭlɋanɋa, Qoŋĭr catĭrdĭŋ icinde ən salĭp çatadĭ, maŋĭnda ec kim çoq.)

Qoŋĭr — (Catĭrda)

„Qasĭma kelci səvlem külimsirep,
Ajmala mojĭnĭmnan „Süjemin!" dep.
Küjdirsin ĭstĭq erniŋ erinimdi,
Lebinen əserlene soqsĭn çürek.
Qandĭrcĭ qumarĭmdĭ ajnalajĭn,
Mavçĭrap sodan kejin köz çumajĭn.
Armandĭ sendej etip qucaqtasam,
Ömirdiŋ basqa tojĭn ne qĭlajĭn!"

(Saqnaɋa cĭɋadĭ.) Dala qandaj tamaca! Köp ujqtap qalĭppĭn ɋoj. (Qurĭsqan deneni çazuv ücin, dene ojĭndarъn ojnajdĭ. Ol ojnĭnda: najza sermev, qĭlĭc cabuv türlerin elestetedi. Dem alĭp.) Kökemder nege kecikti, sirə çavmen ajqasqan bolar! (Saqna sĭrtĭnan dĭbĭs esitiledi.) Oj, alaqaj aj, kökemder kele çatĭr, toj bastaladĭ.

Zulĭmbaj — (Saqna sĭrtĭnan) Taqsĭr, munda eken!

Romackin — Tirilej ustav kerek, alɋa!

Qoŋĭr — (Qaruvlanĭp) Orĭstar!..

5

Сурет 1. Милли әдебиет журналы 1943**.** [16, 5]

Шетелде латын негізінде біріктірілген түркі алфавитінің дамытылуында Азаттық радиосындағы түркі тілдес эмигранттардың рөлі ерекше болды. Алғашқы хабарларын 1953 жылы наурызда Мюнхенде эфирге шығара бастаған Азаттық радиосының қызметкерлері жұмыс барысында осы алфавитті пайдаланды. Себебі радионың түркі тілдеріндегі хабарларының негізін "Түркістан редакциясы" атымен қалаушы - Түркелі Комитетінің төрағасы Қарыс Қанатбай еді. Карыс Қанатбай, жоғарыда атап өткеніміздей, 1950 жылы шығара бастаған "Түркелі" журналында осы алфавитті қолданған. Сондай-ақ оның қолы астында жұмыс істеген алғашқы қызметкерлер, атап айтқанда, Асан Қайғы деген атпен танымал Мәулекеш Кайбалди, Уәли Зүнун, Дәвлет Тағыберли, Мұрат Ташмұрат, Аман Бердімұрат және Кожамберген Құдайберген бұрын Түркістан Ұлттық Бірлігі Комитетінің мерзімді басылымдары Милли Әдебиет пен Милли Түркістан журналдарында жұмыс істеген еді. [10, 222-225; 11, 13-17; 12, 47-50]

1967 жылы Азаттық радиосының Түркістан редакциясы Солтүстік Түркістан және Оңтүстік Түркістан болып екіге бөлінді. Қазақ және қырғыз тілдерін қамтыған Солтүстік Түркістан редакциясының бас редакторы болып Дәулет Тағыберлі тағайындалды. Тағыберлі қазақ хабарлары үшін Кеңестік Қазақстаннан қызметкер алу мүмкін болмағандықтан Түркия қазақтарынан адам іздеді. Сөйтіп радионың Түркия қазақтарынан алғашқы қызметкерлері Ыстамбұлдан Талғат Қочжігіт пен Салихли қаласынан Хасен Оралтай болды. Сол тұста радионың

Солтүстік Түркістан редакциясында қолданылатын әліпбиге өзгертулер енгізілді. Тағыберлі латын негізінде біріктірілген 29 таңбалык қазақ әліпбиінің кейбір таңбаларын өзгертумен қатар үш әріп тағы қосып 32 таңбалық жаңа алфавит жасаған еді. Сөйтіп Солтүстік Түркістан редакциясында біреуі 29 таңбалық, екіншісі 32 таңбалық екі алфавит қолданыла бастады. Талғат Қочжігіт Ыстамбұлдан Мюхенге 1967 жылы 25 қазанда барып Азаттық радиосында жұмыс істей бастаған кезде Солтүстік Түркістан редакциясында Абдолла Дүсіпұлымен осы алфавитпен радио мәтіндерін жаза бастағанын айтады.[13] Солтүстік Түркістан редакциясында Талғат Кочжігіттен үш күннен кейін жұмыс істей бастаған Хасен Оралтай болса, белгілі башқырт ғалым Зеки Велиди Тоғанның Түркелі Комитетіне жасаған ұсынысына сәйкес,1968 жылы 27 қарашада 32 таңбалық жаңа әліпби жүйесінің алдымен Түркелі журналында, кейіннен Азаттық радиосында қолданылғанына көрсетеді.[10, 224]

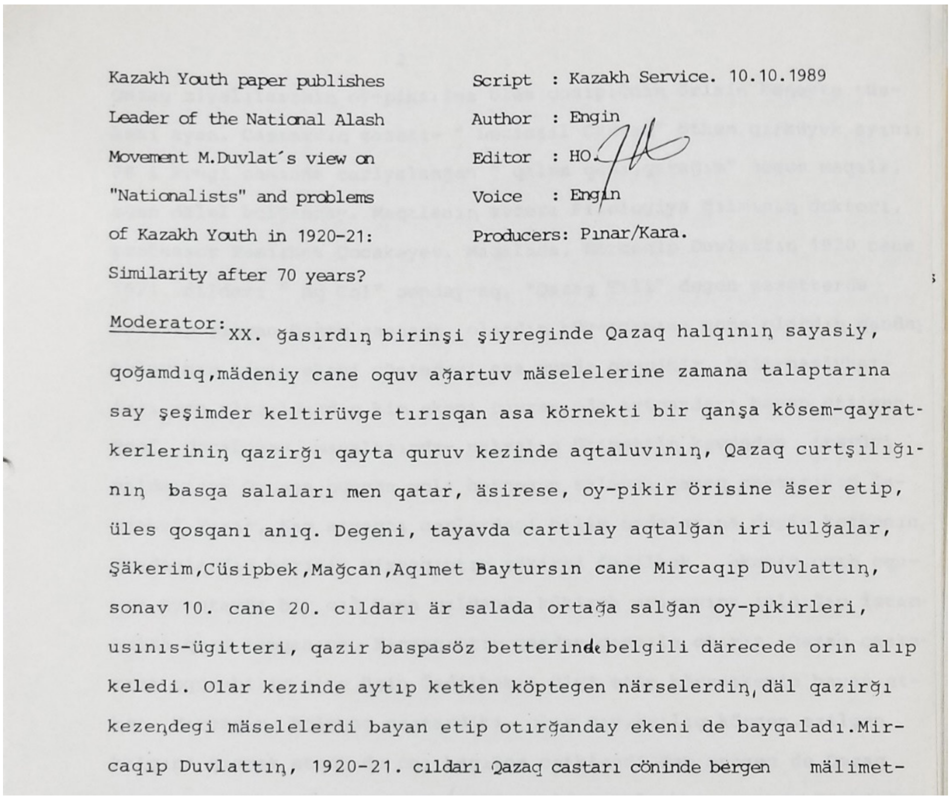

Kazakh Youth paper publishes Leader of the National Alash Movement M.Duvlat´s view on "Nationalists" and problems of Kazakh Youth in 1920-21: Similarity after 70 years?

Script : Kazakh Service. 10.10.1989
Author : Engin
Editor : HO.
Voice : Engin
Producers: Pınar/Kara.

Moderator: XX. ğasırdıŋ birinşi şiyreginde Qazaq halqınıŋ sayasiy, qoğamdıq,mädeniy cane oquv ağartuv mäselelerine zamana talaptarına say şeşimder keltirüvge tırısqan asa körnekti bir qanşa kösem-qayrat-kerleriniŋ qazirğı qayta quruv kezinde aqtaluvınıŋ, Qazaq curtşılığı-nıŋ basqa salaları men qatar, äsirese, oy-pikir örisine äser etip, üles qosqanı anıq. Degeni, tayavda cartılay aqtalğan iri tulğalar, Şäkerim,Cüsipbek,Mağcan,Aqımet Baytursın cane Mircaqıp Duvlattıŋ, sonav 10. cane 20. cıldarı är salada ortağa salğan oy-pikirleri, usınıs-ügitteri, qazir baspasöz betterinde belgili därecede orın alıp keledi. Olar kezinde aytıp ketken köptegen närselerdiŋ, däl qazirğı kezeŋdegi mäselelerdi bayan etip otırğanday ekeni de bayqaladı.Mir-caqıp Duvlattıŋ, 1920-21. cıldarı Qazaq castarı cöninde bergen mälimet-

Сурет 2. Азаттық радиосы мәтіні (1989). [17]

Осы алфавит керемет жасалған. Осы жолдардың авторы 1988-1995 жылдары арасында жеті жыл Азаттық радиосында жұмыс істегенде, 32 әріптен тұратын сол алфавитті пайдаланған. Тек, 1960 жылдары Қазақстанда Марксизм-Ленинизм идеологиясына сын жасап қарсы шыққаны үшін қудаланып Сібірге айдалған, кейін бір жолын тауып шетелдерге қашып шыққан және 1980 жылы Азаттық радиосында қызметке орналасқан Кеңестік диссидент Махмет Құлмағамбетов қана мәтіндерінде кирилл әріптерін қолданатын.[18] Азаттық радиосы қазақ редакциясының өзге 10 қызметкері Тағыберлі дайындаған 32 әріптік алфавитті пайдаланды. Бұл әліпбидің қазақ тілінің барлық қажеттіліктеріне жауап бергенін тәжрибеммен байқадым.

Сонымен қорыта айтар болсақ, 1926 жылы Баку түркология конгресінде шешімдеріне сәйкес Кеңестік түркі тілдес халықтар мен Түркия Республикасы 1927 жылдан бастап латын әліпбиіне көше бастаған. 1928 жылы осы алфавитке өткен Түркия Республикасы күні бүгін оны қолданып келе жатса, Сталин 1940 жылы Кеңес Одағындағы түркі тілдес халықтардың латын негізінде бірыңғай түркі алфавитін қолдануына тыйым салып оларды кирилл әріптеріне өтуге мәжбүрледі. Алайда шетелдердегі түркі тілдес бұрынғы Кеңес азаматтары оны қолдануды жалғастыра берді.

Сонымен қатар Азаттық радиосындағы түрік тілдес редакциялар уақыт өте келе қажеттіліктерге байланысты осы алфавитке тиісті өзгерістер енгізді. Бұлардың ішінде қазақтар

Қазақстанда 1929 жылы қабылданған 29 таңбалық әліпбиге толықтырулар енгізіп 32 таңбалық жаңа әліпби жасады. Осы арада айта кету керек, 1991 жылы Ыстамбұлда ұсынылған 34 таңбалық түркі дүниесі бірыңғай латын алфавиті осы әліпбидің екі әріп қосылған нұсқасы десе артық айтқандық бола қоймас.

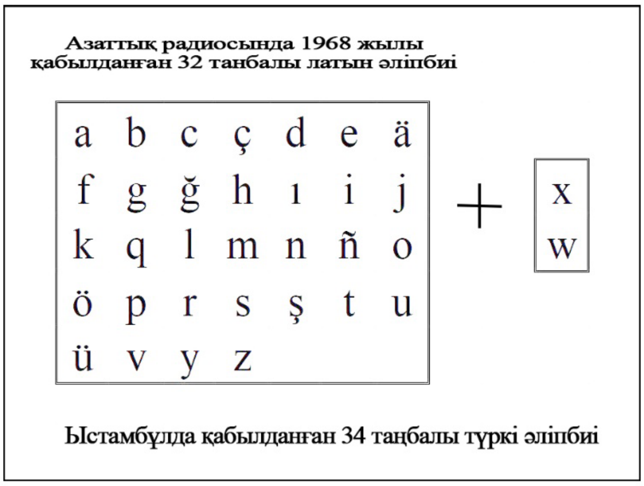

Кесте 2: Түркі дүниесі латын негізіндегі бірыңғай әліпбиі

Бұл жерде тағы бір атап өтетін жәйт сол симпозиумды ұйымдастырушы Мармара Университеті жанындағы Түркология Институты директорының орынбасары Надір Дәулет те кезінде (1972-1086 жылдары) Азаттық радиосының Татар-Башқырт редакциясында қызмет істеп сол алфавитті қолданған.[14, 137]

Олай болса, 1991 жылы бүкіл түркі әлеміне ұсынылған 34 әріптен тұратын латын әліпбиі жүйесінің түп тамырының Кеңестік түркі тілдес тіл ғалымдарының 1927 жылы қабылдаған біріктірілген түркі алфавитінде жатыр деп айта аламыз. Және бұл алфавитті, ішінде Қазақстан да бар, бүкіл Кеңестік түркі тілдес халықтар 1940 жылға дейін қолданған. Сондықтан осы елдердің кирирлл таңбаларынан латын таңбаларына көшуі алфавит реформасы емес, Сталиннің 1940 жылы тыйым салған ұлттық алфавитттерін қайта қалпына келтіру болып саналады. Бұл алфавиттің мәні, оның жасалуында кезінде қазақтардың да зор үлесі болғандықтан Қазақстан үшін ерекше жоғары. Сондықтан болса керек, Олжас Сүлейменов "*Қазақстанның осы ортақ әліпбиді елемеуі – тосын жағдай*" деуде.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. https://abai.kz/post/123094?fbclid=IwAR3c4lRRfSYb9MQb8VhtwZitvaUPjmLEQSnAi5ohnqM3rl7zTu9LovTtGUU, Access, 25.11.2020

2. Milletlerarası Çağdaş Türk Alfabeleri Sempozyumu 18-20 Kasım 1991, Marmara Üniversitesi Yayınları No: 509, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları No: 1, İstanbul, 1992.

3. Abdiyeva, Rakhat, "Bağımsızlıklarını Kazandıktan Sonra Türk Cumhuriyetlerinin Dil Politikaları ve Türkiye ile Ortak Dil ve Ortak Alfabe Çalışmaları", *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi (TÜRKLAD)*, C 1, S 2, 2017, s. 104-119.

4. Şahin, Erdal, "Türk Dünyasında Yazı Birliği: Latin Alfabesi Temelinde Yeni Türk Alfabeleri", *Yeni Türkiye*, 53, 2013, s. 449-457.

5. Kahraman, Erdal, "Dünden Bugüne Azerbaycan'da Alfabe", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2, 2010, s. 130-143.

6. Şimşir, Bilal, *Azerbaycan'da Türk Alfabesi Tarihçe*, Türk Dil Kurumu, Ankara 1991.

7. Demir, Nurettin - Emine Yılmaz, *Bitmeyen Öykü: Alfabe Tartışmaları*, Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara 2014.

8. Ämirjanova, N., "Latin Grafikası Negizindegi Qazaq Älipbiyi (1929-1940)", *Jaña Ulttıq Älipbiyi*

Negizinde Qazaq Jazuvın Reformalav: Teoriyası men Praktikası, ed. A. Fazıljanova, Qazaq Tili Baspası, Almatı 2016, s. 14-17.

9. Uzunel, Nurgül, *“Milli Türkistan” Türkistanlı Muhacirlerin Avrupa’daki Dergisi 1942-1975*, Ayaz Tahir Türkistan İdil Ural Vakfı Yayını, İstanbul 2016.

10. Oraltay, Hasan, Elim-Aylap Ötken Ömir, Bilim, Almatı 2005.

11 Baymolda, Dosan, *“Azattıq” Radiyosı (Tarihi men Tajiriybesi)*, Qazaq Universiteti Baspası, Almatı 2009.

12. Nazar, Zarif, *A Message of Freedom Nearly A Half Century of Turkmen Broadcasting to Turkmenistan*, [Prag ?] 2001.

13. Талғат Кочжігітпен кездесу, Ыстамбұл, 2018 жылы, 1 қараша.

14. Devlet, G. Beril, Bir Ömre Altı Hayat Sığdıran Nadir Devlet’in Yaşam Öyküsü, İstanbul, 2014: Çatı Yayınları.

15. Асқарбекова, Н. М. - Замзаева, Т.А., Латын графикасымен басылған қазақ кітаптарының каталогы (1928-1941), Алматы, 2007.

16. Мілли әдебиет журналы, 1943.

17. Мұхабай Енгін, 1989, 10 қазан, Әбдіуақап Қара жеке архиві

18. Мақмет Құлмағамбетовтын өмірі және Азаттық радиосындағы қызметі үшін қараңыз: Смағұлов, О. Қазақтың айбарлы диссиденті, Мақмет Құлмағамбеттің өмір жол. Almatı: Amal Books, 2020.

Вежбицки, А.
Варшавский университет, Варшава, Польша

Польша и Центральная Азия в XXI веке

Общие проблемы

Восстановив полный суверенитет, Польша оказалась одним из первых государств, признавших суверенитет бывших союзных республик СССР. Восприятие региона в Польше выделяется антиномией. С одной стороны, из-за географической удаленности и культурных различий, Центральная Азия рассматривается как отдаленный, незнакомый и не имеющий значения регион. С другой стороны, Центральная Азия духовно близка Польше из-за исторических и современных связей.

Центральная Азия является территорией неиспользованных Польшей возможностей. Геограгифическая удаленность и низкий увровень экономической привлекательности (за исключением энергоресурсов) не способствуют особому интересу Польшы к региону, который не принадлежит к стержню восточной политики[1] государства. Тем не менее контакты Польши с регионом имеют давнюю традицию. Начало положил им Бенедикт, монах-францисканец, участвовавший в папской экспедиции к великому хану Гуюку [1, s. 53-57.].

С самого начала суверенитета основой восточной политики Польши был принцип «экспорта демократии и прав человека». Среди польских политиков существовало убеждение, что демократия в Польше является высшей ценностью по сравнению с недемократическими постсоветскими странами. Находясь на периферии западной цивилизации (фактически западнее востока и восточнее запада), Польша приняла роль распространения т.н. западных ценностей на востоке. С теоретической точки зрения прогресс демократизации и рыночных реформ может стать положительной перспективой для стран региона. Однако невозможно стремиться или даже рассуждать возможность прямой трансляции западных ценностей (либеральной демократии, идеи прав человека итд.) на центральноазиатскую почву, несмотря на местные, цивилизационные условия. Сложившаяся политическая культура в Центральной Азии ближе к этническому[2], чем к гражданскому обществу.

1 В польском языке, политической науке и политической практике «восточная политика» это политика Польши по отношению к странам бывшего СССР.

2 Понятие «этническое общество» ввел туркменский историк Шохрат Кадыров для анализа родоплеменных связей туркменского народа. *Кадыров Ш.* Нация племён. Этнические истоки, трансформация, перспективы

Несмотря на это Польша могла бы стать своеобразным «представителем» региона в Европе, принимая роль надежного партнера и инициируя проевропейские проекты. Конечно, не идёт речь о интеграции с Европейским Союзом, которой никто серьёзно не рассматривает. У Польши положительный имидж в Центральной Азии, исторические связи, которые в отличие от отношений с ближайшими соседями лишены конфликтов. Польша воспринимается как дружественная страна, благодаря полякам, которые внесли лепту в развитие региона. Интерес Польши к Центральной Азии появляется в связи с членством в НАТО и участием в антитеррористической операции в Афганистане. Данный факт способствует объединению совместных усилий по борьбе с современными угрозами (религиозный экстремизм, организованная преступность, терроризм, контрабанда наркотиков и людей и.т.д.). Более активная политика Польши не вызовёт понимания и поддержки государств региона из-за политических, а прежде всего экономических связей с Россией, которая является для них также гарантом безопасности.

Центральная Азия рассматривается как единое целое, однако из-за разного экономического и ресурсного потенциала, а также численности польского меньшинства, политика Польши отличается по отношению к отдельным государствам региона. Главным партнёром Польши является Казахстан, дальше Узбекистан и остальные государства.

Казахстан в центральноазиатской политике Польши

Казахстан признан государством-лидером центральноазиатского региона. Его статус определяет площадь, экономический потенциал и динамика экономических реформ[3]. Данные факторы вместе с численностью польского меньшинства формируют интерес Польши к Казахстану.

Возможности польско-казахстанского политического сотрудничества в определённой степени ограничены, но это не обозначает отсуствия контактов. Своего рода показателем значения данного государства в политике другого государства являются визиты глав государств. Президенты Польши три раза посещали Казахстан[4]. Президент Казахстана Н.А. Назарбаев также приезжал в Польшу три раза[5]. Многовекторная политика Казахстана создает плацдарм для взаимовыгодных отношений, хотя у обоих государств разные геополитические интересы. Казахстан из-за своего геополитического положения заинтересован укреплением политического и прежде всего экономического сотрудничества в рамках Евразийского Союза, а в сфере региональной безопасности в рамках Организации Договора о коллективной безопасности и Шанхайской Организации Сотрудничества. Данная обстановка не препятствует польско-казахстанским контактам, тем более что многовекторная политика Казахстана относится между прочем к партнерским отношениям с ЕС. Всесторонний потенциал оправдывает стремление Казахстана играть значительную роль не только в евразийском пространстве. Убедительно звучит констатация в «Стратегии Казахстан-2050»: «Сбалансированность нашей внешней политики означает развитие дружественных и предсказуемых отношений со всеми государствами, играющими существенную роль в мировых делах и представляющих для Казахстана практический интерес» [2]. С одной стороны, Польша не является государством «играющим существенную роль» в мировой политике и с этой перспективы могло бы оказаться, что не представляет для Казахстана в геополитическом смысле заметного значения. Однако Польша принадлежит ЕС, партнерство с которым является одним из приоритетов внешений политики Казахстана[6].

государственности в Туркменистане. Москва, 2006. С. 6.

3 С начала экономической трансформации у Казахстана был самый высокий рост экономики в Центральной Азии и самый высокий индекс экономической свободы. См.: Социально-экономическое развитие постсоветских стран: итоги двадцатилетия. Институт экономики РАН. Москва, 2012. С. 239-240.

4 1999 г. - Александр Квасьневски, 2007 г. - Лех Качиньски, 2017 г. - Анджей Дуда.

5 Визиты главы казахстанского государства состоялись в 1997, 2002 и 2016 гг.

6 «Наши приоритеты являются неизменными – развитие партнерства с нашими соседями – Россией, Китаем, странами Центральной Азии, а также США, Европейским союзом, странами Азии» // Стратегия „Казахстан-2050”: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики

С другой стороны, развитию политических контактов способствует экономическое сотрудничество. Все интеграционные проекты в мире начинались в сфере экономики. Учитывая данные обстоятельства существует прочная основа для прежде всего экономического сотрудничества. Поэтому Польша и Казахстан являются друга для друга привлекательными партнерами.

Реализуя политику диверсификации поставок энергоресурсов, с целью обеспеченения энергетической безопасности государства, в начале XXI в. Польша предприняла попытку построить вместе с Казахстаном, Азербайджаном и Туркменистаном нефтепровод Одесса-Броды-Плоцк-Гданск. Благодаря этому проекту Польша могла бы получать каспийскую нефть, между прочем из Казахстана. Первый участок проектируемого трубопровода был построен в 2002 г. На данный момент проект не продолжается и вряд ли это станет возможным в ближайшем будущем. Искренним сторонником проекта был президент Польши Лех Качиньски инициируя многосторонние встречи глав и представителей заинтересованных государств. Неожиданная смерть Л. Качиньского практически прекратила реализацию проекта. Его неофициальной целью было создать альтернативный по отношению к России блок государств заинтересованных продажей и покупкой энергоносителей.

Несмотря на большой потенциал сотрудничества, взаимная торговля не играет существенной роли во внешней торговле польского государства. Экспорт в Казахстан составляет лишь 0,2% общей стоимости польского экспорта, импорт из Казахстана лишь 0,4% общей стоимости польского импорта. Очевидно, что внешняя торговля остается сферой не освоенных возможностей. Небольшого уровня достигла также стоимость польских инвестиций в Казахстане. Ситуация может изменится к лучшему в результате инвестиций польских предприятий в казахстанском нефте-газовом и фармацевтическом секторе[7]. Значительным событием в развитии сотрудничества стало новое авиасообщение между Варшавой и тогдашней Астаной в 2017 году.

Кыргызстан, Таджикистан, Туркменистан и Узбекистан в политике Польши

Политика Польши по отношению к остальным государствам Центральной Азии сосредоточивается на взаимной торговле, стоимость которой с каждой отдельно взятой страной значительно меньше по сравнению с Казахстаном. Среди этих государств выделяются Узбекистан и Туркменистан. Оба государства обладают богатыми ресурсами энергоносителей (Узбекистан нефти, Туркменистан природного газа) и производят хлопок, которые преобладают в польском импорте. Особый интерес Польши вызывает Узбекистан, не только из-за достаточно мощного экономического потенциала и региональных амбиций. Узбекистан рассматривается также в качестве источника трудовой миграции.

Вызовом будущего в развитии отношений Польши с государствами Центральной Азии, вместе с Казахстаном, является проблема безопасности. Борьба с терроризмом, организованной преступностью и наркобизнесом, их распространение на другие регионы и весь мир составляют угрозу глобальной безопасности. Данное обстоятельство связано прежде всего с т.н. исламским государством, в рядах которого по оценкам с 2011 года воевало с 2 по 5 тыс. добровольцев из Центральной Азии и терактами сосвершенными гражданами Узбекистана и Кыргызстана близко польских границ (Санкт-Петербург, Стокгольм), принадлежащими к радикальным исламским организациям [3].

Миграция, безопасность и взаимная торговля должны стать источником реальных и прагматических контактов Польши с государствами Центральной Азии имея в виду общее прошлое в Российской империи и т.н. соцлагере, несмотря на многие современные различия и разные интересы.

Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050 (30.11.2020).

7 В Казахстане зарегистрировано ок. 200 предприятий с польским капиталом.

Список литературы

1. Benedykt Polak. Z Europy do Azji przez Kazachstan (1245-1247). Warszawa, 2008. S. 53-57.
2. Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана, г. Астана, 14 декабря 2012 года // http://adilet.zan.kz/rus/docs/K1200002050 (30.11.2020).
3. *Lang J.* Eksport dżihadu – terroryzm islamski z Azji Centralnej // Komentarze OSW.2017. Nr 236 (https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2017-04-12/eksport-dzihadu-terroryzm-islamski-z-azji-centralnej) 01.12.2020.

Толипов Ф.Ф.
директор негосударственного научного учреждения «Билим Карвони»,
доктор PhD, Ташкент, Республика Узбекистан

Критические заметки к вопросу о понимании актуальности и сущности региональной интеграции в Центральной Азии

Вопрос региональной интеграции в Центральной Азии обсуждается с первых дней независимости пяти государств этого региона, т.е. с 1991 года. С тех пор то, что называется интеграционным процессом, оказалось не только сложным и долгим делом, но и настолько противоречивым и запутанным, что многие политики и эксперты начали сомневаться в перспективах интеграции. Даже сам термин «интеграция» чуть ли не стал непристойным выражением. Вместо этого, сегодня чаще можно слышать о сотрудничестве, кооперации, форматах, стыковках (connectivity), при помощи которых осторожно обходят неудобное слово «интеграция».

За годы независимости Центральноазиатские исследования (Central Asian Studies) в общем прошли немалый путь становления и развития. Они внесли заметный вклад в исследования данного региона. Вместе с тем я думаю, академическую науку и аналитику в этой сфере всегда преследовало такое свойство, которое я называю «депрессивный анализ». Его можно заметить в таких особенностях анализа, как: констатация; путь наименьшего сопротивления; легкие и быстрые выводы; пессимизм и преувеличение проблем; редукционизм и односторонность; игнорирование альтернатив; сиюминутность; искажение (сознательное или несознательное); специальная установка (замысел) и т.п. Раньше депрессивный анализ встречался реже, но в последнее время он встречается очень часто, особенно когда рассматриваются проблемы интеграции.

Вероятно, это не случайно. С течением времени накапливаются проблемы и успехи, происходят новые сложные события, допускаются разные погрешности в оценках этих событий. Более того, теперь обнаруживается еще и то, что наши ученые, аналитики, а также политики часто чрезмерно увлекались концепциями и теориями, созданными в рамках западных школ, и доверялись тем прогнозам, которые не оправдались. Поэтому наступает момент, когда требуется пересмотр некоторых подходов к исследованиям, постулатов и гипотез.

Итак, интеграция. Какие проблемы возникли при анализе процессов и событий, связанных с интеграцией? Прежде всего надо заметить, что сам термин не всегда правильно понимается. Например, этот термин не применим по отношению к таким организациям, как ШОС, СНГ или ЕАЭС. А там, где он действительно уместен – т.е. по отношению к Центральной Азии – его стали реже употреблять как в научных, так и в политических кругах.

Интеграция не есть любое объединение государств в рамках любой организации. Это такой процесс объединения, который сопровождается целенаправленным созданием наднациональных политических органов с передачей этим органам заметной части национального суверенитета. Соответствуют ли процессы в рамках вышеперечисленных организаций этому определению интеграции? Конечно нет – не только по факту, но и по целеполаганию. Но соответствуют ли процессы в Центральной Азии критериям и принципам интеграции? Парадоксально, но по факту – нет, а по целеполаганию – да. Дело в том, что стратегическую интеграционную цель

страны Центральной Азии официально провозгласили с первых дней независимости. Почему-то этот факт уже стал замалчиваться многими аналитиками и даже руководителями государств.

Также практически замалчивается и довольно успешно пройденный 15-летнй путь интеграции с 1991 по 2006 годы, который при всех удачах и неудачах, взлетах и падениях дал странам региона очень ценный и уникальный опыт постепенного объединения. Как известно, в этот период постепенно реализовывался процесс институционализации этого объединения, пока региональная структура Организация Центрально-Азиатского Сотрудничества (ОЦАС) не была ликвидирована в 2006 году в пользу существовавшего тогда ЕврАзЭС. Решение о слиянии двух структур под предлогом, что они дублируют друг друга (все 4 государства ЦА были одновременно членами ЕврАзЭС) не оправдало себя почти сразу после принятия этого решения. Ни одно государство ЦА, прежде всего Казахстан и Узбекистан как самые крупные и сильные государства региона, не выступило против слияния, что фактически оказалось их стратегической ошибкой.

Я уверен, что если бы лидеры центральноазиатских стран тогда сохранили ОЦАС, то к нынешнему моменту они подошли бы с огромным багажом интеграционных проектов, решений, усилий, успехов и неудач, а главное более зрелыми в вопросах интеграции. Вряд ли они сами просто ликвидировали бы ОЦАС из-за каких-то возникавших региональных проблем, если бы не пошли на слияние двух организаций. Следовательно, это предположение говорит об искусственности остановки интеграционного процесса.

Избранный в декабре 2016 года Президентом Узбекистана Шавкат Мирзиёев, как известно, провозгласил приоритет Центральной Азии во внешней политике Узбекистана. Было предложено начать так называемые ежегодные Консультативные встречи президентов. Это предложение было принято всеми лидерами Центральной Азии.

На первой Консультативной встрече, которая прошла в г.Астана в марте 2018 года, Президент Н. Назарбаев прояснил замысел этих встреч, сказав, что здесь речь не идет об интеграции. Возникает вопрос: почему? Почему с самого начала этих встреч были обозначены, так сказать, рамки допустимого? Как-будто остерегаясь чего-то, осторожно оговорились о том, чем не является формат Консультативных встреч, т.е. он не является интеграцией. А чем же тогда он является? Другими словами, зачем он нужен, если не для дальнейшей интеграции стран региона? Этот вопрос до сих пор остается открытым. Я думаю, мы должны подвергнуть глубокому и критическому анализу всю проблематику региональных отношений стран Центральной Азии с точки зрения перспективы их полноценной интеграции.

После второй Консультативной встречи в Ташкенте 29 ноября 2019 года участники приняли Совместное Заявление. Этот документ весьма интересен в смысле того послания, которое в нем содержится. Так, в нем подчеркивается первостепенная (!) и ключевая (!) роль государств Центральной Азии в решении актуальных проблем и насущных вопросов всего региона; отмечается активное совместное (!) участие центрально-азиатских государств в решении важных мировых проблем; подтверждается единство (!) мнений о том, что активизация и укрепление многопланового сотрудничества между государствами Центральной Азии на основе дружбы, добрососедства и взаимной выгоды отвечает коренным интересам братских (!) народов; стороны заявили, что Сложившаяся в Центральной Азии тенденция на региональное сближение – исторически обусловленная реальность (!); выражено намерение продолжать укреплять взаимодействие в рамках ООН и других международных организаций, разрабатывать и продвигать совместно (!) новые инициативы и проекты, направленные на укрепление мира, стабильности, безопасности и поддержку устойчивого развития в Центральной Азии. Следовательно, официальные заявления должны подкрепляться делами, т.е. они должны принимать решения и предпринимать шаги на международной арене сообща.

Но история повторяется. Образно говоря, два с половиной государств Центральной Азии снова оказались в Евро-Азиатском Экономическом Союзе (ЕАЭС): два государства – Казахстан и Кыргызстан – полноценные члены этой организации, а Узбекистан – в статусе наблюдателя. Зададимся вопросом: какова сущность ЕАЭС и какова сущность центральноазиатского союза

(даже такого половинчатого, как Консультативные встречи)? Сравнительный, глубокий и не тенденциозный анализ этих двух объединений еще на был выполнен нашими исследователями и экспертами. Например, насколько членство в ЕАЭС может создавать проблемы и барьеры для центральноазиатской интеграции? Уместно также поставить вопрос: а что является приоритетном для стран Центральной Азии – членство в ЕАЭС или объединение пяти стран в своем регионе? Вышеупомянутые «два с половиной» государства должны дать ясный и убедительный ответ на эти вопросы, особенно с учетом вышеупомянутого Совместного Заявления.

До сих пор все судьбоносные решения (о вступлении в ЕарАзЭС, ЕАЭС, ОДКБ, а также о ликвидации ОЦАС) принимались исключительно руководствами государств не только без должного учета общественного и экспертного мнения внутри страны, но и без должных консультаций с соседями по региону. Кстати, перед тем, как принимать решение о вступлении в ЕАЭС, на Консультативных встречах президентов узбекистанская сторона могла бы всесторонне и откровенно обсудить с кыргызстанской и казахстанской сторонами все плюсы и минусы их членства в ЕАЭС.

Дело в том, что в последнее время много раздается критики в адрес ЕАЭС и выгоды членства в этой организации для Казахстана и Кыргызстана далеко не очевидны. Не вызывает сомнений, что эта организация фактически служит неким дополнительным рычагом в российской геополитике посредством создания иллюзии многостороннего интеграционного формата (в полном соответствии с принципом Realpolitik), прикрывающего обычные двусторонние отношения ее членов с Россией.

На самом деле, даже не объявляя официальную интеграцию, государства региона просто не могут ее игнорировать и не двигаться в направлении интеграции уже в силу того, что это братские, родственные народы. Вспомним другое Совместное Заявление по ситуации в Кыргызстане от 9 октября 2020 года. В нем говорится: «Мы как близкие соседи, связанные многовековыми узами дружбы, добрососедства, общих культурных и духовных ценностей, призываем народ Кыргызстана в эти сложные дни проявить присущую ему мудрость ради сохранения мира и восстановления стабильности в стране». В документе также содержится такое утверждение: «Наши страны имеют одно прошлое и строят общее будущее. Народы Центральной Азии исторически объединены стремлением к прочному миру, согласию и созиданию во благо будущих поколений».

И это не старые заявления, сделанные в 1990-х – начале 2000-х годах, на которые некоторые скептики указывают как на не состоявшиеся лирические (или «конфетно-букетные») отношения. Это заявления, сделанные после завершения периода десятилетней заморозки интеграционного процесса. Не думаю, что упоминания о братстве и общности народов Центральной Азии надо воспринимать как пустословие; это как раз тот нормативный актив, который сильно отличает этот регион от других и должен быть задействован со всей силой.

Но чего стоят эти заявления, если реальная политика будет противоречить идее братства и единства народов, если формальные ссылки на членство в ЕАЭС будут создавать барьеры в неформальном сообществе народов Центральной Азии? Первые признаки такого развития событий уже имеются. Например, вспомним недавний приграничный инцидент в мае этого года в узбекском анклаве Сох на территории Кыргызстана. Тогда, среди прочего, местное население анклава жаловалось на заблокированность дороги до г. Риштан, соединяющей Сох с территорией Узбекистана. Тогда звучали объяснения, что поскольку Узбекистан не является членом ЕАЭС, а Кыргызстан – член ЕАЭС, то возникает таможенная проблема, и это верно. Хочется спросить, однако: а что важнее для этих двух государств – неразрывность связей двух народов и поддержка трансграничного сотрудничества или ссылка на навороченные проблемы, связанные с членством в далеком Таможенном Союзе одного из них?

Очевидно, что во внешней политике стран региона наблюдается функциональная эклектичность, затянувшаяся геополитическая болезнь роста, концептуальная слабость и доктринальный застой. Например, некоторые скептики центральноазиаткой интеграции, объясняя сложности или неудачи в интеграции в регионе, используют экономические аргументы.

Но, как представляется, именно такой узкий, экономический, взгляд на интеграционную идею и ошибочное представление об этом феномене объединения государств как о сугубо экономическом предприятии, в определенной степени, дезориентировал процесс поиска эффективных решений данной проблемы.

К примеру, европейская интеграция не была и не является сугубо экономическим проектом. О ней сами европейцы говорят как о ценностно-мотивированном процессе (value-driven process). Анализ процесса взаимоотношений стран на пост-советском, или как сегодня говорят, евразийском пространстве обнаруживает необходимость выхода за рамки экономического детерминизма и осмысления некоторых других, не менее важных факторов и измерений. К числу последних относится ценностное измерение этого процесса, которое включает в себя целый ряд элементов, таких как единство принципов демократического политического устройства; единство религиозных и нравственных ценностей; общность этнического происхождения; близость культуры и менталитета народов; исторические традиции совместного проживания на единой географической территории; чувство взаимного доверия, уважения и открытости народов и т.п. Эти, так сказать, нематериальные ценности могут казаться идеалистичными, не реальными и не доходными, а в политике не востребованными. Однако успех и прочность, например, европейской интеграции сегодня в значительной степени связывают не столько с экономическими выгодами, хотя это, несомненно, имеет место быть, сколько именно с единством ценностей и идеалов народов Европы.

Поэтому уместно задаться вопросом о том, существует ли и в какой степени ценностное измерение процесса пост-советской/евразийской (ре-)интеграции. Это по большому счету вопрос о культурно-психологической совместимости народов, чтобы образовать большое сообщество. Заметим, что не все, что называется интеграцией, является таковой. Проекты объединения в различные организации не обязательно приводят к полноценной интеграции, которая имея свои закономерности развития, зависит, помимо прочего, и от вышеупомянутой совместимости.

С этой точки зрения, уместно и целесообразно говорить не только об интеграции государств, но прежде всего народов. Однако до сих пор говорилось преимущественно о государственных интересах и действиях государств, оставляя в стороне желание народов и их стремление к сожительству в большом сообществе. Справедливости ради надо признать, что многие, рассуждая об основах и перспективах евразийского объединения, делают акцент на бывшее единство народов в бывшем Союзе, которые достаточно тесно сблизились и сплотились друг с другом. Это верно, но только в известной степени. После появления новых независимых государств (ННГ) понятие «единство народов» стало в значительной степени пониматься как цивилизационное единство народов, т.е. по признаку их этнической, культурной и исторической близости.

Сделаю предположение: если бы «советский народ» (брежневский термин) был бы результатом и выражением действительного сплочения его составных народов, то он вряд ли допустил бы распад СССР и страны бывшего Союза сегодня не приняли бы разнонаправленные внешнеполитические ориентации. Следовательно, на фоне глобальной тенденции к формированию региональных объединений государств, странам Центральной Азии жизненно важно срочно заняться своим регионостроительством.

Для этого необходимо критически пересмотреть все, так сказать, активы и пассивы интеграционного процесса, накопленные за прошедший период, а не метаться между разными вариантами объединений. Необходимо четко, недвусмысленно и принципиально заявить о главной цели – региональной интеграции. Как говорил классик: быть или не быть? – Вот в чем вопрос. Всякие расплывчатые заявления, нерешительность, недемократичность и закрытость решений на этот счет, очевидно, будут свидетельствовать о наличии скрытых геополитических факторов, слабости и несамостоятельности государств в выборе внешнеполитического курса.

Дудин П.Н.
д. полит. н.
Директор Центра изучения государства и права стран Восточной Азии, Восточно-Сибирский государственный университет технологий и управления, Россия

Хусаинов З.Ф.
д. ю. н., профессор
Профессор кафедры конституционного и административного права, Казанский (Приволжский) федеральный университет, Россия

Перспективы российско-казахстанского научного сотрудничества: восточноазиатский гуманитарный вектор

Представленный доклад тезисно сконцентрирован на формировании потенциально новых и развитии существующих научных направлений с учетом интересов наших казахских партнеров.

Выбор восточно-азиатского вектора нами обусловлен рядом важных аспектов. В целом можно констатировать, что задачи, которые ставила перед собой Россия на рубеже XIX-XX – в середине XX вв. не утратили своей значимости. Во-первых, речь по-прежнему идет о безопасности восточных границ, с корректировкой на то, что место Японии сегодня занимают США и ряд других «дружественных» государств, а действия руководства КНДР становятся все менее предсказуемыми.

Во-вторых, Россия по-прежнему нуждается в устойчивой связи с дальневосточными регионами и их развитии, что Президент России В.В. Путин подчеркнул в своем послании к Федеральному Собранию в марте 2018 г., заявив, что ключом к развитию русской Арктики и регионов Дальнего Востока станет Северный морской путь….». И если сто лет назад эту задачу отчасти решал Великий Транссибирский путь, отчасти – КВЖД в качестве его продолжения, то сегодня речь идет о крупных логистических проектах, как тот, например, о котором говорил Президент России В.В. Путин в ходе «Прямой линии» и в мартовском послании Федеральному Собранию, упоминая либо о строительстве моста на Сахалин, либо о подземном тоннеле, либо о мощных евразийских транспортных артериях и строительстве автомобильной дороги, которая станет важной частью коридора «Европа – АТР».

В-третьих, по-прежнему актуальной остается проблема незамерзающих портов, и если сто лет назад эта задача решалась с помощью строительства КВЖД, аренды Ляодуна и создания Квантунской области, чего было достаточно для обеспечения обороноспособности и развития торговых отношений, то сегодня имеющихся 6 портов (порт Восточный, порт Зарубино, порт Находка, порт Невельск, порт Посьет и порт Холмск), с учетом увеличения промысловых объемов, добычи полезных ископаемых и товарооборота между Россией и странами АТР, огромной территории и большого торгового потенциала, недостаточно, что заставляет нас не только обсуждать необходимость строительства дополнительных портов, но и рассматривать вопрос аренды прибрежных территорий или иного способа присутствия на территории соседних государств для этих целей.

В-четвертых, «уход» России из Монголии создал военный, культурный и идеологический «вакуум», который быстро заполняется активным участием и замещением указанных выше ценностей представителями западного сообщества: русский язык остается в памяти старшего (и стремительно уходящего) поколения, идеология добрососедства заменена идеологией свободного рынка и наибольшей выгоды, а участие Монголии в «миротворческих» операциях с участием США и НАТО на Ближнем Востоке заставляет обращать пристальное внимание на российско-монгольскую границу, которая занимает третье место по протяженности (после Казахстана и КНР).

И, наконец, в-пятых, концепция «Русского Мира» становится одной из главных в политической повестке российской внешней политики. Именно об этом говорил Президент России В.В. Путин в 2006 г. в Санкт-Петербурге на встрече с творческой интеллигенцией в Доме Державина («Русский Мир может и должен объединить всех, кому дорого русское слово и русская культура, где бы они ни жили, в России или за ее пределами. Почаще употребляйте это словосочетание – «Русский Мир», и в обращении к Федеральному Собранию 18 марта 2014 г., подчеркивая «...стремление Русского Мира, исторической России к восстановлению единства».

Таким образом, внимание, которое президент России В.В. Путин оказывал лидерам государств региона в 2019-2020 гг., было подтверждением понимания высшим политическим руководством нашей страны важности многопланового сотрудничества с подключением к этому процессу всех заинтересованных сторон, в том числе и научной общественности. Так в апреле 2019 г. на острове Русский во Владивостоке состоялась встреча президента России и лидера руководителя КНДР Ким Чен Ына, не повлекшая за собой подписания каких-либо соглашений, но привлекшая внимание широкой международной общественности. По мнению экспертов, связано это с тем, что КНДР предпринимает, и весьма успешно, попытки выйти из международной изоляции. Затем, в рамках саммита G20 в Осаке 28 июня 2019 г. состоялась встреча президента Республики Корея Мун Чжэ Ина и российского лидера, которого корейский коллега поблагодарил за процессы по осуществлению денуклеаризации. После саммита состоялся ряд встреч с премьер-министром Японии Синдзо Абэ, которые завершатся подписанием пакета соглашений и контрактов с участием ведущих российских компаний.

5 июня 2019 г. в Москве прошли российско-китайские переговоры между В.В. Путиным и Си Цзиньпином, совпавшие с 70-летием установления дипломатических связей между двумя странами. Среди вопросов первое место заняли товарооборот, развитие практики расчётов в национальных валютах, укрепление двусторонней промышленной кооперации с использованием передовых технологий, была достигнута договоренность провести годы российско-китайского научно-технического и инновационного сотрудничества – 2020 и 2021 годы, обсуждались вопросы развития Северного морского пути, особое значение, по словам российского президента, придается укреплению прямых связей между субъектами Российской Федерации и провинциями Китая, многоплановый характер носит двустороннее гуманитарное взаимодействие, образовательные обмены, ситуации вокруг Корейского полуострова, укреплению безопасности в Северо-Восточной Азии в целом. В ходе переговоров подтверждено намерение и далее наращивать взаимодействие России и Китая в рамках Шанхайской организации сотрудничества и БРИКС, а также продолжать усилия по сопряжению интеграционных процессов в рамках ЕврАзЭс с китайской инициативой «Экономического пояса Шёлкового пути».

3 сентября 2019 г. в Улан-Баторе состоялась официальная встреча В.В. Путина и президента Монголии Х. Баттулги, которая проводилась в рамках праздничных мероприятиях, посвящённых 80-летию победы советских и монгольских войск в боях на Халхин-Голе. Это особенно важно в связи с тем, что 2020 г. был указом президента России объявлен «Годом памяти и славы».

Следующее направление для взаимодействия – это система международного права и международных отношений, складывающаяся в регионе. Так Российская и монгольская сторона подписали договор о дружественных отношениях и всеобъемлющем стратегическом партнёрстве между Монголией и Российской Федерацией – самый высший уровень двустороннего сотрудничества; был обновлен межправительственный протокол по продлению срока действия межправительственного соглашения об оказании безвозмездной военно-технической помощи от 2004 г.; обсуждены вопросы логистической инфраструктуры (напр. возможности повышения эффективности деятельности совместного акционерного общества «УБЖД» в рамках продвижения двустороннего торгово-экономического сотрудничества

или строительство железнодорожной линии Зуунбаян – Ханги, что явилось возможным после подписания в 2018 г. межправительственного соглашения о транзитных перевозках по железным дорогам, договоренность с российской компанией Fesco – владельцем дальневосточного порта Зарубино, о строительстве нового совместного угольного терминала и т.д.).

Помимо двусторонних встреч президент России провел трехстороннюю беседу с председателем КНР Си Цзиньпином и президентом Монголии Х. Баттулгой на полях саммита ШОС.

Эти и ряд других признаков, как было сказано выше, свидетельствуют о той знаковой роли, которую глава Российского государства отводит региону Восточная Азия. Каждая договоренность, заключенная в устном или письменном соглашении, предполагала как понимание внешних приоритетов и внутренней готовности по их обеспечению каждого из государств региона, так и их юридическую проработку, а также соответствующие правовые последствия, что в свою очередь, подразумевает получение объективных знаний о внутренней политике и общественных отношениях, являющихся приоритетными для глав государств региона и правовом регулировании этих отношений.

Исходя из этого, исследуемые нами проблематики в отношении права, государственного устройства, внутренней и внешней политики стран Восточной Азии, подкрепленные партнерскими связями и новыми идеями, позволят заложить основу системного и поступательного изучения выбранного региона, где у Казахстана также имеются свои интересы, не «распыляя» научный потенциал между разными направлениями, а сосредотачивая внимание на наиболее актуальных из них.

Привлечение же к сотрудничеству казахских ученых среди не только представителей политических и философских, но и юридических, исторических, социологических наук значительно усилит возможности каждой из сторон.

Д.С. Раев
филос.ғ.д., профессор,
Абылай хан атындағы ҚХжӘТУ,
Қазақстан, Алматы,

Р.Қ. Қадыржанов – мәдени мәмлегер ғалым

Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері, философия ғылымдарының докторы, профессор Қадыржанов Рүстем Қазақбайұлы отандық білім мен ғылым саласында сіңірген еңбегі үшін мемлекеттік және қоғамдық грамоталар, медальдармен марапатталған. «Қазақстан Республикасы ғылымының дамуына сіңірген еңбегі үшін» төс белгісі, «Қазақстан тәуелсіздігіне 20 жыл» мерейтойлық медалі, Қазақстан Республикасы алдындағы сіңірген еңбегі үшін Д.А. Қонаевтың 100 жылдығының құрметіне Күміс медалі иегері, Білім және ғылым министрлігі және ҚР Ғылым Академиясының құрмет грамотасы, Қазақстан ғылымы мен техникасын дамытуға үлес қосқан көрнекті ғалымдар мен мамандарға арналған мемлекеттік ғылыми шәкіртақының, «Жоғары оқу орнының Үздік оқытушысы» атты мемлекеттік грантының иегері, Қазақстан жоғары мектебінің ардагер ұстазы, Қазақстанның саясаттану ғылымында өзіндік орны мен қолтаңбасы бар елімізге танымал ірі ғалым. Ол өзінің ғылым саласындағы қажырлы еңбек жолын алғаш 1975 жылы ҚазКСР Ғылым Академиясы Философия және құқық институтында кіші ғылыми қызметкер ретінде бастап, ҚР БҒМ ҒК Философия, саясаттану, дінтану институтыеың саясаттану бөлімінің меңгерушісі лауазымына дейін көтерілген. Қазіргі күні аталмыш ғылыми зерттеу институтында бас ғылыми қызметкер ретінде ерен еңбегін одан әрі жалғастырып, қазақстандық ғылымға өзінің орасан зор үлесін аянбай қосып келеді. Сондай-ақ, Қадыржанов Р.Қ. ғылым мен білім саласын теңдей ұштастыра білген тұлға. Еліміздің белді жоғары оқу орындарының бірегейі саналатын Абылай хан

атындағы Қазақ Халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университетінде шәкірттер тәрбиелеп, халықаралық қатынас, ішкі және сыртқы аймақтану сияқты күрделі ғылым саласының қыр-сырын үйретіп, жас болашақ мамандарды білім нәрімен сусындатып, білікті кадрларды дайындауда қажырлы еңбек етіп келеді. Оның жетекшілігімен 20 философия және саясаттану ғылымдарының кандидаттары, 1 PhD докторы қорғалды. Бүгінгі таңда саясаттану және халықаралық қатынастар саласы бойынша PhD докторанттар мен магистранттарды дайындау дәстүрі одан әрі жалғасын тауып отыр. Рүстем Қазақбайұлының жетекшілігімен диссертацияларын қорғаған жас ғалымдар және білім алған мамандар еліміздің түрлі салаларында абыройлы қызмет етіп жатыр.

Қадыржанов Рүстем Қазақбайұлының ғылыми-педагогикалық өмір белестеріне үңілсек, оың ғылым мен білім саласындағы танымалдылығы отандық ғылыми қауымдастық аясымен ғана шектелмейді. Ол алыс және жақын шетелдерде де ғалым есімі кеңінен танымал, еңбектері әлемнің көптеген университет кітапханаларынан орын алған. Оған қоса Рүстем Қазақбайұлы халықаралық форумдар мен конференцияларға белсене қатысып баяндамалар жасап, өзінің ғылыми ойларын әлемнің үздік ғалымдарының бас қосуында үнемі талқыға салып отырады. Атап айтқанда АҚШ Блумингтон қаласы Индиана университетінде орналасқан Саяси теория мен талдау орталығында, Калифорния штаты Беркли университетінде, Нью-Иорк қаласы Колумбия университеті Гарриман атындағы Институтта өзінің зерттеу тақырыбы аясында бірнеше баяндамалар желісін құрған. Ұлыбритания мемлекеті Лондон қаласы Шығыс және африкалық зерттеулер мектебінде Қазақстандағы әліпбидің өзгеруі мәселесіне арналған ғылыми пікірталасқа қатысқан. Германия мемлекеті Гиссен қаласында Юстус Либих университетінде Қазақстанның тілдік жағдайына қатысты шетелдік студенттер алдында дәріс оқыды. Профессор Рүстем Қазақбайұлы әлемдік деңгейдегі халықаралық ғылыми зерттеу жобаларына да белсене қатысып, шетелдік ұйымдар тарапынан қаржыландырылатын бірқатар гранттарды ұтып алды. Соның ішінде Кеннан университеті Вудро Вильсон халықаралық ғылыми орталығында (АҚШ, Вашингтон) «Ұлттық құрылыстың әлемдік тәжірибесі және Қазақстандағы ұлттық саясат» атты аймақтық бағдарлама шеңберінде ғылыми зерттеумен айналысты. Әлемнің үздік ғалымдарының зерттеу жұмысын қаржыландыратын Фулбрайт бағдарламасы шеңберінде грант ұтып алып, АҚШ-тың Индиана университетінде «Посткеңестік кеңістіктегі ұлттық идея мен ұлттық топтасу» атты жоба төңірегінде жұмыс жасады. ДААД бағдарламасы арқылы бөлінетін грант бойынша Гумбольдт университетінде «Астананың ауысуы Қазақстан мен Германиядағы ұлттық құрылыстың факторы ретінде» деп аталатын жобаны іске асырды. Юбилейные даты кәсіби зерттеу ұйымдардың құрамына енді. Атап айтқанда Этнос және ұлтшылдықты зерттеу бойынша Ассоциация (ASEN); Орталық Евразияны зерттеу бойынша Халықаралық қауымдастық (CESS); Орталық Азияны зерттеу бойынша Еуропалық қоғамдастық (ESCAS); Саясаттану ғылымының Халықаралық ассоциациясы (IPSA) сияқты беделді ұйымдардың құрметті мүшесі. Жоғарыда көрсетілгендергі сүйене отырып, осындай уақыт пен кеңістік лабирентінің қайраткері болу әркімге бұйыра бермес өмір кәдесі дегенді айтуға болады. Осылай әр істе ұлтжандылық танытып, үміт империясымен қарап, жастарға кәміл жол сілтей білген Рүстем Қазақбайұлы бізге азаматтықтың символы, өрелі ғалым үлгісін көрсете білді десек артық айтпағандық.

Ал Егемен Қазақстан мемлекетінің саяси философиясының ғалым-қайраткерінің бірі ретінде атқарған қажырлы еңбегі өзінше бір рухани-мәдени құбылысқа теңерлік. Айтар балсақ, Рүстем Қазақбайұлы 45 жыл осы сала бойынша бөлім басшысы, кафедра меңгерушісі болып, «саясаттану», «халықаралық қатынас», «аймақтану» мамандықтары бойынша екі шет тілдерін меңгерген білікті мамандар дайындаудың бас-қасында болып, қажірлі еңбек етіп келеді. Осының өзі бір – ұлы өнеге, тәрбие мектебе дерсіз.

Рүстем Қазақбайұлының азаматтық болмысына келер боласқ, жарқын бейнелі, ақ жүрек, үлкенге сыйлы, кішіге қамқоршы, өз елін, Отанын шексіз сүйетін пассионар жан, туған халқына ерен еңбегі сіңген қадірлі де аяулы азамат. Рүстемнің кісілік бейнесіне төменгі сипаттар дәл келеді деп санаймыз. Рүстем Қазақбайұлы – болмысынан кісілікті жоғары

қойған, шыншыл да әділ, көргені көп, өмірден тоқыған мол, еңбеккор, ерекше қабілетті, жанашыр адам. Рекеңнің тұлғасында өмірге ашық көңілмен қарау, естіген сөзді дұрыс түсіну, адамдардың олқы, теріс істерін елемеу, бет әлпеті ашусыз, мейірімді, атқарған ісі, қызметі тиянақты, сөйлеген сөздері әр уақытта шын жүректен шығады, бір сөзді мазмұнсыз екі қайталамайды, ашуға жол бермейді, реніш болатын жағдайдың алды-артын байыппен бағалап, ең негізгісі еш уақытта әділетсіздікке жол бермейді. Таза жүрекпен, тыңғылықты жұмыс істеуге, еңбекқорлыққа баулып отырады әлі де болса баулымақ. Жастарға үлгі болар қажырлы қайратыңыз сарқылмасын.

Рүстем Қазақбайұлымен бірге қызмет еткен, өмірдің әртүрлі белестерінде жолыққан кез-келген адам ол кісіден көп қасиеттерді үйренгендіктерін айтып жүреді. Рүстем, білім беру саласында бүгінгі күнге дейін орасан зор қызмет атқарды және болашақта да алғыр шәкірттер дайырлай беретіндігі сөзсіз. Осы тұрғыдан алғанда оның шәкірттеріне осындай ыстық сезімді, ілтипатты ұстаз-азаматтың жылы қабағы, кең дүниетанымы, ерен еңбегі бұйырды. Рүстем Қазақбайұлынан жастарға даритын қасиет – ерінбей еңбек ету, адалдық, шыншылдық, кішіпейіл мінез, кішіге қамқор, үлкенге ізетті болу. Ол бізге кішіпейілділігімен, кісілігімен, ұстамдылығымен, байыптылығымен, биік мәдениеттілігімен, ойдың ұтымдылығымен, тауып айту қасиетімен, аз сөйлеп көп ойлау мінезімен, жасқа еркіндік беру білу, оның ойы мен сөзіне құлақ асу сияқты ұлағаттылығымен, білікті ғалым-ұстаз ретіндегі көрегендігімен өнеге болып, бағыт-бағдар беріп отырады. Рүстем Қазақбайұлы өз дәрістерінде әр білім алушының ойлау еркіндігін, теориялық қисындылықты, ой айқындылығы мен деректілікті талап ететеді. Дарынды шәкірт пен жас талаптарды тани біліп, ынталандырып отырады. Дәріскер ретінде ол өз сабақтарында тек мәлімет беруші ғана болып қоймайтын, ең бастысы тыңдаушыға ой тастау, шешуін өзің ізде дейтін принципті ұстанады. Әр білім алушының бойында аналитикалық сараптама жасау қабілетін шыңдай түсетін мықты әдіскер. Әр сабаққа жауапкершілікпен қарауды дәріптейді. Рүстем Қазақбайұлының қызметінен ұстаздық ету үздіксіз ізденіс жетегінде болатынын анық байқаймыз. Өйткені, ғалым-ұстаз әр дәріске тыңғылықты дайындықпен, шығармашылық амалдар тұрғысынан келіп отырады.

Рүстем Қазақбайұлының еліміздің саяси-философиялық ғылымдарына қосқан үлесі айтарлықтай. Ол 15 ұжымдық монография мен 100-ден аса ғылым мақалалар авторы. 2018-2020 жылдарға арналған «Қазақстандағы этностардың мәдени интеграциясы» атты ғылыми жобаға жетекшілік жасаған. Міне, бұл Рүстем Қазақбайұлының ғылым мэтрі ретіндегі ғылыми-теориялық тұрғыдағы шығармашылық қуатының әлеуеттік бигінің дәлелі болмақ. Бүгінде Рүстем Қазақбайұлы «Консолидация политической системы Казахстана: проблемы и перспективы», «Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана» деген атпен екі жеке ғылыми монографиясын жәриялады. Аталмыш еңбектер қазақстандық саясаттанушылар мен сарапшылар арасында кеңінен талқыланып, оқырман қауым үшін таптырмас құралға айналды. Бұл еңбектер тек қазақстандық деңгейде ғана танымал болып қойған жоқ, сондай-ақ, шетелдік зерттеушілер арасында да жиі сілтеме жасалатын еңбекке айналды.

Енді «Қазақстандағы этностардың мәдени интеграциясы» атты ғылыми жобаға жетекшілік жасап, аталмыш ұжымдық монография Рүстем Қазақбайұлының басшылығымен осы 2020 жылы жарық көрді. Бір айта кететіні, осы еңбекті құраған тоғыз тараудың жетеуін және бір баспа табақ көлемдегі кіріспе бөлімін профессордың өзі жазып шыққанын ерекше атап кетуге тұрарлық жағдай. Осы еңбектің мазмұнына үңілетін болсаұ, Рүстем Қазақбайұлы өзін нағыз елішілік этносаяси-әлеуметтік қатынасында мәдени мәмлегерлік қырынан көрсеткені анық байқалады. Еңбекте профессор, Егемен Қазақстандағы өмір сүріп жатқан этностар арасындағы мәдени интеграция мәселесіндегі негізі фактор – тілдік-мәден интеграция деп мойындап, соны ғылыми-теориялық әрі тәжірибелік тұрғыда талдау мақсатын көздегені анық байқалады. Бұл бүгінгі күні мемлекетіміздің ғылымда соны мәселелерді зерттеу объектісіне алу туралы саясатына сәйкес келетіні сөзсіз [1].

Еңбектегі негізгі саяси ғылыми гипотезаларды нщіден, нақтырақ айтсақ, профессор, біріншіден, Қазақстандағы этностардың саяси интеграция үдерісінде мәдени интеграцияның

рөліне басымдылық береді. Екіншіден, автор осы ретте этностардың мәдени-тілдік интеграциясына баса назар аударып, ол полиэтникалық ұлттық мемлекеттің өмір сүруінің басты шарты ретінде мойындайды. Үшіншіден, ол үшін бір ғана тіл болуы керек әрі ол бәріне түсінікті болуы шарт әрі ол тіл халықтың бәрін бір бүтінге, бір мәдени-саяси қауымдастыққа тоғыстырушы рөл атқаруы керек деген саяси көзқарасты ұстанады. Төртіншіден, «мәдениет» және «тіл» феномендерінің онтгендік өзара тамырлсатығын мойындай отырып, этностар тоғысында тілдің шешуші мәдени этос болатынын көрсете білген. Бесіншіден, автор, елдегі «ядролық топ тілі» оның демографиялық өсім басымдылығымен байланыстырылады. Осы ретте туындыгер «титулды ұлт» саяси концептін негізе алады. Алтыншыдан, қазақ тілі – елдегі көпэтникалық халықты біріктіруші тіл болуы керектіне үміт арта отырып, автор дегенмен қазіргі таңда этностардың мәдени интеграциясы халықты сол тілдің аясына шоғырландыруға деген біржақты сенімге күмәнді позициясын да жасырмайды. Оның себебін профессор қазақ тілінің қазір елде мәдени тоғыстырушы қызметін атқара алмай отырғанымен және оны орыс тілі атқарып отырғанымен және оған кешегі кеңестік дәуірдегі тілдік саясаттың ықпалының сақталып отыруымен байланыстырады [2, 9 б.]. Бұны Ш. Уәлихановтың сөзімен айтқанда, «адамға тән барлық құштарлықтар мен себепсалдарлардың астарында физикалық және әлеуметтік шарттардың жиынтық әсері жатыр» [3, 96 б.], -десек болады.

Жетіншіден, туындыгер, Қазақстандағы мәдени интеграцияның үш түрлі моделін ұсынады: 1) дуальды модель, бұны мемлекеттік билік қолдауда және оның саясаты осы модель негізінде жүргізіледі; 2) Қазақстандағы этностардың мәдени-тілдік қазақтануының ұлттық-патриоттық моделі; Осы ретте автор, қазақ тілі мен мәдениеттің дамуы үшін билік тарапынан «саяси күмбез» болуы керек деген иденың қазақ зиялылары арасында бар екенін жасырмайды. Бұл ретте Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың айтқанындай: «Қалық үшін құлақ асатын мемлекеті» [1] қажет болады. 3) Қазақстандағы этностардың мәдени интеграциясындағы русификаторлық модель. Бұл ретте профессор, Қазақстандағы әрі қазақтану, әрі орыстану моделінің орын алып отырғанын тілге тиек етіп, «Посткеңестік Қазақстандағы орыстану және интернационализация – «қостілділік» ұстанымының ыңғайлы болу тенденциясын атап өтеді [2, 13 б.]. Бұл Халел Досмұхамедовтің: «Елдің тілін бұзатын көршілес елдердің мәдениетін үлгіге алатын мәдениеттің әсері» [4, 104 б.], -деген көзқарасын дәлдеп тұрса керек. М.Қашқаридің: «Тіл тарихшы, тарихтың куәсі, ұрпақты ұрпақпен жалғастырушы, теңдесі жоқ тәрбие құралы» [5, 115 б.], -деп айтқанының мәнісі сонда болар.

Сонымен бірге, профессор «тілдік-мәдени қазақтану мен посткеңестік этнодемографиялық динамика бір-бірімен сәйкес келе ме?», –деген мәселе көтеріп, бұл тұста «мемлекет тілге емес, демографиялық мәселеге басымдық беруде» [2, 13 б.], -деген көзқарасты білдіреді. Сондай-ақ, автор, елдегі білім беру саясатын қозғай келіп, «білім беру жүйесі қазақстандықтарды қазақтандыру факторы бола ала ма?» [2, 14 б.], -деген сұрақты алға тартады. Бұл мәселеде, автортың көзқарасы «бұл саясат орыс және басқа этнос өкілдерін қазақша сөйлете алмады, этномәдени интеграцияда әлі де болса орыс тілі басымдықта болып отыр» [2, 14 б.], -деген тұжырымдарға тоғысады. Бұл орайда Халел Досмұхамедұлының: «Ана тілін жақсы біліп тұрып, бөтенше жақсы сөйлесең – бұл сүйініш, Ана тілін білмей тұрып, бөтенше жақсы сөйлесең – бұл күйініш. Өз тілін білмей тұрып, жат тілге еліктей беру – зор қате» [4, 104-105 бб.], Темірбек Жүргеновтің: «Дүниежүзілік мәдениетке ана тілі арқылы барамыз. Қазақ тілін жете білудің өзі үлкен мәдениет» [4, 67-68 бб.], және Жүсіпбек Аймауытовтың: «...тіл мәдениетінің өсуін қолымызға алып, күнде көріп отырмасақ болмайды, өйткені, тіл мәселесі өте қиын, бірақ, барынша керекті мәселе» [4, 52 б.], -деп айтқандарын естен шығармасақ керек. Олай боласа, еліміздегі мемлекеттік тіл – ана тіліміздің мәселесі әліде болса мемлекттің тіл саясаты күнтәртібінен түспей тұрғаны барша қазақ ұлтын ойландыратыны зайыр. Бұл тұрғыдағы ойымызды Бауыржан Момышұлының: «Тіл дегеніміз – қай халықтың болмасын кешегі, бүгінгі ғана емес, бүрсүгінгі де тағдыры» [4, 125 б.], -деген және ХХ ғасырдың мемлекет және қоғам қайраткері, Нұртас Оңдасыновтың: «Тіл – белгілі ұлттың басты белгісі. Сондықтан оны қадірлей білу, оны ұқыпты пайдалана білу – аса

қасиетті қоғамдық парыз, мемлекет міндеті болуы керек» [4, 130 б.], -деп айтқан ұлағатты даналықтарымен аяқтаймыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы ҚасымЖомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына «Жаға жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі»//Егемен Қазақстан, 02.09.2020.

2. Культурная интеграция этносов в Казахстане. Кол. монография. Р.К.Кадыржанов ответ.ред. и рук. науч. проекта. –Алматы, 2020. -220 с.

3. Қазақ афоризмдері (қазақ афористикасы: бағзыдан бүгінге дейін) Құрастырушы-автор Е. Шаймерденұлы. Алматы: Алматыкітап баспасы, 2008. –304 б.

4. Ұлт рухы: қанатты сөздер / Е.Зәңгіров –Алматы: «Arna-b», 2015. -160 б.

5. Ұлылық қалғыса ұлт ұйқыға кетеді. Даналардан жеткен сөз/Құраст. С.Ш.Оразалы, Ө.Асылбекұлы, Г.Оразалиева. –Астана, 2007. -384 б.

Ем Н.Б.
к.и.н., доцент,
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан

Цой Л.Г.
магистрант 1 курса специальности «Востоковедение»
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Казахстан

Этническая солидарность казахстанских корейцев как механизм социального лифта

Всего на территории бывшего СССР проживает примерно 500 тысяч корейцев, из них в Казахстане - 100 000. Описывая корейцев в советский период, профессор Ким Г.Н. отмечал: «Коре сарам долгое время оставались верны идеям социальной иерархии, на вершине которых были представители правительства. Переход к рыночной экономике привел к резким изменениям как ценностей, культивируемых традиционным корейским обществом, так и культивируемых в советский период. Определяющий вектор в социальной стратификации стал капиталом, и, следовательно, социальный статус оценивается за счет успеха в адаптации к новым экономическим условиям. С распадом Советского Союза и переходом к рыночной экономике многие корейцы добились успеха в бизнесе [1]. П. А. Сорокин является первым ученым, который дал полное теоретическое обоснование такому социальному процессу, как социальная стратификация и социальная мобильность. Положение человека в социальном пространстве ученый-социолог называет положением в социальном агрегате, которое зависит от его взаимодействия с другими членами и группами общества, а так же от места, которое этот индивид занимает на вертикальной и горизонтальной оси пространства [2]. Поскольку вертикальная социальная мобильность присутствует в той или иной степени в любом социальном агрегате, и так как между социальными положениями в иерархии должны существовать некие «проходы», «лифты» или «каналы», с помощью которых индивиды или социальные группы перемещаются в пространстве. В советское время огромную значимость имел лифт образования [3].

В данной работе мы рассмотрим два вида социального лифта. Среди них - образование: для доступа к экономически развитым сферам производства необходим определенный багаж знаний и уровень квалификации; семья (как этническая группа): рост по карьерной лестнице за счет достижений родителей или их друзей. На взгляд автора, в качестве одного из механизмов действия этих лифтов может служить уровень этнической солидарности и доверия в условиях этнического меньшинства на примере корейской диаспоры Казахстана. Автор с использованием метода контент-анализа имеющихся историй успехов, а также биографических и архивных сведений покажет, что при формировании траектории успеха казахстанских корейцев в качестве опоры действуют принципы этнического нетворкинга. Понятие «социальный лифт» в данном случае подразумевает систему социальных механизмов, обеспечивающих

вертикальную мобильность граждан, их «подъем» от одного уровня общественной иерархии к другому, более высокому, независимо от их социального происхождения. Зачастую такая мобильность вверх подразумевает продвижение членов этнической группы при равных возможностях и зависит от их уровня образования, профессиональных способностей, а также «этнической поддержки» и «этнической рекомендации». Автор обозначил уровень этнической поддержки в качестве понятия «этнической солидарности, которая нацелена на создание или восстановление или поддержание большого и целостного социального организма [4]. Распад СССР, межнациональные конфликты, национальные движения, затем быстрый и достаточно масштабный для ряда регионов приток инонациональных иммигрантов привели к тому, что этническая идентичность актуализировалась. Ситуация здесь зависит не только от установок и нюансов массового сознания людей, но и от институтов, идеологии, политики государства, – словом, действий элит. Точно так же должна быть выверена и языковая политика государства. Ведь такой маркер, как язык, не является чисто культурным [5, с.121].

В условиях казахстанского общества, включающего в себя представителей более 130 этнических групп, такая солидарность несет в себе поддерживающий фактор. Казахстанская корейская диаспора всегда стремилась к сохранению этнического образования, культуры. Одним из элементов культуры корейцев, как и любого другого народа, является язык. Сохранение своей истории, культуры, языка и традиций является важным для каждого этноса. Автором многих инициатив в данном направлении является Ассамблея народа Казахстана. Уникальность этого казахстанского института признали во всем мире, также его опыт по проведению политики, направленной на укрепление межэтнического и межконфессионального согласия, перенимают и другие страны, которые сегодня находятся в современных условиях глобализации и мультикультурализма. Значительный вклад в развитие этнического образования корейцев Казахстана вносит Ассоциация корейцев Казахстана, которая вошла в структуру Ассамблеи народа Казахстана, стала реализовывать международные проекты, активно участвовать в общественно-политической жизни республики. В деятельности АКК главными приоритетами являются изучение корейского языка, возрождение и развитие национальной культуры; создание экономической базы и укрепление авторитета региональных корейских организаций; обеспечение преемственности поколений, развитие молодежного движения; укрепление дружбы между народами, сохранение межэтнического согласия; установление и развитие международных и культурных связей. На основе этой деятельности выполняется одна из главных миссий организации - сохранение этнического образования.

В 1990гг. на отделениях корейского языка в университетах Казахстана численно преобладали студенты корейской национальности. Сейчас же все наоборот, таких студентов единицы. В КазНУ им.аль-Фараби ежегодно обучаются на отделении корееведения более 100 человек, среди них в корейцы представляют в среднем 5-7%. Интерес к изучению корейского языка на профессиональной основе сокращается с каждым годом [6]. С другой стороны, деятельность общественных организаций, Ассоциации корейцев Казахстана всячески поощряет интерес этнических корейцев к истории, культуре и языку своей исторической родины. Это говорит о четком понимании механизмов реализации плана по возрождению у корейцев СНГ национальной культуры и знаний по истории Кореи. Под эгидой Ассамблеи народа Казахстана Ассоциация корейцев Казахстана ставит одним из приоритетов в своей деятельности изучение корейского языка, возрождение и развитие национальной культуры. Также, необходима подготовка учителей корейского языка и отправка в Корею для обучения у специалистов-преподавателей корейской культуры. Кроме этого большое значение имеет стремление самих соотечественников к изучению корейского языка и культуры. При этом этническое образование сформировало плеяду выдающихся деятелей политики, экономики, образования и науки, культуры и спорта – выходцев из корейского этнического образования.

В реальной жизни каждой корейской семьи есть случаи, когда при получении образования, поступления на работу, решения многих жизненных вопросов корейцы словно «тянулись» к представителям своего этноса с целью поиска поддержки. Из интервью с

этническими корейцами были взяты выдержки историй о том, как корейцы шли к своим соплеменникам в различных ситуациях. Истории были настолько разнообразны и могли включать от устройства ребенка в местный детский сад, «так как вопрос с официальной очередью не решался по справедливости», до ситуаций, когда претендент на государственные премии в области образования и науки обращался к корейским общественным организациям с просьбой рекомендательного письма в адрес министерства. Из опыта преподавательского состава университетов, колледжей и школ известны случаи, когда этнические корейцы проявляли особое внимание к обучающимся детям «соплеменников», детям с корейскими корнями. Спортивные тренеры требовали особой дисциплины и высоких результатов от своих воспитанников. Адвокаты с особым желанием и тревогой брали на себя правовые ситуации с участием этнических корейцев в решении юридической защиты в суде и других правоохранительных органах. Представители бизнес элит создавали специальные поощрения для студентов-отличников корейской национальности. Многие бизнесмены организовывали частные акции по поддержке корейцев из числа социально незащищенных слоев населения. Дети корейской национальности никогда не оставались в детских домах-интернатах. А общество пожилых людей «Ноиндан» оказывает поддержку корейцам преклонного возраста более 15 лет. И таких примеров много, истории которых описаны на портале koreans.kz.

Таким образом, этническая солидарность казахстанских корейцев формирует нетворкинг по продвижению и поддержке этнических корейцев. Основной упор на повышение образовательного уровня корейцев, создание условий для личностного роста и формирование лидерских качеств становятся основой взаимодействия каждого казахстанского корейца. Создание необходимых сетей в виде связей, а в будущем в форме профессиональных сетей, как видят в Президиуме АКК, позволят добиться больших результатов каждому казахстанскому корейцу, потому что его сила – в его связях, этнических связях, которые сильны как в одной большой Семье. Диаспоры в разных странах мира известны как visible (видимые) и invisible (невидимые). Интересно, что, несмотря на малочисленность корейцев в Казахстане (0,6% от общего населения страны), всем кажется, что их много. Сегодня корейцы играют заметную, видимую роль в общественной жизни Казахстана, не пропорциональную их реальной численности.

Список литературы

1. Kim, G. Koreans in Kazakhstan, Uzbekistan and Russia. World Diasporas Encyclopedia. – 2004. – Kluwer. – P.985-993
2. Сорокин П.А. Социальная мобильность. М.: Academia, 2005 (Sorokin P.A. Social mobility. N.Y.; L.: Harper & Brothers, 1927)
3. Сорокин П.А. Теория социальной стратификации и социальной мобильности // https://infourok.ru/pa-sorokin-teoriya-socialnoy-stratifikacii-i-socialnoy-mobilnosti-761338.html
4. Клейн Лев. Этническая солидарность и гаплогруппы 14.09.2020 // http://xn--c1acc6aafa1c.xn--p1ai/?page_id=4602
5. Дробижева Л.М. Этническая солидарность, гражданская консолидация и перспективы межэтнического согласия в Российской Федерации // Общественные науки и современность. – 2014 - № 1 – С. 119-129
6. Архив кафедры корееведения КазНУ им.аль-Фараби

Хайруллаева В.Х.
ф.ғ.к., ассоц.проф.
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық
қатынастар және әлем тілдері университеті

Даму және әлеуметтік прогресс мәселелерінің философиялық аспектілері

Адамзат тарихында қоғам мен адам санасының дамуы әрқашан ойшылдарды, философтар мен барлық сала ғалымдарын қызықтырып келген ең өзекті мәселелердің бірі.

Жаһандану дәуірі деп аталатын бүгінгі кезең өзінің өзгергіштігімен, динамикалығымен яғни жылдам қозғалыс сипатымен, интенсивтігімен, қарама-қайшылыққа толылығымен, мозаикалылығымен яғни түрлі элементтерге толылығымен, түрлі-түстілігімен және толып жатқан басқа сипаттарымен ерекшеленеді.

Міне осындай құрамалы және күрделі тарихи дәуірде біздің тәуелсіз Қазақстанымыздың әлеуметтік болмысы қандай проблемаларға толы, оның дамуының сипаты мен бағыты калай болмақ, көп бағытты дамудың негізгі өзегі болар басты бағдарлары қандай болмақ деген сияқты мәселелерді талқылау бүгінгі таңда ұлттық даму философиясының басты мақсаты мен мәселелері екені айқын.

Біз осы аталған мәселелер жайын сөз етпес бұрын бұрын жалпы даму және әлеуметтік прогресстің бағыттылығы проблемасын философиялық аспектіден қарастыруға тырысайық. Әрине даму проблемасы философиядағы ежелден келе жатқан өзекті проблемалардың бірі екенін бәріміз де білеміз. Бірақ философиялық проблемалардың ерекшелігі де сонда, олар гауһар тас сияқты уақыт өткен сайын өз өзектілігін көтере түседі, жарқырап жаңа қырынан көріне түседі, құндылығын арттыра түседі.

Қазіргі ғылым мен синергетика яғни ғылымдар тоғысуының теориясы дамуды Әлемнің негізгі атрибуты яғни ажырамас негізгі қасиеті ретінде түсіндіреді. Алайда бұл процесс жекеленген бірегей жүйелер арқылы ғана амалға асады. Даму – көп деңгейлі, көп сатылы және түрлі аспектілерді қамтитын күрделі процесс. Өйткені құбылыс қанша күрделі болса, яғни жүйенің құрамдас бөліктері қаншалық көп болған сайын оның дамуына әсер етуші факторлар соғұрлым көп болады. Сондықтан даму процесін теориялық тұрғыдан зерттеушілер арасында оны философиялық түрліше түсіну орын алған. Жалпы алғанда даму – бұл жүйенің элементтері арасындағы ерекше байланыстар арқылы жүзеге асатын кешенді (комплексті), сапалық және бағытталған өзгерістер жиынтығы. Жүйенің дамуына оның құрамдас бөліктерінің түрлі жағдайлары мен олардың әрқайсының өз даму бағыттары әсер етеді. Демек бағыттылық немесе векторлық сипат – дамудың негізгі белгілерінің бірі.

Осы орында дамудың модельдерінің кейбір концепцияларына, мысалы диалектикалық-материалистік, градулистік эмердженттік, сциентистік және аксиологиялық концепцияларына тоқталуды жөн көрдік.

Г. Спенсер қалыптастырған градулистік (плоский эволюционизм –«жазық эволюционизм» деп те аталады – автордан) концепцияда даму түзу сызықты үздіксіз бірқалыпты жинақталушы эволюциялық процесс. Бұл концепцияда ешбір секіру процесі қарастырылмайды. Негізінен даму процесі бірқалыпты қарапайымнан күрделіге өтудің немесе кумулятивтік яғни қоғамдағы факторлардың жинақталушы әсерінен жүзеге асатын құбылыс. [1, 388 б.]

Диалектикалық-материалистік концепция негізінен Карл Маркс пен Фридрих Энгельс қалыптастырған қоғамдық-экономикалық формациялар теориясына негізделеді. Мұнда қоғамның дамуы экономикалық факторларға тікелей байланысты. Маркстің пікірінше, қоғамдық болмыс қоғамдық сананы белгілейді.

Ал творчестволық эволюционизм немесе эмерджентизм деп аталатын концепция жүйенің эмердженттік /күтпеген, тосын/ жаңа қасиеттерді кенет пайда ету құбылысына назар аударады. Жүйенің қасиеті – бұл элементтердің арифметикалық жиынтығы емес, ал творчестволық нәтижесінде. Мұнда екі ұғым – результант және эмерджент ұғымдары қолданылады. Результант – қарапайым суммалық яғни жинақталушы өзгерістер болып, оны априорлы анықтауға болады. Ал эмерджент – интегративтік өзгерістер болып апостериорлы түрде ғана анықтау мүмкін. Мысалы судың қасиеті (сутек жанады, оттек жануды қолдайды, бірақ олардың жиынтығы болған су отты сөндіреді). Осы концепцияға сәйкес дамудың бағыты күтпеген кенет бұрылыстарға толы. Қоғамның күрделі жүйе екенін ескерсек, оның даму бағыты оны құрайтын жеке жағдайлардың мысалы түрлі салалардың қарапайым жиынтығына сәйкес келмейді. Бұл концепцияда секірістер дамудың негізі ретінде түсініледі.

Прогресс идеясы даму проблемасының ең өзекті салаларының бірі. Орыс әлеуметтанушысы П.А. Сорокиннің пікірінше: «Прогресс проблемасы ғылыми және

философиялық проблемалар арасында ең күрделі, қиын және айқын емес проблемалардың бірі» [2, Б.40-42]. Адамзат өркениетінің бүгінгі таңында прогресс проблемасын түсінудің екі бағыты қалыптасты: сциентистік немесе констатациялық және аксиологиялық немесе құндылық концепциялары.

Мысалы сциентистік концепция адамзат ақыл-ойының, интеллектінің прогресі соңынан экономиканың, органикалық дүниенің, техниканың прогрессіне жол ашады деп санайды. Қоғам дамуы да тікелей рационалдық яғни ақыл-ой мен ғылым дамуының деңгейлеріне байланысты.

Ал аксиологиялық концепция бойынша Г. Риккерт табиғаттың прогресін терістей отырып адамзат мәдениетінің құндылық өлшемдерін, олардың прогресін атап көрсетеді. Оның пікірінше қоғамда ғана даму байқалады, ал адамзат құндылықтары қоғам дамуын айқындаушы негізгі феномендер. [3, Б. 221.]

Бұл екеуінің жалпы синтезін XIXғ. философы К. Леонтьевтің көқарасынан көруге болады. Оның пікірінше, бір жағынан өркендей түсетін энтропия (синергетиканың теориясы бойынша энтропия ұғымы жалпы материалдық әлемнің әмбебап заңдылығы және ол дүниедегі барлық құбылыстардың уақыт тезінде өзгеріске ұшырап ыдырауын, ақырындап жойылуға бейім екенін түсіндіреді) – әлемдік теңесуге бағытталса, екіншіден эстетикалық аспектідегі алға ілгерілеудің орын алуы негізінен жалпы әлемдік даму заңдылығы. Негізінен бұл концепцияда прогрессті қарапайымдықтан күрделіге, әртүрлілікке ұмтылу, жан дүниенің баюы ретінде түсіну басым.[5, Б.312]

Теориялардың көптігіне қарамастан прогрессті түсінуде жоғарыда аталған екі бағытты XX ғасырдың да басты бағыттары ретінде қарастыру қажет.

Ендігі басты мәселе – прогрестің яғни дамудың жалпы өлшемі, критерийі туралы мәселе. Әсіресе әлеуметтік прогрестің универсалды өлшемін анықтау мәселесі өте күрделі, өте қиын екені түсінікті. Күрделі жүйелер – түрлі элементтердің реттелген жиынтығы. Сондықтан прогресс дегенде қандай критерийге назар аудару қажет. Қазіргі заманғы синергетика неорганикалық дүниеде мұндай өлшем ретінде жүйенің құрылымының күрделенуін атап көрсетеді. Тірі табиғаттың эволюциясында прогресті комплексті өлшемге негіздеу қажеттігі туындайды. Бұл қызметтің дифференциациялық және интеграциялық құрылымы, ұйымдасудың эволюциялық пластикасының деңгейінің жоғарылауы, мүмкіндіктердің кеңеюі, сыртқы ортадан тәуелсіздену мен автономдасудың жоғарылауы және т.б. Басымдыққа ие бағыт функциональдық – объектінің жүйелі ұйымдасуының жоғарылауы негізінде қызметтерінің күрделенуі.

Ал қоғамда мұндай өлшемді анықтауда түрлі бір-бірінен алшақ пікірлер бар. Жалпы алғанда мұндай өлшемдер қатарына экономикалық критерийді және рухани даму критерийлерін жатқызуға болады. Экономикалық критерий қоғамның табиғаттан еркін болу деңгейімен сипатталады. Алайда бұл аспектінің адамдар арасындағы қатынаста да орны бар. Бір жақты бағытталған экономика рухани дамуға қарама-қарсы да әсер етуі мүмкін. Сондықтан әлеуметтік даму қоғам және оның индивидтерінің мүдделерінің үйлесімі, гармониясы арқылы жүзеге асуы тиіс. Көптеген мәдениеттанушылар мен философтар әлеуметтік прогресс дегенде мына параметрлерге басым назар аударады:

1. экономиканың, өндірістің дамуы, халықтың әл-ауқатының көтерілуі (экономикалық-әлеуметтік бағыт);
2. қоғамның демократиялану деңгейі (саяси бағыт);
3. қоғам өкілдерінің жан-жақты дамуына мүмкіндіктер жарату (Рухани бағыт).

Осы орайда жағарыда аталмыш өлшемдердің қайсысы басымдыққа ие, олардың қайсы бірі қоғамды дамытудың ең басты бағыты болуы керек деген орынды сұрақ туындайды. Әрине біржақты түрде жауап беру дұрыс емес екенін студенттерге ескерткіміз келеді. Өйткені қоғам қандай жағдайда болса, оның сол уақыттағы деңгейі мен шешуді қажет ететін негізгі проблемалары қандай болса соған байланысты басымдық та қалыптасады. Философиялық

фокустан назар салар болсақ, қоғам дамуын жүзеге асырудың басты шарты – оның сол тарихи уақыттағы жағдайын толық сараптап талдай алатын және сол уақытта иерархиялық басты маңыздылыққа ие болған мәселер субординациясын анықтап оның басты стратегиясы мен тактикасын белгілейтін рационалды және икемді саясаттың болуы.

Әдебиеттер тізімі:

1. Сорокин П.А. Человек. Цивилизация. Общество. М:1992. – 388 с.
2. *Голосенко И. А.* Философия истории Питирима Сорокина // Новая и новейшая история. — 1966. — № 4, апрель. — С.85-93.
3. Кон И.С. Социологическая концепция Герберта Спенсера // История буржуазной социологии XIX – начала XX века / Под ред. И.С. Кона. Утверждено к печати Институтом социологических исследований АН СССР. — М.: Наука, 1979. — С. 40-52.
4. Риккерт, Г.Науки о природе и культуре. —М.: Республика, 1998. — (Мыслители XX века). ISBN 5-250-02670-2.
5. Леонтьев А. А. Потребности, мотивы, эмоции. Конспект лекций. – Москва: Издательство МГУ, 1999 г. – 455 с.
6. Риккерт, Г. Философия жизни. — Киев: Ника-Центр, 1998. — 512 с ISBN 966-521-097-1 — отрывок (С. 269—442).
7. Куприянов В.А. Генрих Риккерт о телеологии в историческом познании // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина, 2015. — Т. 2, — № 1. — С. 28-38.

Мұқаметханұлы Н.
тарих ғылым. докторы, проф.,
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы, Қазақстан

Орталық Азия интеграциясындағы Қытай факторы

Халықаралық ғылым саласында «Интеграция» («Integration») деген атау XX ғасырдың 40-жылдары қолданысқа енген ұғым. Ал аймақтық экономикалық интеграция (Regional Economic Integration) дегеніміз - екі немесе екіден көп аймақтар немесе мемлекеттер арасында құрылған реттеу құрылымдары. Ол біркелкі сауда экономикалық саясат арқылы экономикалық сауданы дамытуды мақсат етеді. XX ғасырдың 90-жылдарынан бастап аймақтық экономикалық интеграция үдерісі қарқынды жүріп келеді.

Орталық Азиядағы интеграциялық үдеріс аймақтағы елдердің тәуелсіздігімен қатар басталды деп санаймыз. Өйткені 1991 жылдың 21 желтоқсан күні Ресей, Белорус, Әзербайжан, Армения, Молдава, Қазақстан, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан мен Түркіменстан сынды 11 мемлекет басшыларының Алматыда өткен саммитте қол қойған «Тәуелсіз мемлекеттер Достастығы Хаттамасы» немесе «Алматы декларациясы» - бұрынғы кеңестік республикалардың жаңа типтегі интеграция үдерісінің басталғанын білдіретін құжат.

«Тәуелсіз мемлекеттер Достастығы» (ТМД) ұйым бұрынғы Кеңес Одағы елдерінің жалпы интеграциясының негізін қалады, содан бері ТМД елдері арасында саси-әскери, сауда-экономикалық, мәдени және басқа да интеграциялық байланыстар кең қанат жайып келеді.

Атап айтар болсақ: Азиядағы өзара іс-қимыл және сенім шаралары кеңесі (Азия Кеңесі, АӨСШК), Ұжымдық кауіпсіздік шарты ұйымы (ҰҚШҰ), Еуразиялық экономикалық қауымдастық (ЕЭҚ), Біртұтас экономикалық кеңістік (БЭК), Еуразиялық экономикалық одақ (ЕЭО) тағы басқалар.

Кеңес Одағының ыдырауы мен Орталық Азиядағы елдерінің тәуелсіз мемлекеттер болып қалыптасуы ҚХР-дың Қазақстан және Орталық Азия аумағына ендеп кіруіне зор мүмкіндік ашты.

Қытай Қазақстан және Орталық Азия елдерімен интеграцияға түсуді алдымен тарихтан қалған, Кеғес Одағы кезінде шешімін таппаған шекара мәселесін шешуден бастады. 1993

жылы қазан айында Нұрсұлтан Назарбаев Қазақстанның тұңғыш Президені ретінде Қытайға жасаған алғашқы мемлекеттік сапары барысында, қытайлық әріптестері тарихтан мұра болып қалған мемлекеттік шекараның даулы участктерін делимиьациялау мәселесін көтерді.

Ал шекара өңірінде әскери салада өзара сенім орнату және қауіпсіздікті қамтамасыз ету деген уәжбен, 1996 жылы 26 сәуірде Қытай, Ресей, Қазақстан, Қырғыз және Тажікстан басшылары Шанхайда «Шекара өңірлерінде әскери салада өзара сенімді нығайту Шартына» қол қойып, **«Шанхай бестігі»** мехнимзін қалыптастырды. 1997 жылы сәуде аталмыш бес мемлекет басшылары «Шекара өңіріндегі әскери күштерді азайту Келіс-шартына» қол қойды.

2001 жылы 15 маусымда Шанхайда өткен алты мемлекет (Қытай, Ресей, Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан және Өзбестан) самитінде, мемлекет басшылары **«Шанхай ынтымақтастық ұйымын құру Декларациясына»** қол қойды.

«Шанхай ынтымақтастық ұйымы» (ШЫҰ) аймақтың тұрақтылығы мен қауіпсіздігін қаматамсыз ететін және аймақтық экономикалық дамуды мақсат еткен халықаралық интеграциялық ұйым болып қалыптасты.

Қытайдың көшбасшылығында ШЫҰ-ның құрылуы, іс жүзінде Орталық Азиядағы, тіпті посткеңестік кеңістіктегі интеграция үдерісіне Қытайдың қатысқанын көрсетеді. Сонымен аталмыш ұйым өзінің қызымет көлемін де ұдайы кеңейтіп келеді.

«Шанхай бестігі» шекара өңірінде тараптар өзара сенім ортану мен әскери күшті азайтуды жіне шекараның дамуы бөліктерін делимитациялау мақсатын орындаған соң, қызмет беталысын дәстүрі емес қауіп-қатерлердің алдын алуға бағыттады. 1999 жылы тамыз айында Қырғызстанның астанасы Пішкекте өткен «Шанхай бестігі» мемлекет басшыларының төртінші саммитінде қабылданған Декларацияда, этникалық сепратизмге, діни экстремизмге, халықаралық терорризмге, контробанды есірітті саудасына және халықаралық қылмыстарға батыл қарсы тұру – ұйымның басты міндет болып бекітілді.

Әрине, аталмыш сұрқия күштерге соққы беріп Орталық Азия аймағының бейбітшілігін сақтау аймақ елдері үшін де өте маңызды еді. Ал, Қытай үшін оның маңызы тіпті де зор. Себебі, олар Шыңжаң өлкесіне этникалық сепратизм, діни экстремизм және халықаралық терорризм дегендердың барлығы Орталық Азиядан келеді деп санайтын-ды. Енді міне, олндай «сұрқия күштерді» Шыңжаңға жеткізбей, Орталық Азия аумағында жойып жіберудің ұйымдық және заңдық негіздері жасалды. Демек, Қытай Орталық Азия елдерімен интеграциялық үдеріске түсу арқылы, Шыңжаңды сыртқы қауіптерден сақтаудың халықаралық механизмін жасады.

2002 жылы 23 желтоқсанда екі мемлекет: «Қазақстан мен Қытай терорризмге, сепратизмге және экстрмизмге бірлесіп соққы беру туралы келісім-шартқа қол» қойды. «Шанхай Конвенциясында» заңсыз қару-жарақ саудасына, есірткі саудасына, заңсыз миграцияға қарсы күрес жүргізу; халықаралық сауда мен инвестиция салуды оңтайландыру; көп жақтылы сауда ынтымақтастық байланыстарын дамыту; аса маңызды аймақтық және халықаралық мәселелерде өзара қолдау және тығыз ынтымақтасу анықталған. Бұдан ШЫҰ қызмет аясының аймақтық қауіпсіздіктен аймақтық халықаралық сауда экономикалық ынтымақтастыққа қарай кеңейгенін көруге болады. Ал, «халықаралық мәселелерде өзара қолдау» дегені - халықарада Қытай бастамаларына қолдау көрсету дегені аңғартады. Өйткені Қытай әлемде жетекші болуға ұмтылып отырған супер дерважа. Ресейдің өзінде қазір ондай амбиция жоқ.

2013 жылы қыркүйек айында ҚХР төрағасы Си Цзиньпин Қазақстанға жасаған алғашқы сапарында, Назарбеав университетінде баяндама жасап: «Жаңа инновациялық ынтымақтастық моделінде Жібек жолы экономикалық белдеуін ортақ құрайық» деген бастама көтерді.

Сол жылдың қарашасында Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев кезекті Қазақстан халқына Жолдауында: «Нұрлы жол - болашаққа бастар жол» деп аталатын жаңа экономикалық саясатын жариялады. Бұл саясаттың басты бағыты Қытайдың «Бір белдеу-бір жол» жобасымен үндесіп, екіжақты ынтымақтастық байланыстардың дамуына кең жол ашты. Содан кейін екі ел қатынастары жан-жақты стратегиялық әріптестік қатынастың жаңа кезеңіне көтерілді. Екі ел арасында өндіріс қуаты мен инвестиция ынтымақтастығы барынша кеңейе түсті.

Қытайдың «Бір белдеу – бір жол» жобасы – аймақтық емес жалпы жаһандық интеграциялық мега жоба болып табылады.

Жалпыға аян, жаһанданудың жетекшісі АҚШ бастаған батыстық дамыған мемлекеттер еді, оған соңғы жылдары Қытай бәсекелесе бастады. Қытай өзінің экономикалық әлеуеті мен бай мәдениеті арқылы жаһанданудың баламасын (альтернативін) алға қойып, әлемдік жаһандану процессіне ықпал ететіп келеді. Сондай-ақ олар қытайлық концепцияда жаһанданауды жүзеге асыратынына бек сенімді. ҚКП XIX съезінде қабылданған «төртке сенім» принципі соның бір дәлелі.

Ендігі жерде «Бір белдеу-бір жол» құрылысы қандай өрістейді? Бұған ҚХР төрағасының өз сөзінен жауап іздеп көрейік:

1) Біз болашақта «Бір белдеу-бір жолды» бейбітшілік жолы етіп құрып шығамыз. Ынтымақтасып жеңіске бірге жетуді көздеген жаңа типтегі халықаралық қатынас қалыптастырамыз. Әрбір мемлекет бір-бірінің егемендігіне, салауатына, территориялық тұтастығына, даму жолына және қоғамдық институттарына, ядролық мүддесі мен аса маңызды істеріне құрмет етулері керек.

2) Біз болашақта «Бір белдеу-бір жолды» көркейген жол етіп құрып шығамыз. Әрбір елдің көмескі даму күштерін ашамыз, экономикада үлкен сіңісуді, дамуда бірлесіп қозғалуды, жемісті ортақ игіліктенуді жүзеге асырамыз. Біз құрлық, теңіз, әуе, интернет сынды төртті бір жүйелеген байланыс хабын қалыптастырамыз, маңызды өткелдер, қалалар, жобалар бойынша, құрылықтағы тас жол, шойын жол тораптары мен теңіз порттары тораптарын байланыстырамыз. Сондай-ақ біз саясаттың, ереженің, өлшем-критерийлері сынды үш сала бір жүйеге келген, өзара байланысу өзара қатысуға механизмдік кепілдік жасаймыз.

3) Біз болашақта «Бір белдеу-бір жолды» ашық жол етіп құрып шығамыз. ... Біз көпжақты сауда жүйесін қолдаймыз, еркін сауда аудандары құрылысын, сауда мен инвестицияның еркін әрі қолайлы болуын ілгерілетеміз. ... Ашық, толерантты, жалпыға бірдей пайдалы, тепе-тең, ортақ жеңіске жететін экономикалық жаһанданауды іске асырамыз.

4) Біз болашақта «Бір белдеу-бір жолды» инновация жолы етіп құрып шығамыз. Цифрлы экономика, жасанды интеллект, кванттық компьютер қатарлы озық ғылымдар саласында ынтымақтастық орнатып, үлкен цифрлық қамбасы, есептеу, ақылды қала құрылысын ілгерлетіп, XXI ғасырда цифрлы Жібек жолына жалғаймыз.

5) Біз болашақта «Бір белдеу-бір жолды» өркениет жолы етіп құрып шығамыз. Білім беру ынтымақтастығын ілгерілетіп, өзара студенттер жіберу көлемін көбейтіп, бірлесіп мектептер ашу деңгейін көтереміз. Эксперттер рөлін арттырып, ақыл қамбасы одақтастығы мен ынтымақтастық торабын жақсы істейміз. Біз халықаралық антикоррупциялық ынтымақтастық орнатып, «Бір белдеу-бір жолды» таза жолға айналдырамыз.

«Бір белдеу-бір жол» құрылысының іргетасы Жібек жолының тарихи топырағына сіңірілген, оның түйіні Азия, Еуропа және Африка құрлығы, сонымен бірге барлық достарға да есік ашық».

Міне, бұдан «Бір белдеу-бір жол» жобасының қытайлық жаһанданудың моделі екенін анық аңғаруға болады. Қытай өзінің осы жобасын іске асыру үшін, саяси-дипломатиялық, сауда-экономикалық және рухани-мәдени салада жаппай пәрменді жобалар мен шараларды іске асырып келеді.

Демек, Орталық Азия интеграциясындағы Қытай фауторының аса маңызды болып табылады. Қытай тек Орталық Азияда ғана емес, Оңтүстік Шығыс Азияда, Тынис мұқит амйғындағы интеграциялық үдерісте де маңызды рөл атқарып отырғаны белгілі. Бұдан Қытайдың аймақтық интеграцияларға белсене қатысу арқылы әлемде қытайлық жаһандану үдерісін ілгерлетуді көздеп отырғанын аңғаруға болады. Сондықтан аймақтық интеграцияны зерттегенде қытайлық факторға маңыз беру қажет деп санаймын.

Кожирова С.
Доктор политических наук, профессор
Международный научный комплекс Астана, Казахстан

ШОС и Казахстан в период пандемии

Международный кризис, спровоцированный пандемией COVID-19, вызвал волну прогнозов об установлении нового миропорядка. Пандемия существенно повлияла на важнейшие тенденции развития международных отношений и продемонстрировала взаимозависимость мира. Обострилось соперничество великих держав и борьба за лидерство, актуализировался спрос на совместную борьбу с глобальными вызовами и угрозами.

В мае 2020 г. министры иностранных дел государств-членов ШОС приняли Заявление в связи с пандемией COVID-19, в котором была отмечена роль и ответственность каждого государства в обеспечении санитарно-эпидемиологического благополучия населения. Было подчёркнуто, что борьба с пандемией требует решительных, согласованных и инклюзивных многосторонних усилий, отмечена центральная роль системы ООН в борьбе с COVID-19. ШОС сотрудничает с ВОЗ и другими международными организациями и ассоциациями в целях эффективной борьбы с пандемией. Государства-члены ШОС призвали международное сообщество укреплять сотрудничество с ВОЗ в целях обеспечения безопасности общественного здравоохранения на региональном и международном уровнях [1].

В своем выступлении на Совещании министров иностранных дел глава МИД КНР Ван И констатировал, что коронавирус COVID-19 продолжает распространяться по всему свету, поэтому ШОС должна и дальше отстаивать «Шанхайский дух» и идею сообщества единой судьбы человечества. Он отметил, что все страны должны приложить «силу ШОС» для победы над эпидемией [2].

Выступая по случаю Дня ШОС Генеральный секретарь ШОС В.Норов заявил: «Пандемия стала серьезной проверкой жизнеспособности и прочности ШОС. Во время острого периода эпидемии и связанных с ней трудностей государства-члены поделились не только эпидемиологическим и организационным опытом, но и оказали друг другу финансовую, экономическую, продовольственную и гуманитарную помощь. В наших странах хорошо понимают, что ни одно государство не сможет обеспечить собственную безопасность, пока в соседних странах будет продолжаться распространение болезни. В нынешней сложной ситуации крайне необходима координация действий, обмен информацией и взаимопомощь, учет опыта всех государств-членов ШОС» [3].

Секретариат ШОС предложил создать Координационный совет по совместному противодействию угрозам эпидемий на пространстве Организации. На Бишкекском саммите ШОС 14 июня 2019 г. был утверждён План основных мер по развитию сотрудничества в сфере здравоохранения на 2019-2021 годы, который содержит комплекс задач по сотрудничеству в сфере санитарно-эпидемиологического благополучия населения, совершенствования профилактики и управления инфекционными заболеваниями. В апреле 2020 г. эксперты здравоохранения государств-членов ШШОС приняли решение о создании единого документа по мерам предпринимаемым в борьбе с коронавирусом.

Кроме того, ШОС активизировала работу в области противодействия распространению инфекционных заболеваний, реагированию на чрезвычайные ситуации в сфере здравоохранения и обеспечению биологической безопасности на пространстве ШОС.»COVID-19 – вызов биологической безопасности населения государств-членов ШОС и проблема, которая требует консолидации усилий специалистов всех уровней», – отметил замминистра здравоохранения России В. Уйба [4].

Комплексный план действий по борьбе с эпидемиями предусматривает проведение совместных научных исследований, разработку вакцин и эффективных методов лечения заболеваний. Помимо этого, стороны намерены принять специальные заявления по проблемам распространения новой инфекции. Пандемия обозначила важность сотрудничества в сфере здравоохранения и санитарно-эпидемиологического благополучия.

В условиях продолжающейся пандемии актуальными стали вопросы бесперебойного обеспечения населения государств ШОС продовольственной продукцией, лекарственными средствами, медицинскими изделиями.

В этом контексте прозвучали предложения по созданию специального механизма «зелёного коридора» по транзитным грузовым перевозкам для беспрепятственного прохождения импорта и экспорта социально значимых продуктов и средств индивидуальной защиты. В целях обеспечения продовольственной безопасности выдвинуты предложения по созданию «гибкой системы» продовольственных резервов.

Китай выразил готовность продолжить реализацию целевой кредитной программы в рамках межбанковского объединения ШОС в поддержку экономического развития стран ШОС и отметил важность реализации Программы сотрудничества ШОС по продовольственной безопасности, расширять новые формы и пути современного аграрного сотрудничества, обеспечивать стабильность поставок и рынка сельхозпродукции в регионе.

Государства-члены ШОС акцентировали внимание на необходимости обеспечения продовольственной безопасности путём формирования единого перечня продуктов питания, входящих в реестр продовольственной безопасности. Они отметили важность усиления скоординированного взаимодействия транспортных, таможенных, фитосанитарных и других профильных ведомств стран ШОС в целях обеспечения населения необходимой продовольственной продукцией. На основе высказанных предложений сторон Секретариат ШОС в инициативном порядке разработал проект Концепции сотрудничества государств-членов по обеспечению продовольственной безопасности на пространстве ШОС, который в настоящее время находится на рассмотрении сторон.

Казахстан неизменно рассматривает развитие ШОС в качестве одного из своих важнейших внешнеполитических приоритетов. При этом Казахстан является сторонником повышения эффективности как уже действующих структур в сфере обеспечения региональной безопасности, так и усиления экономической составляющей в деятельности ШОС. Казахстан настаивает на расширении сфер деятельности ШОС, прежде всего, в сфере экономики, вопросах миграции, решении водно-энергетических и экологических проблем, а также проблем продовольственной безопасности.

Выступая на заседании Совета глав государств-членов ШОС в Бишкеке Президент Казахстана К.-Ж. Токаев отметил, что следует налаживать полноформатные отношения с ключевыми многосторонними структурами Евразии. По его мнению, особую актуальность приобретает преодоление стереотипов блокового мировосприятия, укрепление основ открытости и равноправного сотрудничества. К примеру, надежными партнерами ШОС могут выступить ЕАЭС, а также АСЕАН, БРИКС и Евросоюз. Казахстанский лидер отметил, в условиях финансовой нестабильности на мировых рынках будет актуальным формирование в восьмистороннем формате евразийского финансового консультационного механизма. На саммите был подписан меморандум между секретариатом ШОС и Международным финансовым центром «Астана», который позволит использовать инновационный потенциал данного центра в развитии финансовой системы стран ШОС.

К-Ж. Токаев предложил также провести форум молодых IT-специалистов стран-участниц. Он убежден, что на базе сотрудничества в сфере цифровизации и инновационно-коммуникационных технологий назрела необходимость формирования в странах Шанхайской организации сотрудничества пула современных технопарков [5].

Казахстан позиционирует себя в качестве ответственного участника ШОС. Своё участие в ШОС согласно положениям, изложенным в Концепции внешней политики РК, он обуславливает следующими задачами:

1) учет национальных интересов в процессе выработки и принятии решений регионального и глобального характера в различных областях;

2) конструктивное участие и вклад в международные усилия по укреплению региональной и глобальной безопасности;

3) продвижение казахстанских внешнеполитических инициатив;

4) установление оптимальных и взаимоприемлемых форм сотрудничества между региональными и международными организациями и форумами в интересах обеспечения стабильности и безопасности в мире;

5) совершенствование политико-правовых и организационно-административных функций региональных и международных организаций в целях повышения эффективности их работы.

Выступая на внеочередном заседании Совета министров иностранных дел государств-членов ШОС глава МИД РК Мухтар Тлеуберди отметил, что предпринятые за последние годы меры и шаги в рамках Организации способствовали укреплению стабильности и безопасности стран. По его мнению, ШОС по-прежнему остается зоной стабильности и развития.

Как подчеркнул М. Тлеуберди, впервые за много лет вопросы борьбы с эпидемиями приобрели глобальный характер и встали в один ряд с главными угрозами международной безопасности, проявляется негативный мультипликативный эффект для многих отраслей мировой финансово-экономической системы. В данных условиях от ШОС требуется принятие адекватных мер в сфере экономики, финансов и торговли. Министр заявил, что реализация инициатив о поэтапном переходе на расчеты в национальных валютах, а также создании Евразийского финансово-консультационного механизма будет действенной мерой в нынешней ситуации [6].

В этой связи Казахстан надеется на дальнейшую проработку Дорожной карты по национальным валютам, казахстанский проект которой находится на рассмотрении сторон с 2018 года. Кроме того, Казахстан предложил продвинуться в вопросе Евразийского финансово-консультационного механизма по линии Межбанковского объединения ШОС. С запуском данной инициативы расширятся контакты МБО ШОС с ключевыми игроками финансового сектора Евразии, а также появятся возможности по финансированию и продвижению молодежных стартап-проектов.

Пандемия COVID-19 негативно повлияла на развитие торговых отношений, нарушила глобальные цепи поставок товаров, создала сбои логистических каналов. ШОС способна на основе имеющегося потенциала выработать определенные ответные меры путем активизации электронной коммерции, что в нынешних условиях можно было бы возобновить работу по линии Специальной рабочей группы по электронной торговле.

Практика международной жизни за последние несколько лет убедительно свидетельствует о том, что ШОС состоялась как международная организация и как один из влиятельнейших субъектов мировой геополитики. ШОС в кратчайшие исторические сроки доказала свою востребованность, жизнеспособность, перспективность. С тех пор как в 2001 году была создана ШОС, сотрудничество стран-членов в различных областях, в том числе в сфере стратегического сотрудничества стабильно развивается, политическое взаимодоверие достигло высокого уровня, сотрудничество в разных сферах углубляется. Организация, международное влияние которой непрерывно возрастает, играет все более важную конструктивную роль в международных и региональных делах.

Организация стала узнаваемой на международной арене. Она получила статус наблюдателя при Генеральной ассамблее ООН, наладила тесные контакты с другими схожими по характеру организациями, такими, как АСЕАН, СНГ и ЕврАзЭС. К настоящему времени ШОС уже достигла заметных успехов в своем развитии, что привлекло большое внимание со стороны мирового сообщества. Все больше стран желают укрепить с организацией сотрудничество. Сотрудничество внутри ШОС сейчас расширяется, и переходит из областей безопасности и экономики в гуманитарную, научно-техническую сферы, а также сферу защиты окружающей среды. Геополитическая близость, древняя история межгосударственных связей, взаимодополняемость экономик и общие интересы говорят о широком потенциале сотрудничества между странами ШОС. В ШОС существует единое понимание того, что проблемы, возникающие в отношениях между государствами, в частности

территориально-пограничные разногласия, решаются, как правило, на двустороннем уровне, в рамках предназначенных для этого двусторонних механизмов. Шанхайская организация сотрудничества также считает вопрос Гонконга внутренним делом Китая и призывает внешние силы воздержаться от вмешательства.

Перспективы Шанхайской Организации Сотрудничества достаточно широки. Во-первых, все страны-участницы географически близки, их связывает схожая история, общая культура, прочные традиции дружественных контактов. Это уникально для сотрудничества. Все страны-члены ШОС нуждаются в сохранении стабильности и безопасности как внутри своих стран, так и по периметру внешних границ, поэтому заинтересованы и в достижениях собственных результатов в продвижении решения социально-экономических и иных задач, и в совместном противодействии возникающим угрозам и вызовам их существования.

Шанхайская организация сотрудничества в качестве организации нового типа является неотъемлемой частью новой модели системы международных отношений. Прошедшие годы развития ШОС позволили сделать вывод о том, что организация за короткое время стала важной силой, объединяющей страны Евразии.

Список использованных источников

1. http://rus.sectsco.org/news/20200612/656004.html
2. http://russian.news.cn/2020-05/14/c_139054547.ht
3. http://rus.sectsco.org/news/20200612/655988.html
4. http://berlek-nkp.com/analitics/8482-strany-shos-sformiruyut
5. Выступление Президента Республики Казахстан Касым-Жомарта
6. Токаева на заседании Совета глав государств-членов ШОС. https://www.akorda.kz/ru/speeches/external_political_affairs/ext_speeches_and_addresses/vystuplenie-prezidenta-respubliki-kazahs
7. Выступление министра иностранных дел РК М.Тлеуберди
8. https://dknews.kz/inner-news.php?id_cat=10&&id=92285

Байдаров Е.У.,
к.филос.н., проф. РАЕ,
Институт востоковедения им. Р.Б. Сулейменова
Комитета науки МОН РК, Алматы, Казахстан.

Перспективы развития казахстанского востоковедения в контексте внешнеполитической деятельности Республики Казахстан

Интеграция Республики Казахстан в мировую систему является одной из приоритетных задач отечественного востоковедения. Комплексный и междисциплинарный научный подход к изучению роли и места Казахстана в мировой системе, а также освещение историко-культурного и политического взаимодействия со странами восточной цивилизации и многоаспектное изучение восточных сообществ является актуальной как никогда.

В тоже время рост авторитета Казахстана на международной арене дают новый импульс для развития современного востоковедения в Казахстане, которое имеет во многом прикладной характер. Данная задача предусматривает прогнозно-аналитический подход к изучению современного положения стран Востока, изменения ситуации в контексте глобального миропорядка, а также нахождению в авангарде происходящих событий и выработке превентивной реакции на возможные вызовы национальным интересам Казахстана. Изучение опыта современного развития ряда восточных стран, могут позволить обосновать и выработать меры для укрепления суверенитета страны, повышения ее национальной безопасности, налаживания всестороннего сотрудничества в экономической, общественно-политической и культурной сферах.

С особой остротой стоит необходимость исследования важнейших проблем осмысления истории восточных сообществ и их взаимодействия в прошлом, настоящем и будущем; их дальнейшей интеграции в глобальный мир; существующих конфликтных ситуаций (социально-экономических, этнических, конфессиональных и т.д.) и их возможных решений; проблем идентичности и смены культурных парадигм, где важным является вопрос: каким образом та или иная восточная страна или цивилизация отражает смену парадигм и новых направлений развития мира) и т.д. Сюда же можно отнести и проблемы «встраивания» собственных моделей развития в меняющейся картине мира, т.е. вопросы «традиции-модернизации», «знания и веры», «дихотомии Восток-Запад» и др.

Определенную перспективу представляют компаративные исследования различных моделей развития как восточных цивилизаций между собой (Восток-Восток), так и восточных с западными (Восток-Запад). Неслучайно почти тридцать лет назад Первый Президент РК – Ельбасы Н.А. Назарбаев отметил, что «Будущее Казахстана и в Азии, и в Европе, и на Востоке, и на Западе. Взаимопонимание между Востоком и Западом зиждется на знании особенностей друг друга и содержит в себе огромные возможности, которые предстоит обратить на благо наших стран и народов» [1, с. 510]. Данная компаративистика может и должна проводиться по всем направлениям изучения – от истории и культуры до политики и финансов.

На сегодняшний день специфика отечественной востоковедной науки больше связана с исторической и перспективной ролью Казахстана как страны, занимающей транзитное положение в системе взаимодействий и взаимосвязей цивилизаций Востока и Запада. Характеристика такой роли содержится в государственной программе «Путь в Европу» и концепцией диалога «Мусульманский мир и Запад». Однако этого недостаточно. Казахстанскому востоковедению необходимо «вырваться» из этого «мелкотемья» и уделить внимание «настоящему» Востоку. Это особенно важно для Казахстана в условиях меняющегося ландшафта мировой политики и экономики. В частности, особого внимания заслуживает комплексное изучение потенциала, особенностей развития быстрорастущих экономик Востока – Китая и Индии, представляющие собой самостоятельные цивилизации, понимание и прогноз развития которых немыслимо без комплексного востоковедного знания.

К тому же современная геополитическая ситуация, складывающаяся в странах и регионах мусульманского Востока (Ближний, Средний Восток и Северная Африка; Южная и Юго-Восточная Азия), объединенных понятием «исламский мир», переводят отечественное востоковедение из традиционных академических рамок в науку стратегической значимости. Это обуславливает внимание отечественного востоковедения начать шире и глубже изучать глубинные процессы, идущие как внутри арабоязычных, так и других мусульманских государств Машрика[8] и Магриба[9], открывая тем самым перед нами новые горизонты и перспективы. Данный аспект важен тем, что Ислам был воспринят и стал органичной частью культуры народов Центральной Азии. Ислам выступал и выступает стержнем «общей культуры» народов региона. Поэтому вовсе не удивительно, что одним из основных направлений многовекторной внешней политики Республики Казахстан и стран Центральной Азии является взаимодействие и поддержание дружественных отношений со странами мусульманского Востока, которые сегодня считаются наиболее развивающимися странами мира, с быстрорастущей экономикой и основными мировыми экспортерами углеводородов.

Несмотря на то, что у Казахстана сложился имидж одной из самых влиятельных держав на пространстве обширного мусульманского мира, следует понимать, что исламский мир на самом деле очень разнородный. Причем, как в культурном, так и в политическом плане. Например, монархии Аравийского полуострова в отличие от секулярной Турции носят абсолютистский характер, где наряду со светским правом действует шариат. Если в странах Юго-Восточной

8 **Ма́шрик** (араб. قرشملا [эль-Машрик] «там, где восход») — территория, изначально включавшая в себя (согласно арабским географам) все известные в IX-X вв. восточные земли, включая Индию, Китай, ряд островов Индийского и Тихого океанов вплоть до Японии.

9 **Ма́гриб** (араб. برغملا [эль-Ма́гриб] «там, где закат») — название, данное средневековыми арабскими моряками, географами и историками странам Северной Африки, расположенным к западу от Египта.

Азии (Сингапур, Малайзия, Индонезия), ислам существует параллельно с буддизмом и конфуцианством, то в большинстве стран ОИС (арабские страны, Иран, Афганистан, Пакистан), религия определяет почти всю повседневную жизнь, является основой политической, экономической и социальной сфер.

Активно взаимодействуя с исламским миром, Казахстан, естественно, не может не учитывать важность «мусульманского аспекта» своей внешней политики и рационального использования членства в ОИС. Будучи исторически, географически и геополитически частью исламского мира, Казахстан не может подвергать угрозе свои национальные интересы из-за вызовов, происходящих в этом огромном ареале. В связи с этим необходимость изучения регионов мусульманского Востока возрастает. Этим во многом и продиктована политика превентивного реагирования Казахстана на события, происходящие в исламском мире, чтобы минимизировать ущерб или угрозу, затрагивающую национальные интересы страны.

К тому же тесное взаимодействие Казахстана с исламским миром, может открыть широкое окно возможностей для сотрудничества в самых разных сферах. Но в то же время и это следует учитывать, могут появиться и совершенно новые по уровню, масштабам и качеству вызовы и риски. Их не следует бояться, просто нужно быть готовым к любым, даже самым неожиданным, поворотам событий. Но для этого и необходимы исследования восточных сообществ фундаментального и прикладного характера, которые могли бы позволить отечественному востоковедению оказать помощь казахстанской дипломатии на восточном направлении ее внешней политики через понимание сущности восточного миропонимания, политической культуры, тенденций и направлений развития восточных стран и т.д.

Казахстанские востоковедные исследования могут позволить решить целый ряд проблем современности, опираясь на глубину исторического прошлого. Так, например, особого внимания заслуживает изучение Центральной Азии как единого историко-культурного региона, где на основе этнокультурного родства, исторически функционирующего механизма взаимодействия формируется культура каждого народа региона, характеризующаяся неповторимым своеобразием и сходством традиций, что еще раз актуализует вопрос центральноазиатской интеграции.

Таким образом казахстанское востоковедение путем изучения и исследования различных аспектов развития восточных сообществ может оказать необходиму помощь во внешнеполитической деятельности Республики Казахстан. Однако для этого необходима заинтересованность в этом самого МИДа РК, а также внимание Главы государства и Совета Безопасности РК, МОН РК, так как в современных условиях востоковедение как одна из отраслей знания приобретает стратегическое направление, поскольку Восток или Азия в самом широком смысле слова начинают определять бытие всего человечества. Чтоб получить необходимый результат нужна поддержка. Нельзя бесконечно уповать на российскую и мировую ориенталистику или же проводить «юбилеи» выдавая их за «очередное достижение» казахстанского востоковедения. Стране Великой степи сегодня необходимы востоковеды самых различных направлений: синологи, корееведы, японоведы, тюркологи, арабисты, иранисты, афгановеды, индологи и т.д. не просто знающие язык, но и историю, культуру, философию, религию, экономику, политику восточных стран. В ином случае страна не сможет в будущем достойна представлять себя в мировом сообществе и защитить свои национальные интересы...

Список литературы:

1. Назарбаев Н.А. Внешняя политика нашей страны стала важной частью казахстанской государственности (30 ноября 1998 года) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30006935#pos=1;-50

Ж.С. Макашева
КазУМОиМЯ имени Абылай хана, Казахстан

Евразийская интеграция: новый этап.

В статье рассматриваются особенности интеграционных процессов на постсоветском пространстве. Защита национального интереса является приоритетным направлением в обеспечении государственной безопасности. Это определяет основу стабильности и характер взаимоотношений между государствами. Высшей ценностью для любого государства является независимость и суверенитет. Постсоветские государства стремятся строить равные, многосторонние отношения друг с другом. Формат взаимоотношений между постсоветскими странами не может быть выбран только одной страной.

На интеграционные процессы на постсоветском пространстве влияние оказывают географическое расположение, уровень политического, экономического, культурного, социального развития стран.

После распада СССР в 1991 году политическая ситуация в ЦАР кардинально изменилась. Образовались суверенные государства, которые в 1990-ые года пережили политико-экономический, социальный кризис. Естественным явлением было стремление к интеграции. Не все интеграционные проекты оказались успешными, так как между их участниками было сложно найти консенсус. Это было продиктовано тем, что суверенные республики постсоветского пространства переживали период становления новой политической и экономической системы, укрепления государственного суверенитета во всех отношениях.

2000-ые года стали новым этапом интеграционных процессов, особенностями которого стали:

1) реализация крупного интеграционного проекта - создание Евразийского экономического союза

2) более уверенные шаги постсоветских стран на пути создания равных отношений без принудительного доминирования какой-либо страны.

Если посмотреть на хронологию событий, которые привели к созданию ЕАЭС то мы видим, что сама идея создания Евразийского союза была впервые озвучена Нурсултаном Назарбаевым в Московском государственном университете в 1994 году. Целью создания Евразийского Союза было формирование мощного притягательного центра экономического развития, крупного, регионального рынка с огромными человеческими и природными ресурсами. По объективным причинам реализация этой идеи произошла не сразу.

Активизация в этом направлении произошла в начале 2000 -ых годов. В октябре 2007 года главы Казахстана, России, Беларуси подписали договор о создании единой таможенной территории и формировании Таможенного союза. С 1 июня 2011 года на внутренних границах трех государств был снят таможенный контроль. 18 ноября 2011 года лидеры Казахстана, России и Беларуси подписали Декларацию о евразийской экономической интеграции. С 1 января 2012 года начала работу Евразийская экономическая комиссия, ставшая единым постоянно действующим регулирующим органом Таможенного союза и Единого экономического пространства. 29 мая 2014 года в Астане состоялось подписание договора о Евразийском экономическом союзе главами Казахстана, России и Беларуси в рамках заседания Высшего евразийского экономического совета. ЕАЭС начал свою работу с 1 января 2015 года на базе Таможенного союза. Страны ЕАЭС обладают огромными запасами природных ресурсов, на него приходится пятая часть мировых запасов газа и 15% нефти.

При создании союза важным было сохранение равных отношений стран-участников союза вне зависимости от их уровня политического влияния или экономической мощи. Поэтому в Договоре указано, что ЕАЭС является союзом равноправных независимых государств, в котором реализовываются национально-государственные интересы каждого и используется весь совокупный потенциал. Основа объединения в ЕАЭС - экономические связи. Государства региона должны создать единое экономическое, таможенное и социально-гуманитарное

пространство. Главные направления взаимодействия: экономика, торговля, наука, культура, образование, экология. В договоре о Евразийском экономическом союзе отражены базовые аспекты, присущие международным организациям, зафиксированы принципы суверенного равенства государств, территориальной целостности, а также уважения особенностей политического устройства государств-членов союза. «Мы объединяем свой экономический потенциал во благо процветания наших народов. Прежде всего, союз является экономическим и не затрагивает вопросы независимости политического суверенитета государств-участников интеграционных процессов. …Важным моментом является то, что на всех уровнях принятия решения организаций, внедряется принцип консенсуса. Таким образом, голос каждой страны будет определяющим. …Все международные договоры в рамках союза и решения комиссий, имеющие обязательный характер, как мы договорились, будут приниматься на русском языке с последующим переводом на государственные языки сторон. Так что никакой дискриминации и по языковому принципу не присутствует», - отметил Нурсултан Назарбаев.

Казахстан рассматривает ЕАЭС как «открытое экономическое объединение» и не исключает ситуации выхода из его состава если на то будут серьёзные причины. Как подчеркнул Елбасы в своих размышлениях у подножия Улытау: «Если правила, изложенные в соглашении, не будут соблюдаться, Казахстан имеет право выйти из Евразийского экономического союза. Я говорил это раньше, и я говорю это снова. Казахстан не будет частью организации, которая представляет угрозу для нашей независимости. Наша независимость является высшей ценностью, за которую сражались наши предки. Прежде всего, мы никогда никому не сдадимся и сделаем все, чтобы защитить себя» (Размышления у подножия Улытау: Н.Назарбаев - о будущем Казахстана 23.09.2014 г. https://www.inform.kz/).

В настоящее время в состав ЕАЭС входят Армения, Беларусь, Казахстан, Кыргызстан и Россия. Прошло более пяти лет существования данного интеграционного проекта. Каким он стал? Действительно ли странам-участникам ЕАЭС удалось сохранить реальные равные отношения? Почему остальные страны ЦАР, кроме Казахстана и Киргизии не спешат вступить в членство ЕАЭС?

Равноправные отношения в рамках ЕАЭС наиболее обсуждаемый вопрос. В целом, проблемой интеграционных проектов на постсоветском пространстве является слабость доверия стран друг другу. Это ограничивает возможности строительства договорных многосторонних отношений. Как одну из главных причин «ограниченной доверительности» постсоветских стран исследователи отмечают стремление России сохранить свое влияние, пользуясь своими сильными военными и экономическими возможностями, что определяет характер взаимоотношений, ход интеграционных процессов в общем. Как следствие этого, наблюдается не полное отсутствие доверия российскому политическому и экономическому истеблишменту, а отсутствие так называемого полного доверия. Страны центральноазиатского пространства стремятся к установлению баланса сил как во внутренней политике, так и во внешней: а) во внутренней политике - демократизация политической системы управления, усиление статуса государственного национального языка; в) во внешней политике – дальнейшее развитие многовекторной политики, установление более тесных отношений со странами ЕС, Китаем, США, Турцией.

Есть прогнозы о том, что возможности постсоветских стран строить равные, многосторонние отношения друг с другом в обозримом будущем очень ограниченны. Такой прогноз основан на том, что высшее российское руководство поддерживает идею многополярного мира, где каждый крупный глобальный субъект имеет свою собственную сферу влияния, то есть свою собственную группу зависимых стран. На постсоветском пространстве Россия позицирует себя со страной, которая должна устанавливать и определять правила игры.

Не случайно, лидеры постсоветских государств настаивают на ограниченном характере интеграционных процессов, обосновывая это тем, что высшей ценностью для них является независимость и суверенитет их стран. Формат взаимоотношений между постсоветскими странами в целом, между странами-участниками ЕАЭС в частности, не может быть выбран

только одной Россией. В то же время, исследователи пишут о том, что руководители РФ очень серьёзно относятся к идее реинтеграции постсоветского пространства.

После 2014 года Россия выдвинула как приоритетное направление своей внешней политики поддержку и расширение ЕАЭС. Одной из причин этого может быть углубление конкуренции за влияние в центрально-азиатском регионе. Поэтому необходимость разрешения проблемы внутренней консолидации и реализации крупного многостороннего проекта в Евразии для России является важным решением. Нельзя не упомянуть и то, что влияние стран-участников ЕАЭС на политику России после 2014 года стало более видимой.

Страны постсоветского пространства – это самостоятельные, суверенные государства, которые имеют собственное видение вектора своего будущего развития. Каждый из них стоит на защите своих национальных интересов.

Некоторые исследователи указывают на тот факт, что одним из значимых трендов политики в ЦАР в ближайшее время будет проявленность тюркского фактора модерации политических процессов в Евразии. Есть два тренда развития:

1. Активность Турции как одного из состоятельных субъектов тюркского мира Евразии в политике и экономике, который располагается на стыке нового диалога Европы и Азии в условиях кризиса отношений Запада и России.

2. Выход на историческую арену тюркоязычных стран постсоветского пространства, в том числе и РФ – страны с многочисленным тюркоязычным населением.

Турция всегда играла важную роль в истории Евразии, она стремится возглавить возрождающийся «тюркский мир». Турция добилась больших геополитических успехов.

Есть ли альтернативы евразийской интеграции? Политолог А. Амребаев считает, что такой альтернативой может быть возрождение общетюркской идентичности и решимость Турции способствовать и поддерживать суверенность новых тюркоязычных государств. Внимание также привлекает китайская модель модернизации, так называемый «социализм с китайской спецификой в новую эпоху», и идея председателя КНР Си Цзинпина о формировании «сообщества единой судьбы». В контексте современных отношений стран ЦАР можно предположить, что Казахстан и Узбекистан могут стать «магнитом» для всего региона, так как обладают значительным потенциалом и возможностями взаимодополнения экономик.

Не исключается, что страны ЦАР рассматривают весь возможный спектр сотрудничества с целью преодоления проблемных аспектов существующих отношений, которые на данный момент не в полной мере отражают растущие интересы и внешнеполитические амбиции стран ЦАР.

Список литературы:

1. А. Амребаев. «Евразийский проект»: альтернативы для Казахстана //https://inbusiness.kz/ru/author_news/evrazijskij-proekt-alternativy-dlya-kazahstana

И. Бусыгина, профессор кафедры политологии, “Высшая школа экономики”, Москва: PONARS EURASIA Russia in the Eurasian Economic Union: Lack of Trust in Russia Limits the Possible. // Central Asia Analytical Network (caa-network.org) 12.02. 2019 г.

2. Д. Куатова. Казахстан внес исторический вклад к продвижению идеи евразийской интеграции //Kapital.kz. 29.05.2014 г.

3. Н. Никитина. «Без участия РФ». Что значит для Китая Центральная Азия, и способен ли он потеснить здесь Россию (mediazona.ca) 4.01.2021 г.

4. В рейтинге устойчивого развития Казахстан уступает почти всем странам ЕАЭС | Аналитический Интернет-портал (ratel.kz) 19.02.2021 г.

5. Развитие мягкой силы России в ЦА (platon.asia) 20.02.2021г.

Россия и Китай в Центральной Азии: геополитика и вакцинная дипломатия. Дайджест - Central Asia Analytical Network (caa-network.org) 23.02.2021 г.

Адилханулы, Н.
Университета Нархоз, Алматы, Казахстан

Пять причин не повторения кыргызского сценария в Казахстане

Прежде всего, стоит обратить внимание на исторические особенности систем правления в традиционных киргизском и казахском социумах. Так, в Казахстане имел место многовековой культ ханского доминирования, основанного на принципах централизованного государства (периоды Золотой Орды, Абулхаир хана и Абылай хана). Поэтому, казахи, в большинстве своём, спокойно воспринимали иерархическую форму государственного правления как перманентную власть избираемых ханов. Кыргызы же, в отличие от казахов строили свои отношения со своими ханами на полуавтономной основе. У них всегда существовал традиционно сильный институт «манапства» – своеобразная форма сюзеренства, когда сильные феодалы-манапы находились лишь в относительной вассальной зависимости от своих правителей. У древних енисейских кочевых кыргызов вообще не практиковалось длительное единоначалие как в военной, так и в административной сфере. Военачальники и местные лидеры избирались на короткие сроки, а их избрание сводилось к решению определенных тактических задач, исходя из целесообразности ведения боевых действий или создания военно-политических союзов. Поэтому можно говорить, что символика неподчинения, а также деление на множество самоуправляемых от центра периферийных субъектов была всегда свойственна формировавшемуся на протяжении нескольких тысячелетий кыргызскому этносу. События последних лет свидетельствует о практическом не восприятии кыргызским менталитетом алгоритма встраивания в единую вертикаль власти.

Во-вторых, в геополитическом плане, Кыргызстан имея своеобразный защитный буфер в лице Казахстана, может позволить себе в вольной форме экспериментировать с изменениями в политической конфигурации своих властных элит, не оглядываясь на Россию, Китай и других соседей. Казахстан, в свою очередь, вынужден выстраивать свою политику в рамках существующих геополитических реалий, поставив во главу угла принцип – стабильность любой ценой. Власти республики неоднократно заявляли, что готовы пойти на крайние меры, вплоть до жёстких и силовых, ради сохранения мира и спокойствия в обществе, так как даже небольшие внутренние потрясения могут отразиться на политическом самочувствии всех казахстанцев и отношении стратегических партнеров и, что немаловажно – иностранных инвесторов республики.

В-третьих, как известно, государственный комитет национальной безопасности (ГКНБ) Кыргызстана одним первых “капитулировал” перед не столь многочисленной группой протестующих. Неожиданный паралич структур национальной безопасности республики вызвал шок в обществе и выявил его основную проблему: правоохранительная система страны находится в глубоком институциональном кризисе, утратив доверие кыргызстанцев. Казахстан на протяжении всего периода независимости стремился усиливать собственный управленческий институт на всех исполнительных уровнях. Особое внимание уделялось правоохранительным органам – как базовому элементу, обеспечивающему легитимность действующей власти. События последних месяцев, в частности в Беларуси, свидетельствуют, что сильный и профессионально подготовленный правоохранительный аппарат (полиция, органы национальной безопасности) способен успешно противостоять протестным вызовам, исходящим от отдельной части общества.

В-четвертых, не последнюю роль в кыргызских событиях сыграл миграционный фактор. Казахстанцев нечасто встретишь на строительных объектах или предприятиях обслуживания в России, в то время как гастарбайтеры из Кыргызстана стали привычным явлением в жизни россиян. Согласно официальной статистике в одной только Москве, их количество достигает полумиллиона человек, а в целом в стране находится около 1,5 миллиона человек, уступая первенство лишь узбекским и таджикским гражданам. Вынужденная остановка многих производств России из-за пандемии вируса привела к резкому и неконтролируемому оттоку на

родину большого числа кыргызстанцев, которые одномоментно присоединились к протестным акциям, пополнив собой протестный электорат.

Наконец, пятой и основной причиной можно считать наличие в стране так называемого «среднего класса». Как известно из мировой практики, именно средний класс, как довольно обеспеченная в материальном плане прослойка общества, не подвержена революционным настроениям. По последним данным, уровень среднего класса (это - представители малого и среднего бизнеса, торговцы, высококвалифицированные рабочие и интеллигенция) достигал в Республике Казахстан в 2019-20 гг. 35-40%. Это невысокий, но способный на определенное время, обеспечить устойчивость в обществе показатель. В тех же странах Запада и США средний класс обычно составляет от 70 до 80 % и является гарантом стабильности западной политической модели, который не позволяет деструктивным силам разрушить установившийся порядок в государстве. Не зря его называют ещё и ведущим оплотом западной демократии. На нынешнее состояние казахстанского среднего класса серьезное влияние оказало введение жесткого карантина, когда основной удар пришелся на мелкий и средний бизнес. Понимая важность значения "стабилизирующего фактора" общества, казахстанские власти, вовремя спохватившись, приняли ряд неотложных мер по его поддержке в виде ряда налоговых послаблений и преференций.

К сожалению, бедность, безработица, а также маргинализация значительной части населения Кыргызстана не позволили взрастить и выпестовать свой средний класс, который, несомненно, был чрезвычайно необходим для республики. Начавшийся было процесс зарождения собственного крупного текстильного производства в 2017-20 годах, и идея превращения страны в «швейную фабрику СНГ» были сведены на нет распространившейся в мире пандемией коронавируса. Существует мнение, что, именно покинувшие страну наиболее экономически мотивированные представители кыргызского общества, в случае своего нахождения в стране, могли бы составить основу будущего среднего класса Кыргызстана, обеспечив его устойчивое и поступательное развитие. Возможно, новые власти страны обратят внимание на этот важный и стабилизирующий элемент общества.

Абжапарова Л.Ж.
PhD доктор, Абылай хан атын. ҚазХҚжӘТУ-нің халықаралық қатынастар және аймақтану кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Алматы, Қазақстан

Халықаралық қатынастар жүйесіндегі бейбітшілік мәселесі мен дипломатия

Егемендігінің айқын дәлелі ретінде әрбір мемлекет саяси даму барысында сыртқы байланыстарға түсіп, соның негізінде дипломотиялық қызметтерді жүзеге асырады. Бұл – осы сипаттағы, яғни егемендік сипаты бар барлық мемлекеттің басты белгілерінің бірі. Оның өзге елдермен жоғарыда айтылғандай дипломатиялық қатынастарды орнатып, түрлі халықаралық ұйымдарда толық құқықты қатысушы ретінде бой көрсетіп, саяси байланыстардың бел ортасынан табылуы өзін халықаралық қауымдастықтардың тануына жол ашады. Тәуелсіз мемлекеттің алдына қойған мақсаты тәуелсіздігін сақтай отырып даму болары сөзсіз, ал мақсаттардың ойдағыдай жүзеге асуы оның сыртқы дүниемен жүргізген саясатының әрбір тетігімен тікелей байланысты болмақ.

Сол секілді тәуелсіз еліміздің де дипломатиялық қарым-қатынастағы жетістіктері ауыз толтырып айтарлықтай. Мысалы, орнатқан іскерлік байланыстар, ауқымды экономикалық келіссөздердің нәтижесінде экономикалық дамуымызға қазіргі таңда бүкіл әлем таңданып отыр. Сондай ірі келіссөздерде еліміз сенімді серіктес ретінде табыла білмесе, өзіндік имиджін қалыстастыра білмесе, шетелдік инвестициялардың сан мыңдаған көлемі, бизнестер мен озық технологиялар да қолжетімсіз болып қалар еді [1].

Қазіргі таңда Қазақстан осындай келісімдердің тек белсенді қатысуышы емес, аса маңыздыларының бастамашысы ретінде де танылып жүр. Сөзге тұздық ретінде Азиядағы

өзара іс-қимыл мен сенім шаралары жөніндегі кеңес сияқты халықаралық форумды айтсақ та жетіп жатыр. «Қақтығысушы өркениеттер» жағдайына қатысты ұсынған идеяларымыздың өзі өркениетаралық және конфессияаралық маңызды идеялар саналады.

Елдің сыртқы саясаттағы табысына ел басшысының жеке басының да беделі ықпал етеді. Елдер арасындағы осындай елеулі орны арқылы сыртқы саясатты, ахуалды стретегиялық тұрғыдан көре білуі арқылы ішкі саясатты сарабдал сара жолға сала білген тұңғыш Президент Н.Назарбаевтың ел жетістігіне сіңірген еңбегі орасан зор. Ішкі мәселелерді бір жолға салып, сыртқы саяси қызметтерді біртұтас, пәрменді жұмыс жасатудың нағыз тетіктерін таба білді. Әлемнің 120 мемлекетімен дипломатиялық қатынастар орната отырып, оның жүйелі жұмыс жасауы үшін заңнамалық негіздерді орнатып, ұйымдық және басқадай шараларды қолдануы - осыған дәлел.

Айта кету керек, мұның барлығы бірден бола қоймады. Өйткені КСРО құрамындағы бізде мұндай тәжірибе болған емес. Ол кезеңдерде республикалардың сыртқы саяси дербестігі тым шектеулі болатын. Ондай мемлекетаралық қатынастар тек мәдениет пен өнер саласындағы халықаралық байланыстармен ғана шектеліп келді. Бірақ еліміз өз дамуын тоқтатқан емес: Ресейдің еркін ойшылдарынан бағыт-бағдар алған Қазақстан басшылығы түптің түбінде сыртқы байланысқа тікелей шығу маңызды екендігіне көз жеткізе білді. Алғашқы бастамалардың бірі ретінде Қазақстан Компартиясы Орталық Комитетінің сол кездегі бірінші хатшысы Н.Ә.Назарбаев 1990 жылғы шілдедегі АҚШ пен Канадаға жасаған ресми сапарларынан кейін канадалық Саскачеван провинциясымен тікелей байланыс орнатты. Соның нәтижесінде АҚШ-тың аса ірі фирмаларымен, американдық сауда консорциумымен ынтымақтастық жолға қойылды, Қазақ КСР әлеуметтік-экономикалық бағдарламасының аймақтық дамуына жәрдемдесу туралы келісімге қол жетті. Батыс Қазақстандағы мұнай мен газ, кен орындарын кешенді зерттеу үшін «Совшеврон» біріккен кәсіпорын құру жөнінде «Шеврон» фирмасымен келісімге қол қойылды. Министрлер Кеңесінің төрағасы Ө.Қараманов басқарған республика үкіметі делегациясының ҚХР Синьцзян-Ұйғыр автономиялық ауданына (1990 жылғы тамыз) сапары экономикалық сипаттағы келісімге қол қоюмен аяқталды. Бұл қатардағы қосымша мысалдар ретінде Қазақстан Компартиясы ОК XIX және XX пленумдарына қатысушылардың республика Сыртқы істер министрлігін нығайту және оның мәртебесін көтеру жөніндегі ұсыныстарын келтіруге болады.

Сыртқы жағдайымызға іштегі матиериалдық жағдайымыз да үлкен ықпал ететін болғандықтан, сыртқы істер министрлігін нығайту ретінде еліміз ең алдымен материалдық-кадр мәслесесін шешуге басым назар аударды. Соның бір көрсеткіші ретінде министрліктің штат санын 26 адамға ұлғайту және министрдің орынбасары лауазымы енгізу, Қазақ КСР Сыртқы істер министрлігінің Мәскеуде консульдық агенттігін ашу және республиканың тұрақты өкілдігіне қызмет үй-жайын бөлу, жаңа ғимарат құрылысын қаржыландыру сынды бірқатар шаралар талқыланды. Осылайша республиканың сыртқы байланысы мәселелерін үйлестірілуі және маман кадрлар даярлануы тиіс болды.

Біздің, яғни мемлекетіміздің сыртқы саясат шеңберіндегі жетістіктері тәуелсіздігін алған сәттен басталды. Біздің мемлекетіміздің дипломатия саласындағы жетістіктері бірден пайда болған жоқ. Ресейге қосылғанға дейін Қазақстанның өзінің сыртқы саяси және дипломатиялық қызметінің үлкен тарихы болды. Қазақ халқы дипломатиялық қатынастардың алғашқы үлгілерін сонау қазақ хандықтары құрылған уақытта бастаған еді. Сөйтіп, озық тәжірибелер арқылы дипломатиялық өнердің терең дәстүрлерін қалыптастырды. Сол кезеңнің өзінде Ресей мемлекетімен, Қытаймен, Жоңғар хандығымен, басқа көрші мемлекеттермен және халықтармен тұрақты тығыз байланыстарды құрды. Ол уақыттардағы дипломатиялық келіссөздер белгілі бір аумақтардағы дауларды шешудің бейбіт жолдарын іздестіру, титтықтатқан соғыстарды тоқтату, сауда байланыстарын өрістету түрінде көрініс тауып, уақыт өте келе мұның барлығы дипломатиялық өнердің дамуына айтарлықтай ықпалын тигізді.

Тәуке ханның да, Абылай ханның да өз кезіндегі өзге мемлекеттермен ұтымды дипломатиялық қатынасының табыстары тарих беттерін парақтаған әр қазаққа аян. Өз елінің болашағын ойлаған Абылай хан көрші Ресеймен де, басқару формасы мықты сығыркөз

қытайлықтармен де керемет сыртқы саясат пен мықты дипломатиялық қатынас жасай білді. Абылай ханның сол замандағы дипломатиясын қазіргі кездегі саясаттағы басқару жөніндегі көзқарастардың бастапқы үлгісі екенін айта кеткен жөн [2]. Оның өз кезінде қолданған саяси стратегиялары - бүгінгі Қазақстан үшін тағылымы мол дүние.

Біздің халық сөзге ерекше, кейде тіпті тылсым мағына беретін еді. Сондықтан да шыққан тегі ақсүйек тұқымы болмаса да, халықты нандыратын сөз таба білген, өз замандастарын отты сөздерімен рухтандыра білген немесе сан мың әскерді бір ауыз сөзімен тоқтата білген нағыз шешендерді біздің халық әр уақытта құрметтеп, қадір тұтқан. Алашқа аттары аян Төле би, Қазыбек би, Әйтеке би, Бұхар жырау секілді озық қайраткерлер мен саясаттың үздік өкілдерінің іс-әрекеттері жайында талай аңыздар сақталған. Жоңғар шапқыншылығына қарсы күресті ұйымдастырушы Қазыбек би – жоңғар халқының билеушісі Ғалдан Серенмен бірнеше келіссөздерді жүргізген адам. Ел арасындағы аңыз бойынша Қазыбек би өзінің «Қаз дауысты» деген мәртебесін шешендік қабілетіне қайран қалған Ғалдан Сереннің өзінен алған деседі. Қазыбек бидің кейін хан болатын Абылайды жоңғарлардың тұтқынынан босатып алу міндетін сыртқы саясаттың ең мықты үлгісі деп санауымызға әбден болады. «Атадан ұл туса – құл боламын деп тумайды, анадан қыз туса – күң боламын деп тумайды. Ұл мен қызын жатқа құл мен күң етіп отыра алмайтын елміз. Сен темір болсаң, біз көмірміз – еріткелі келгенбіз, қазақ – қалмақ баласын теліткелі келгенбіз. Танымайтын жат елге танысқалы келгенбіз, танысуға көнбесең – шабысқалы келгенбіз. Сен қабылан болсаң, мен арыстан – алысқалы келгенбіз. Сен сәйгүлік тұлпар болсаң, мен – ақиық сұңқармен, тұтқыр сары желіммін – жабысқалы келгенбіз. Бітім берсең – жөніңді айт, бермесең – тұрысатын жеріңді айт» Қазыбек бидің бөтен елдің билеушісіне айтқан жалынды сөздері шешендік өнер мен сыртқы саясат орнату тактикасының керемет үлгісі ретінде халық жадында сақталған.

Бүгінгі таңда дипломатиялық қызметтің өрісі кеңейіп, оған деген көзқарас өзгерген. Шындығында дипломатияны жеке пән ретінде қарап, зерттеу мәселесіне халықаралық деңгейде көңіл бөлінуі БҰҰ жетекшілігімен Вена қаласында өткен дипломатиялық форум (1961) маңызды рөл атқарды. Осы форумның нәтижесінде «Вена конвенциясы» қабылданып, ол әлі күнге осы салада елулі рөл атқарады. Бір сөзбен айтқанда, бірқатар маңызды нәрселердің басы ашылып, саланың көкжиегі кеңейіп, обьектілері нақтыланды. Дипломатия ғылымының қалыптасып, даму тарихында Дж.Берридж, Г.Никольсон, Г.Киссинджер, Э.Сатоу, С.Б.Крылов, В.Н.Дурденевский Т.В.Зонова, А.А.Громыко сынды тұлғалардың еңбектері мен пайымдауларының маңызды болғаны белгілі. Осы саясаткер, зерттеуші, дипломаттардың арқасында сыртқы қарым-қатынас, дипломатия қызметі кең қанат жайып, өзінің әлеуетін арттырды. Көптеген халықаралық мәселерді оңтайлы, тиімді жолмен шешуде тиімді әдіс-тәсілдері көп екенін мойындатып, маңыздылығы артты. Шиеленісті, шешімін таппай, аса өткір, тартысты жағдайда тұрған халықаралық мәселелерді дипломатиялық жолмен шешу арқылы ондаған халықтың тағдыры өзгергенін де тәжірибеден жақсы білеміз. Соның ішінде жоғары деңгейде өткізілген АҚШ мемлекеттік хатшысы Г.Киссинджердің жүргізген дипломатиялық саясаты ғалымдар мен халықаралық сарапшылар тарапынан терең бағаланған. Аталған хатшының қолы қойылып, расталған әрі бекітілген құжат: келісімшарттың негізінде әлем саясатындағы ең толғақты мәселе оң шешімін атуып, төнген қауіп-қатер сейіліп, дағдарыстың алды алынғанын ешкім жоққа шығара алмайды [3].

Дипломатия қызметі мен маңызының артуы мен көпқырлылық сипат алуы өткен ғасырдың үлесінде. Алғашында дипломатиялық қызмет тар ауқымда, яғни конгрестер ауқымында шешілсе, келе-келе ол түрлі аумақты қамтыды. Дипломатия ауқымының кеңейіп, негізінің берік қалануына өз кезегінде Вестфаль (1648), Карловиц (1698-1699), Париж (1856), Вена (1914) конгрестерінің ықпалы күшті болды. Міне, шаралардың ауқымы кеңейіп, XX ғасырдың екінші жартысынан бастап, халықаралық мәселелер дипломатия деңгейінде жоғары деңгейдегі кездесулер, конференциялар, комиссиялар, аймақтық және халықаралық универсал ұйымдар, саммиттер ауқымында шешіле бастады. Солардың қатарында біз БҰҰ, ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ, ТМД, ЕҚЫҰ, ШЫҰ сынды халықаралық деңгейдегі ұйымдарды мақтанышпен айта аламыз.

Вьетнам мәселесі жөніндегі Париж конференциясы, Ауғанстан мәселесі жөніндегі Астана конференциясы, Сирия мәселесі жөніндегі Астана саммиті де осы тізімді толықтыра алады. Және бұл айтылған маңызды шаралар халықаралық мәселелерді шешудегі дипломатияның шұғыл әрі сенімді шешім қабылдап, рөлінің артып, қызметінің дамуына ерекше үлес қосып келеді. Бүгінде әлемнің жүзден астам елінде қызмет етіп жатқан қазақстан елшіліктері қызметі соның нақты көрінісі деуге болады. зерттеуші ғалымдардың пікірінше, жаһандану дәуірінің даму қарқыны дипломатия динамизмін де жылдамдатып, ақпараттық, мәдени, экономикалық, коммуникативтік қызметін өзгертуге мұрындық болды. Осы орайда дипломатия теоретигі Г.Никольсонның «халықаралық қатынастарға қатысты көзқарастарында көптеген зерттеушілер дипломаттардың саясаткерлерден жиі алда жүретінін мойындайды» [4] дей отырып, бұл жағдайды қызметкердің өз қожайынан игі әсер етуімен салыстырады. Және ғалымның осы пікіріне ешкім қарсы шықпай, дипломаттардың артықшылығын мойындап келеді. Саясаттағы мәселелердің тігісін жатқызып, шешілуін жеңілдетіп отыратын дипломат қызметінің нәзіктігі мәселесі де көп рөл атқарады. Осы аталған мәселелерге қатысты Г.Никольсонның «Дипломатия», А.А.Громыконың «Дипломатия тарихы», Э.Сатоудың «Дипломатиялық тәжірибе бойынша нұсқаулық» және дипломатияны саяси институт ретінде қарастырған ғалым Т.Зонованың т.б. ғылыми еңбектерін айтуға болады [5].

Еуропалық зерттеуші ғалым Дж.Берридж дипломатияны халықаралық мәселелерді келіссөздер арқылы шешу деп таниды. Оның ойынша, мұндай мәселеде ақпарат жинау, кең пейілділік таныту, барлық мәселеге дұрыс ниетпен келу сынды бейбіт құралдардың нәтижесінде оңтайлы нәтижеге қол жеткізуге болады. ғалымның бұл ойы Г.Никольсон еңбегінде жалғасын табады. Зерттеуші Г.Никольсон да келіссөздер жүргізуді халықаралық қатынастарды жүргізу мен реттеудің тәсілі ретінде қарастырады. Әрине, ғалымдар мұндай пікірге көптеген жылдар бойы осы мәселеге қатысты жүргізілген теориялық еңбектердің нәтижесінде келіп отырғаны аян. Бірақ, бірқатар ғалымдар дипломатиялық қызметі тек келіссөздер жүргізумен шектеуге қарсы [6]. Олардың пайымынша, дипломат жұмысының ең негізгі бөлігі саналатын елшілік және кеңес беру сынды қызметтерін елеусіз қалдыру дұрыс емес. Өйткені, халықаралық мәселелер шиеленіскен сайын дипломаттың қызметі күрделене түседі. Демек, дипломатия қызметінің қауіптілігімен қатар, жаңарып, түрлене түсетін қасиетін де ұмытпау керектігін алға тартады.

Дипломатиялық қызметтің тарихы, ерекшелігі, өзіндік артықшылықтары жөнінде біз президент Қ.Тоқаевтың еңбектерінен біле аламыз. Оның көпжылдың еңбегі мен ізденісі, тәжірибесінің арқасында Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігінің «Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі» атты көлемді еңбегі жарық көрді [7]. Мұны зерттеушілер мемлекетіміздің тарихындағы дипломатия саласына қатысты ең алғашқы іргелі, кешенді еңбек ретінде таниды. Еңбекте автор еліміздің тәуелсіздік алған алғашқы сындарлы жылдарындағы дипломатия мәселелеріне кеңінен тоқталып, қазақ дипломатиясының тарихын әлем дипломатиясымен сабақтастықта қарастырып, мемлекетіміздің бүгінде әлем саясатының субьектісіне әрі сенімді серіктесіне айналғанын жазады.

Қазақ елінің тарихын алып қарасаңыз, әрқашан келіссөздер жүргізуге аса ерекше мән берген. Біздің халық рулар арасында және өзге халықтармен байланыс арасында пайда болған түсініспеушіліктерді, пікір қайшылықтарын, ұрыс-жанжалдарды ең бірінші, бейбіт түрде, келіссөздер арқылы шешіп отырған. Келіссөз барысында, жоғарыда айтылып кеткендей, сөз өнері мен ой толғау қисынына аса мән берген. Үлкен дауға айналып бара жатырған келіспеушіліктер орынды айтылған бір ауыз сөзбен шешіліп отырған. Сондықтан да өзге мемлекетпен келіссөз жүргізуші делегаттар тобы арнайы таңдалып, іріктелінген. Бүкіл халықтың жүгін арқалап баратын елшілерде алғырлық, шешендік, тарихты жетік білу, дипломатиялық қатынасқа шеберлік, сөзді қиыннан қиыстыру, өз уәждерін нақты аргументтер арқылы дәлелдей алу секілді сапалардың болуы талап етілген [8]. Егерде елшінің сапары сәтті болып, келіссөз жақсы жағынан шешілсе, дипломаттың дәл кесіп айтқан сөздері ел ішінде жоғарғы дәрежеде бағаланып, аңыз ретінде тарап отырған.

Біздің ел өз дипломатиялық тәжірибесін қалыптастыру үдерісінде қазіргі кездегі сыртқы саясатын дамытып қана қойған жоқ, сонымен қатар өзінің түп-төркіні – Қазақ дипломатиясының

тарихына да ден қойып отырды. Осының барлығы диалектикалық синтезде қазіргі кездегі Қазақстанның сыртқы саясаты деп аталатын феноменді берді [9].

Тәуелсіз қазақстанның бейбіт жолмен даму бағыттарына арналған диплом жұмысымыз «Қазақстан Республикасының сыртқы саясатының негізгі принциптері» және «Бейбітшілікті сақтаудағы ҚР сыртқы саясатының ұстанымдары мен тәжірибесі» атты екі тараудан тұрады. Жұмыстың бірінші тарауында тәуелсіз мемлекетіміздің сыртқы саясатының даму ерекшеліктері мен идеологиялық негізі сөз болды. Онда біз егемен еліміздің сыртқы саясатында ұстанатын басты мәселелерін танып, білдік. Бейбітшілікті сақтау, қауіп-қатерді болдырмау жолында қабылданған халықаралық декларация, оның маңызы қандай деген мәселелерге нақты фактілер негізінде жауап бердік. Қазақстан өзінің сыртқы саясатында күшті державалар ғана емес, әлем халықтарымен бейбіт қарым-қатынаста, ынтымақтастықта болуды көздейтіндігі белгілі.

Тәуелсіз Қазақстанның халықаралық жанжалдарды реттеуде қалыптасқан өзіндік тәжірибесі бар. Қазақстан – қоршаған табиғи ортаға қатысты жанжалдарды шешу, тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз ету, лаңкестікке қарсы күрес, жаппай қырып-жоятын қару-жарақты таратпау, өңірлерде туындаған түрлі жанжалдар мен қақатығыстардың алдын алу мен реттеуде бірқатар нәтижелер мен табыстарға қол жеткізген тегеурінді де қуатты мемлекет. Оның барлығына превентивті дипломатия саясатын қолдану арқылы қол жеткізіп отырғандығын біз өз жұмысымызда мүмкіндігімізше баяндауға талпындық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

1. Сүлейменова А. Заманауи дипломатия мен дипломатиялық қызметті зерттеудің әдіснамасы//Ақиқат, 2011. №1. 28-30бб.
2. Қозыбаев І. Қазақстан дипломатиясы: тарихтан тағылым // Заң. Республикалық құқықтық ғылыми-практикалық журнал. 2002. №4. 45-53бб.
3. Ізхан Н. Қазақстанның сыртқы саясатының қалыптасу ерекшеліктері // Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және Әлем тілдері университетінің хабаршысы. №4 (26), 2016. 143-150б.
4. Никольсон Г. Дипломатия. Пер. А.А.Трояновского. –Москва: ОГИЗ государственное издательство политической литературы. 1962. 2011.
5. Зонова Т.В. Дипломатия иностранных государств. Учебное пособие. МГИМО МИД РФ. –Москва: РОССПЭН, 2004. С.227.
6. Әлімғазинов Қ., Жүгенбаева Г. Қазақстанның сыртқы саясатындағы Еуропа // Алматы қаласының мұрағат қызметі Хабаршысы. 2016, №2(7).
7. Қазақстан дипломатиясының тарихы // Дипломатия жаршысы. №1(3), 2015. 85-89бб.
8. Әбсаттаров Р., Әбсаттаров М. Қазақстан дипломатиясының фәлсафасы // Жұлдыз. 2001, 12 желтоқсан. 61-64бб.
9. Қазақстан Республикасының дипломатиялық қызметі. СІМ. –Астана, 2017. -560б.

Шұқыжанова А.Н
PhD, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ-нің қауымдастырылған профессоры,
Қазақстан

Ресей Федерациясының Орталық Азия аймағындағы саясаты

Ресейдің Орталық Азиядағы сыртқы саясаты үш негізгі мақсатты көздейді. Біріншісі-қауіпсіздік пен әскери-техникалық ынтымақтастыққа жәрдемдесу (аймақ мемлекеттерінің Қарулы Күштерін жаңғыртудан бастап Қырғызстан мен Тәжікстанда әскери базалар салуға дейін). Екіншісі-мұнай-газ секторы мен гидроэнергетикадағы энергетикалық жобаларға жәрдемдесу. Үшінші-толық құқылы мүшелері Қазақстан мен Қырғызстан, ал перспективалы мүшесі-Тәжікстан болып табылатын Еуразиялық экономикалық одақтың (ЕАЭО) интеграциялық институттарын нығайту.

Сонымен қатар, Орталық Азия аймағының Ресей үшін маңыздылығы бірқатар факторлармен анықталады. Шекаралардың айқын тұрақсыздығы (көбінесе кеңестік кезеңде республикалар арасында ерікті түрде құрылған), ғасырлар бойы жинақталған аумақтық даулар, жаңа тәуелсіз мемлекеттер арасындағы және олардың ішіндегі этносаралық (немесе жоспарланбаған) қақтығыстар, сондай-ақ тұрақсыз көрші мемлекет Ауғанстан сияқты кейбір элементтер аймақтағы жағдайды тұрақсыздандырады. «Әсер ету вакуумының» пайда болуы және шекаралардың әлі күнге дейін делимитацияланып, анықталмауы Ресейдің қауіпсіздігіне қауіп төндіретін қылмыстық және фундаменталистік құрылымдарды күшейте алады.

Тәуекелдермен бірге мүмкіндіктер де бар. Ресей Орталық Азия мемлекеттерімен бірлескен экономикалық жобаларды дамытып, ілгерілете алады, Ұлттық бизнес-элиталармен байланыс орнату және белгілі бір экономикалық пайда алу мақсатында Ресейдің жеке капиталының мүдделерін қолдай алады.

Орталық Азияда 2002 жылы құрылған Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) және 2014 жылы құрылған ЕАЭО сияқты ұйымдар айтарлықтай белсенді. Орталық Азия елдерінің едәуір бөлігі Ресей басты рөл атқаратын екі ұйымға да тартылған [1, с.185-186].

Сонымен қатар, Ресей «жұмсақ күш» арқылы Орталық Азияға айтарлықтай әсер етеді. Бұл аймақта ресейлік бұқаралық ақпарат құралдары, сондай-ақ фильмдер, телешоулар мен театр қойылымдары өте танымал. Ресейді көптеген Орталық Азия үкіметтері саяси модель және трендтердің заң шығарушысы ретінде қарастырады: көбінесе Орталық Азия елдері ресейліктерге ұқсас заң жобаларын қабылдайды, мысалы, экстремизм мен терроризмге қарсы күресте [2, 6-8 p].

Көптеген сарапшылардың пікірінше, Ресейдің Орталық Азиядағы рөлінің өсуінің негізгі себебі оның негізгі аймақтық бәсекелестерінің позицияларының айтарлықтай әлсіреуі болып табылады. Америка Құрама Штаттары 2011 жылдан 2014 жылға дейін Ауғанстаннан кетуге шешім қабылдағаннан кейін Вашингтон да Орталық Азияға аз көңіл бөле бастады. Барак Обама бастаған АҚШ-тың бұрынғы әкімшілігінің Орталық Азия жобасы - С5+1 форматы-аймақтағы жоғалған позицияларды қалпына келтіруде сәтті жүзеге аспады. Бірақ 15 миллион долларлық бюджеті өте аз болғандықтан, бұл американдық жоба толыққанды келіссөздер алаңы бола алмады. Дональд Трамп АҚШ-та президент болып сайланғаннан кейін өткір ішкі саяси дағдарыс басталды және Трамптың назары көбінесе Қытай мен Иранда болды. Сондықтан АҚШ Орталық Азияға көп көңіл бөлмеді. Алайда Байден билікке келген кейін халықаралық қатынастардағы жағдай өзгеруі мүмкін.

2019 жылғы шілдеде ЕО Орталық Азия үшін жаңа стратегия қабылдады. Бұл ЕО-ның өзара іс-қимыл базасын жаңартуға және аймақпен қарым-қатынасты қайта құруға деген ұмтылысын көрсетеді. Тіпті ЕО Ресей мен Қытайдың үстемдігіне байланысты аймақтағы қатысуын айтарлықтай кеңейте алмайтындығын түсінеді, бірақ ол сол жерде белсенді ойыншы болғысы келеді.

Қытайға келетін болсақ, ол айтарлықтай экономикалық мүмкіндіктерге ие, Орталық Азия елдерінде түрлі жобаларды белсенді іске асыруда, сонымен бірге Ресейдің аймақтағы, әсіресе қауіпсіздік тұрғысынан мүдделерін ескереді, себебі дәл осы Ресей ҰҚШҰ мен Әскери ынтымақтастық туралы бірлескен келісімдер арқылы ондағы қауіпсіздікті қамтамасыз етеді.

Ресей Орталық Азия елдеріндегі жетекші инвесторлардың бірі болып қала береді: жинақталған активтер (үшінші елдердің юрисдикцияларынан капитал салымдарын есепке алмағанда) шамамен $20 млрд құрайды, өңірде ресейлік капиталы бар 17 мыңнан астам кәсіпорын жұмыс істейді. 2008 жылдан бастап 2019 жылға дейінгі кезеңде бірқатар Орталық Азия мемлекеттерінің ресейлік жәрдемі $6 млрд асты, 2019 жылдың соңында Ресейдің жоғары оқу орындарында өңір мемлекеттерінің 160 мың азаматы, оның ішінде 59 мыңы — РФ бюджеті қаражаты есебінен оқыды [3, с.406-407].

Ресейдің Орталық Азияның жекелеген елдерімен екіжақты қарым-қатынасы оның аймақтағы берік экономикалық және саяси байланыстарды сақтап, нығайып келе жатқандығын көрсетеді.

Бүгінде Қазақстанмен ынтымақтастық көптеген бағыттар бойынша дамуда. Қазақстан Ресейдің Орталық Азияда ғана емес, жалпы посткеңестік кеңістіктегі негізгі одақтасы болып табылады. Сонымен қатар, Қазақстан экономикасының үлкен әлеуетінің арқасында (2015 жылы Қазақстан жан басына шаққандағы ЖІӨ көлемі бойынша Ресейден де асып түсті) Нұр-сұлтан интеграциялық процестерде Мәскеудің ЕАЭО сияқты Ресей Федерациясынан үлкен субсидиялар мен экономикалық көмек алмайтын жалғыз белсенді серіктесі болып табылады. Екі ел арасында айтарлықтай энергетикалық жобалар бар. Ресей мен Қазақстан арасындағы өңіраралық және шекара маңы ынтымақтастығы жандана түсуде, бұл екі елдің әлемдегі ең ұзын құрлық шекарасы бар екенін ескерсек, әбден қисынды. Олардың ғарыш, атом энергетикасы, ауыл шаруашылығы салаларындағы серіктестігі кеңеюде [4].

Қазақстан Республикасы мен Ресей Федерациясы арасында сауда-экономикалық ынтымақтастық белсенді дамуда. Ресей Қазақстан үшін импортта бірінші орынды және экспортта үшінші орынды (Италия мен Қытайдан кейін) ала отырып, негізгі сыртқы сауда серіктесі болып қала береді. Мұнай және табиғи газ өндіру, өңдеу өнеркәсібі, көлік және байланыс, машина жасау, ғарыш саласындағы ынтымақтастық ресейлік инвестициялар үшін басым салалар болып қала береді.

Қазақстан экономикасына ресейлік Инвестициялар негізінен бірлескен жобаларды іске асыруға бағытталады (Құрманғазы кен орнын игеру,» Богатырь Көмір «көмір өндіру, уран өндіру және т.б.). Қазақстанға «Лукойл» жақ, «Газпром» ЖАҚ, «Интер РАО» жақ, РУСАЛ компаниясы, «Росатом» корпорациясы, «Роснефть «ҰК» ЖАҚ және басқа да көптеген ресейлік компаниялар инвестиция салуда [1, с.191]

Өзбекстанға келетін болсақ, Шавкат Мирзиеев президент болып сайланғаннан кейін қарым-қатынаста айтарлықтай жетістіктерге қол жеткізілді. Бұл Мәскеудің мүдделері тұрғысынан маңызды, өйткені Өзбекстанмен қарым-қатынас әрдайым жоғары деңгейде болмаған еді. Өзбекстан ҰҚШҰ-дан екі рет шықты: бірінші рет 1999 жылы, бірақ 2005 жылы қайта енді, содан кейін 2012 жылы оралды. Ташкент сондай-ақ 2008 жылы Еуразиялық экономикалық қоғамдастыққа (ЕурАзЭҚ) мүшелігін тоқтатты. 2017 жылғы сәуірде Мирзиеевтің Мәскеуге сапары барысында екі ел арасында 3,8 миллиард долларға сауда келісімшарттарын және 12 миллиард долларға маңызды инвестициялық жобаларды іске асыру жөніндегі келісімдер пакетіне қол қойылды. Өзбекстанмен келісімшарттарға қол қойғандардың ішінде «Газпром», «Ростех», Внешэкономбанк сияқты ірі ресейлік компаниялар бар. Әскери тұрғыдан алғанда, Өзбекстан да біртіндеп Ресей тарапына жақындай бастады, бұған ауқымды бірлескен жаттығуларға дайындық және Ресейде Өзбекстан Қарулы Күштерінің офицерлерін даярлауды қайта бастау дәлел бола алады [5, с.47-48].

Ресей Қырғызстанның жетекші сауда-экономикалық серіктесі болып табылады және онымен газ саласында ынтымақтастық жасайды. «Газпром» Қырғызстанды газдандыру бойынша жұмыс істеуде. Газбен қатар Ресей ондаған жылдар бойы Қырғызстанды төмен бағамен отынмен қамтамасыз етіп келеді, бұл мемлекетаралық экономикалық көмектің бір түрі болып табылады.

Энергетика сонымен қатар Ресейдің Түркіменстанмен, ең алдымен екі ел де бай газ саласындағы ынтымақтастық орталығында орналасқан. Сонымен қатар, ресми мәліметтер бойынша Ресей Түркіменстанға металдар мен олардың туындыларын, сондай-ақ Машиналар, жабдықтар мен көлік құралдарын, Азық-түлік тауарлары мен ауылшаруашылық шикізатын экспорттайды, Түркіменстаннан химиялық өнімдер, тоқыма, отын-энергетикалық өнімдер алады. Екі ел де білім беру саласында белсенді ынтымақтасады. Түрікменстан мен Ресей Федерациясының үкіметтері арасындағы 2002 жылғы 21 қаңтардағы Келісімге сәйкес Ашхабадта Пушкин атындағы бірлескен түрікмен-ресей жалпы білім беретін мектебі жұмыс істейді. Мектепте Ресей азаматтарының 50% - ы және көптеген түрікмендер, сондай-ақ ТМД елдерінің Ашхабад дипломатиялық өкілдіктері қызметкерлерінің балалары оқиды. Мектеп түлектері ресейлік үлгідегі сертификат алады, олардың көпшілігі Ресей университеттеріне жеңілдікті шарттармен түсуге мүмкіндік алады [5, с.124-126].

Тәжікстанға келетін болсақ, соңғы жылдары Ресей осы елмен өзара сауда және инвестициялық ынтымақтастық көлемі бойынша сенімді түрде бірінші орынға ие. Ресей мұнай өнімдерін, ағаш, қара металдар, машина жасау және азық-түлік өнімдерін жеткізеді, өз кезегінде мақта, жемістер мен көкөністер алады. Екі ел арасында, әсіресе әскери білім беру саласында әскери-техникалық ынтымақтастық белсенді дамып келеді. Қазіргі уақытта Ресей Қорғаныс министрлігінің оқу орындарында Тәжікстанның 600-ден астам азаматы, оның ішінде офицерлер білім алуда. 201-ші Ресей әскери базасында жыл сайын тәжік армиясы үшін мыңнан астам маман дайындалады. Ғылыми ынтымақтастық та дамуда. 2008 жылы Ресей мен Тәжікстан «Памир-Чакалтайя» халықаралық зерттеу орталығын құру және оның қызметі туралы үкіметаралық келісімге қол қойды. Ғылыми база қалпына келтірілді, жоғары энергиялы ғарыштық сәулелер физикасы саласындағы халықаралық астрофизикалық эксперимент жалғасуда. Оған Жапония, Польша, Бразилия, Боливия, Грузия, Қазақстан және Өзбекстан ғалымдары белсенді қатысуда. Сонымен қатар, Тәжікстанның білім министрі Нуриддин Саидтың айтуынша, Тәжікстанның 24000-ға жуық азаматы Ресейдің жоғары және орта оқу орындарында білім алуда. Жалпы, білім беру саласындағы Ресей-Тәжік қатынастарының даму динамикасы экономикалық және саяси ынтымақтастықты нығайту тенденциясын көрсетеді [6, с.223-224].

2020 жылдың қазан айында Ресей мен бес Орталық Азия Республикаларының (Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан) Сыртқы істер министрлерінің келіссөздері бейне-конференц-байланыс арқылы өтті. Ресей үшін «ОА+1» форматы өте жаңа, мұндай құрамда сыртқы саяси ведомстволардың басшылары тек үшінші рет кездесті. Бірақ, алты министрдің жарияланған бірлескен мәлімдемесінде бұдан былай мұндай шеңбердегі байланыс тұрақты болатындығы байқалды [7].

Осы сыртқы істер министрілерінің кездесуінен кейін ҚСЗИ бас ғылыми қызметкері Мұрат Лаумулин өзінің сыртқы саясатында «Ресей бес Орталық Азия Республикасымен ынтымақтастықты жандандыруға және сонымен бірге осы аймаққа деген көзқарасын біршама түзетуге ниетті екендігін және Ресей үшін бұл оның Орталық Азия аймағына көзқарасының белгілі бір эволюциясын білдіретіндігін мәлімдеді. Бұрын Ресей не бес елмен екіжақты байланыстарды дамытқан, не олармен посткеңестік кеңістіктегі — ҰҚШҰ, ЕАЭО, ТМД-дағы интеграциялық бірлестіктердің қатысушылары ретінде жұмыс істеген болатын [8].

Алты министрдің «ынтымақтастықтың стратегиялық бағыттары туралы» мәлімдемесін Ресейдің аймаққа жаңа көзқарасын бекітетін бағдарламалық құжат деп санауға болады. Бұл Орталық Азиядағы Ресейдің сыртқы саясатының жаңа стратегиясы деп айтуға болады. Алайда бұл құжатта демократияны, адам құқықтарын және басқа құндылықтарды ілгерілетудің маңыздылығы туралы айтылмаған. Егер американдық стратегияда «демократия» сөзі бес рет, ал «адам құқығы» төрт рет айтылса, онда бұл ұғымдар Ресей мен Орталық Азияның бірлескен құжатында мүлдем көрінбейді [9].

Ауғанстаннан келетін қауіптерді тоқтату үшін Ресей бес елге терроризмге, есірткі тасымалы мен қару контрабандасына қарсы күресте белсенді көмек ұсынады. Сондай-ақ, стратегияда киберқауіптерге қарсы күрес саласындағы ынтымақтастықты нығайту жоспарлары туралы айтылған.

Құжатта көлік саласындағы сауда-экономикалық қатынастар мен ынтымақтастыққа көп көңіл бөлінген. 2019 жылы «алтылық» саудасының көлемі жалпы алғанда $30 млрд-тан асты, 2020 жылы көрсеткіштер айтарлықтай төмендеуі мүмкін, коронавирусқа байланысты енгізілген шектеулер мен кедергілер аймақ елдерінің экономикаларына және олардың арасындағы байланыстарға теріс әсер етті. Дегенмен, стратегияда тараптар өнеркәсіптік және ауыл шаруашылығы кооперациясының өңірлік тізбектерін нығайтуға, ұлттық валюталарды жиі төлеуге, теміржол желісі мен автомобиль жолдарын дамытуға, сондай-ақ көлік-логистикалық кешендер («Құрғақ порттар») салуға, кедендік рәсімдерді оңайлатуға және бірлескен кәсіпорындар құруға ұмтылады деп айтылған. Соңғы тармақ, мысалы, Иранға қатысты АҚШ-тың екінші санкцияларын айналып өту үшін өте маңызды [7].

Қорытындылай келе, соңғы жылдары Ресей Орталық Азия елдерімен ынтымақтастықтың ескі және кейбір жаңа формаларын қолдана отырып, «ерекше қатынастарды» сақтап қалды деп айта аламыз. Орталық Азия қазіргі Ресейдің сыртқы саясаты үшін өте маңызды аймақ болып қала береді деп сеніммен айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. С.К. Кушкумбаев. Стратегическое сотрудничество Казахстана и России: военно-политический и торгово-экономический аспекты. Россия и Центральная Азия: новые перспективы: материалы междунар. науч. конф., посвященной 25-летию установления дипломатич. отношений между Рос. Федерацией и государствами Центральной Азии (Москва, 14 июня 2017 г.) / [отв. ред. А.Л. Чечевишников]; Моск. гос. ин-т междунар. отношений (ун-т) М-ва иностр. дел Рос. Федерации, Ин-т междунар. исследований. — Москва: МГИМО-Университет, 2018. — 251 с.

2. Gussarova A., Khon Y. Russian Soft Power in Kazakhstan (and Central Asia): Taken for Granted?: Publication. - The Representation of the Friedrich-Ebert-Stiftung in Kazakhstan, Almaty, 2017. – 25 p.

3. Нурша А. Путинская Россия: геополитический реванш или агрессивная оборона?: монография. – Print House Gerona, Алматы, 2018. – 672 с.

4 Казахстан и Россия: союзничество и экономическая конкуренция. Интервью с Султаном Акимбековым // https://caa-network.org/archives/21466/kazahstan-i-rossiya-soyuznichestvo-i-ekonomicheskaya-konkurencziya-intervyu-s-sultanom-akimbekovym?fbclid=IwAR2Q7sOT08VDrg2Jn2VPl7ccfg5ZTxJLRCs1UObSs66GXtWLUI2fsvp2jMs

5. Лаумулин М. Центральная Азия в эпоху трансформации. – Нур-султан, КИСИ при Президенте РК, 2020. – 464 с.

6. Мирзоен Ш. Национальные интересы во внешней политике Республики Таджикистан: Монография. – Душанбе: Дониш, 2020. -320 с

7 Черненко Е. Москва становится Центральной в Азии. Россия меняет подход к политике в регионе // https://www.kommersant.ru/doc/4531609

8. В КИСИ при Президенте РК состоялся круглый стол «Повестка казахстанско-российских отношений в фокусе экспертов двух стран» // http://kisi.kz/index.php/ru/meropriyatiya/2020-god/7177-v-kisi-sostoyalsya-kruglyj-stol-povestka-kazakhstansko-rossijskikh-otnoshenij-v-fokuse-ekspertov-dvukh-stran

9. Wimbush E. Russian and American Strategies for Central Asia Ignore Link to Caucasus, Fall Short // https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13663-russian-and-american-strategies-for-central-asia-ignore-link-to-caucasus-fall-short.html?fbclid=IwAR1XJ6QqpwPsDoO8-JPRrWqbZTv4hnqYtJpO3yp2ZwgFkpuZxjkePTV_YYw

Г.А.Мәлік
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университет
PhD докторанты

Н.Абдыкаимова
ҚР БҒМ ҒК ФСДИ ғылыми қызметкері

Қазіргі философиядағы билік феноменін түсіну ерекшеліктері

Кіріспе:

Қазіргі заман күн сайын дамып келеді. Адамдар көп нәрсені тез жасап және ойлап табуда. Бірақ адамзат моральдық аспектілерді дамытпайынша қоғам қазіргі заманғы жоғарғы технологиялар есебінен дамымайтын болады. Сондықтан қазіргі әлемдегі философияның үлкен рөлді ұмытпауымыз қажет. Қазіргі философияның маңызды қағидасы интегративті сипаты, ол философияны басқа ғылыми біліммен байланыстырады және олардың нәтижелерін қайта бағалауға мүмкіндік береді. Барған сайын философия маңайдағы нәрселерге жақындай бастайды: күнделікті өмір, дене, бұқаралық сана проблемалары, соның ішінде билік құбылысыда кіреді. Кез-келген әлеуметтік құбылыс сияқты, билік феномені көптеген ғалымдар мен философтардың

зерттеуіне үлкен қызығушылық тудырды. Бірақ бұл мәселені түсінудің алғашқы көздері ежелгі уақытта басталған. Көптеген ойшылдардың еңбектерінде осы әлеуметтік құбылысты, сондай-ақ оның пайда болуы, мәні, көріністің әртүрлілігі, рөлі мен функциялары туралы бірдей маңызды әдістер мен теориялық идеяларды зерттеуге негіз таба аламыз [1]. Сонымен қатар, билік әрқашан қоғамның дамуына ерекше және күрделі әсер етті. Көптеген философтардың идеялары қазіргі философия үшін үлкен маңызға ие және оны фундаминталды тұрғыда қалыптастыруға негіз болды.

Билік феноменін түсінудегі концепциялар:

Билік құбылысын түсінудің әртүрлі тәсілдерінің болуына қарамастан, олардың жалпы концептуалды өзегін бөліп көрсетуге болады. Оның мазмұны әдетте келесідей төмендегідей ұсынылады:

• бір субъектінің екінші бір субъектіге әсер етуі;
• билік әрекетінің сылтауы ретінде мүдделерді қорғау;
• субъект пен объект арасындағы қатынастардың асимметриясы.

Саяси философия тарихында билік құбылысын түсіндіруде бірнеше негізгі көзқарастар бар:

1) директивалық;
2) құрылымдық-функционалдық;
3) ақпараттық;
4) коммуникативтік.

Олардың әрқайсысы биліктің атрибутивті қасиеті ретінде мақсатты немесе ақпаратты немесе субъект пен объектінің қарым-қатынасын орындау үшін ресурстарды жұмылдыруды немесе күшті мойындайды [4]. Билік феноменін түсіндірудегі негізгі тәсілдерді толығырақ қарастырайық:

1. **Директивті.** (Т. Гоббс, М. Вебер) Директивалық тәсілде билік бір субъектінің өз еркін жүзеге асыра білуі, екінші субъектінің мінез-құлқына белгілі бір әсер етуі және сол арқылы бұйрықтарды орындау қабілеті ретінде қарастырылады. билік, заң немесе тікелей зорлық-зомбылық көмегімен. Бұл тұжырымдамада билік құбылысын тұжырымдау процесінің маңызды кезеңі болатын заңдылық сияқты ұғым пайда болады.

2**. Құрылымдық-функционалдық.** (Т.Парсонс) Билік «ұжымдық жұмыс істеуге ықпал ету үшін міндеттемелерді жұмылдырудың жалпыланған құралы» ретінде қарастырылды [1, 103 б.]. Бұл тәсілде құндылықтар мен нормаларды бө лу кезінде нені және кімді басқаратынын анықтайды. Сонымен қатар, заңдылықты қарастырған кезде нормалар мен құндылықтарға үлкен мән беріледі. Ол нормалар тек әлеуметтік құбылыс деп санайды, бірақ құндылықтар әлеуметтік және мәдени жүйелердегі маңызды және негізгі байланыстырушы элемент болып табылады.

3. **Ақпараттық.** (М. Фуко, Ф. Ницше) Егер біз «билік» ұғымының тұжырымдамасын ақпараттық көзқарас тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда М.Фуко айтқан анықтаманы келтіруге болады: «Мен билікті «билік» деп атай алмаймын, бұл азаматтардың қандай-да бір мемлекетке бағынуына кепілдік беретін институттар мен аппараттардың жиынтығы... билік негізінде мен белгілі бір бағыну әдісін көремін, ол күштердің қарама – қайшылығына сүйене отырып, соңында заңға айналған... билік дегеніміз белгілі бір қоғамдағы күрделі стратегиялық жағдайға берілген атау» [3, 190-191 б]. Бұл құбылысқа деген көзқарас билікті ұтымды және сыни тұрғыдан анықтау әрекетінен оның түрлерін, түрлерінің алуан түрлілігін, басқарудың әртүрлі формалары мен әдістерін анықтау арқылы оның әмбебап табиғатын жүйелі түсінуге ауысуымен шартталған. рационалды және иррационалды компоненттердің күрделі өзара әрекеті.

4. **Коммуникативті.** (Х. Арендт) Коммуникативті тәсілде билік байланыс пен қарым-қатынастың маңызды элементі ретінде қарастырылады, ал билік ұғымын талдаудың өзі “коммуникативті әрекеттер”теориясы негізінде құрылады. Дәл осы бағытта қазіргі заманғы билік тұжырымдамаларының көпшілігі дамуда. Сонымен қатар, Н. Луман өзінің байланыс құралдары теориясында билікті басқа байланыс құралдарымен салыстыру мүмкіндігін ашады.

Бұл тәсіл билікті бір субъектінің екіншісіне әсер ету процесі ретінде түсінуде жиі кездесетін кептелістерді болдырмауға көмектеседі. «Сондықтан билікті қандай да бір нақты әрекетке мәжбүрлеуден ажырату керек. Өзінің түпкі нұсқасында мәжбүрлеу физикалық зорлық-зомбылықты қолдануға және сол арқылы билік тудырмайтын басқа адамдардың әрекеттерін өз әрекеттерімен алмастыруға дейін азаяды» [2, 13 б] деген.

Қорытынды:

Жоғарыда келтірілген философтардың идеялары биліктің күрделі құбылыс екенін және оны түсінудегі әртүрлі тәсілдердің болуы сөзсіз екенін көрсетеді. Кез-келген құбылыстың мәні, ең алдымен, оның функционалды мақсатымен анықталады. Тиісінше, билікті жалпы "жеке адамның өз еркін таңдай білу қабілеті" деп анықтау қоғамдағы биліктің негізгі функциясы дәл осы деген тұжырымға әкеледі. Алайда, биліктің шынайы көрінісі-бір субъектінің екіншісін бірлескен іс-әрекеттің орындылығына сендіру және белгілі бір келісімге келу мүмкіндігі. Сондықтан, бұл мәлімдеме қоғамдағы биліктің нақты функционалды рөлін шектейді, бұл Қазіргі философиядағы билік құбылысының мәнін анықтауда біз қарастырған тәсілдерді көрсетеді. Осылайша, билік әлеуметтік өмірдің маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Жоғарыда аталған идеялар мен негіздерге сүйене отырып, қоғамдағы өзара әрекеттесудің құндылық-нормативтік тәртібін орнатуға ықпал ететін объективті қажетті әдіс ретінде билік құбылысының жалпы анықтамасын болжауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Луман Никлас. Власть / Пер. с нем. А. Ю. Антоновского. — М.: Праксис, 2001. — 256 с. — (Серия «Образ общества»).

2. Вебер М. Политика как призвание и профессия. / Вебер М. Избранные произведения: Перевод с немецкого. — М., «Прогресс», 1990. Электронная публикация: Центр гуманитарных технологий. — 04.12.2006.

3. Dianna Taylor «Michel Foucault Key Concepts» First published in 2011 by Acumen

4. Электрондық ресурс: қолданған уақыт (08.02. 2021 ж.) https://litgid.com/read/vlast_kak_vechnyy_dvigatel_monografiya/page-2.php

Кыдырбекулы Д.Б.,
доктор политических наук, профессор,
Международный университет
информационных технологий, Алматы, Казахстан.

Республика Казахстан: от объекта к субъекту геополитики

С провозглашением государственной независимости 16 декабря 1991 года Республика Казахстан взяла курс на национальное строительство, которое состоит из экономической, социальной, внутренней и внешней политики, которые начались практически с нуля. Развал экономики СССР в конце 1980-х годов привел к тому, что Казахстан имел ограниченные экономические ресурсы на момент появления на политической карте мира. Также страна нуждалась в дипломатических кадрах для осуществления самостоятельной внешней политики. Первый президент Казахстана Н.Назарбаев в 1992 году написал работу «Стратегия становления и развития Казахстана как суверенного государства», которая стала первым путеводителем в национальном строительстве Казахстана. В этой книге была провозглашена миролюбивая внешняя политика.

Внешнеполитическое строительство шло параллельно с социально-экономическим обустройством страны. Географическое и геополитическое расположение Казахстана в центре евразийского континента требовало иного подхода во внешней политике. В связи с этим была провозглашена многосторонняя внешняя политика, направленная главным образом на

развитие отношений с развитыми странами. Такая политика предусматривает балансированное отношение со всеми странами, но в отличие от стран со статусом нейтралитета ведет более активную внешнюю политику при стремлении к равноудаленной позиции от ведущих держав.

Республика Казахстан юридически является преемником Казахской Советской Социалистической Республики. Территориальная целостность Казахстана в нынешних границах исходит от советского Казахстана. До этого в истории было немало территориальных переделов границ казахского государства, связанные с казахско-джунгарскими и казахско-узбекскими войнами, а затем с российской и советской колонизацией. Поэтому, исторически территория современного Казахстана есть несколько урезанная территория Казахского ханства (1465-1822), которое образовалась на обломках Золотой Орды и бывшего Чагатайского улуса. Казахское ханство как окончательно оформившееся государство объединенных тюркоязычных племен кипчакской подгруппы была кочевой державой на евразийском континенте. Но в отличие от идеологии прежних тюркских империи, Казахское ханство было нацелено на защиту своего внутреннего пространства, а не на завоевание дальних территорий. При этом унаследованный от сако-тюркских предков воинственный менталитет казахов сохранялся и был духовным гарантом обороны от внешних вторжений.

С окончанием казахско-джунгарской войны в 18 веке геополитическое положение изменилось. Если Российская империя еще до Петра I приблизилась к границам Казахского ханства, то в середине 18 века Цинская империя, разгромившая Джунгарское ханство и присоединившая его земли вместе с Кашгаром, вплотную стала граничить с казахскими владениями. В ходе освободительной войны против джунгаров казахское государство на время окрепло и стало военной державой. Время правления Абылай-хана (1771-1781) стало последним периодом объединенного Казахского ханства, которое к тому времени раскололась на три жуза со своими ханами. Абылай-хан повел новую политику, лавируя между русской и китайской империями, и этим он сумел сохранить суверенитет Казахского ханства. Царская Россия признавала Абылай-хана только ханом Среднего жуза, а китайский император – ханом всего Казахского ханства, но в вассальной зависимости от Цинской империи. Однако после смерти Абылай-хана начались новые междоусобные распри, и спустя десятилетия казахские земли были аннексированы Российской империей, а ханский институт соответственно был ликвидирован. Часть казахских земель также осталась в составе Цинской империи.

Спустя около двухсот лет в геополитической ситуации независимая Республика Казахстан вновь оказалась между двумя державами-гигантами – Российской Федерацией и Китайской Народной Республикой. При этом, политика балансирования, многовекторности и равноудаленности не является чьим-либо изобретением. Это есть веление времени, пространства и географии. Только сам народ может изменить вектор в свою пользу. Поэтому, стратегия внешней политики Казахстана изначально была направлена на активное участие в мировых процессах как регионального, так и глобального масштабов.

Экономическая слабость Казахстана в 1990-е годы не стало причиной и поводом для пессимизма в политическом росте страны. Так, на 47-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН в октябре 1992 года президент Казахстана Н.Назарбаев впервые озвучил идею о созыве Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА). В июне 2002 года эта организация была окончательно оформлена и провела свой первый саммит в Алматы, деловой и культурной столице Казахстана. В 2007 году СВМДА получило статус наблюдателя на 62-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН. СВМДА стало основной организацией в деле обеспечения азиатской безопасности.

Другой линией внешней политики стала инициатива отказа от ядерного оружия. Закрытие Семипалатинского ядерного полигона в августе 1991 года положило начало политике нераспространения ядерного оружия. В декабре 1994 года Казахстан подписал Будапештский Меморандум о гарантиях безопасности в связи с присоединением к Договору о нераспространении ядерного оружия. За отказ от ядерного оружия Казахстан получил огромные моральные и материальные дивиденды. Позиция Казахстана такова, что государство

может быть сильным и без ядерного оружия. Отказ Казахстана от ядерного оружия стал ярким феноменом не только во внешней политике, но и в системе глобальной безопасности.

Инициативы Казахстана в региональной и глобальной политике делают его активным субъектом международных отношений. Это проявляется в сотрудничестве прежде всего с Россией и Китаем, а также со странами Центральной и Южной Азии, Кавказа, Ближнего и Среднего Востока. Географическое расположение Казахстана в центре евразийского континента исторически в казахских легендах и преданиях называлось *Жерұйық* как центр Земли. Через казахские степи исторически проходил Великий Шелковый Путь. Ментальность казахского народа, выраженного в дружелюбии, теплоте и гостеприимности, отражала нейтральность людей к любым чужеземцам.

«Кто владеет хартлендом, тот владеет миром», говорили западные геополитики. Казахские степи или Жерұйық как раз относятся к евразийскому хартленду, которую определил британский географ и основоположник теории геополитики Х.Маккиндер в начале 20 века. Этот хартленд более двухсот лет находился в составе Российской империи и СССР. Но ни царская Россия, ни последовавший за ней Советский Союз, будучи сухопутными державами, не овладели миром, поскольку им противостояли морские державы как Великобритания в 19 веке, и США в 20 веке. «Холодная война» разделила мир на две части – проамериканские и просоветские страны. Советский Казахстан как часть СССР находился на передовом плане этой советско-американской конфронтации (Семипалатинский ядерный полигон, космодром Байконур, геоэкономические факторы металлургии и пшеницы). С распадом СССР, США получили возможность контролировать евразийский хартленд, представленный независимым Казахстаном, через инвестиционную политику. Однако американское доминирование в мире оказалось не столь долгой – с 1989 по 2008 годы.

С приходом в Белый Дом демократа Барака Обамы (2008-2016) США перестают быть единственной супердержавой. Террористическая атака 11 сентября 2001 года стала ударом по американскому доминированию в мире. Однако республиканец Джордж Буш-младший (2000-2008) не смиряясь с этим, берет контроль над Афганистаном и Ираком. Тем временем, Китай бросает свой вызов США. В итоге, президент США Дональд Трамп (2016-2020) ведет торговую войну с Китаем. Итак, в 2008-2020 годы мир находится в политическом вакууме, при котором Запад уже не правит как прежде, но и Восток еще до конца не поднялся. Торговая война между США и Китаем показывает некую новую биполярность отношений, но мир уже набирает тенденцию на формирование мультиполярности! Появляются новые геополитические игроки.

Ныне евразийский хартленд находится в руках самого Казахстана. Сейчас на него неизбежно будет претендовать уже Китай. Предоставление кредитов и запуск программы нового Шелкового Пути – эти проекты Китай использует как инструменты доминирования в регионе Центральной Азии. Здесь как старые (США, Россия), так и новые (Турция, Индия) геополитические акторы вступают в конкуренцию с Китаем.

Для того, чтобы быть классически геополитическим субъектом, нужна как развитая крепкая экономика, высокая культура, качественные вооруженные силы, так и внешнеполитическая активность. США, Великобритания, Франция, Германия, Италия, Япония, Россия (и СССР) на протяжении двух веков были ведущими державами мира. На протяжении 18-19 веков великие державы олицетворяли колониализм, а в 20 веке – неоколониализм. Испания, Португалия, Нидерланды, Бельгия были колониальными державами второго уровня.

С начала 21 века мир меняется, а вместе с ним проходит и эпоха великих держав. Наступает мир региональных держав. Эпоха великих держав олицетворяла эпоху глобализации и вестернизации. Возвращаясь к событиям 11 сентября 2001 года, следует отметить, что этот террористический акт был ударом по западному глобализму. Террористическая организация «Аль-Каида» во главе с Усама бен Ладеном стала невидимым геополитическим субъектом, не имеющая ни экономическую базу, ни государственную принадлежность, но имевший финансовые ресурсы. Удары антитеррористической коалиции по Талибану и ИГИЛ, а также ликвидация самого бен Ладена минимизировали мировой терроризм. На фронте антитеррористической

войны выросли новые государства-субъекты геополитики и геоэкономики, которые по уровню являются региональными державами.

На фоне формирующегося нового мирового порядка региональные державы по-своему выглядят великими. Формирующиеся новые великие державы также отчасти показывали свою неоколониальную сущность, однако формирующиеся региональные державы стремятся отбросить неоколониализм, и при этом самим как бы не превратиться в субъектов неоколониального отношения к более слабым странам. Неоколониализм и неоимпериализм проявляются прежде всего в двойных стандартах политики, что показывает их моральную слабость.

Региональные державы (или новые великие державы) также формируются со своими определенными геоэкономическими, геополитическими и геостратегическими интересами, исходя из национальных и региональных интересов. Факторами геополитики региональных держав служат также геокультурные и геофинансовые направления. Из опыта великих держав 20-го столетия геокультурный фактор – это составляющая геополитики по части экспансионизма культуры, а геофинансовый фактор проявляется в инвестициях. Если в 19 веке геополитика была синонимом колониализма, а в 21 веке – неоколониализма, то в 21 веке намерена быть синонимом равноправия. Ведь региональные державы выступают за равноправное сотрудничество. Тенденция к равноправному сотрудничеству началась еще с созданием Движения неприсоединения по инициативе Индии.

Китай, вытеснивший с первых позиций все развитые страны мира, является ныне новой глобальной державой. Противодействие со стороны США и поддерживающих их региональных держав, похоже, начинает новую конфронтацию в мире в духе «холодной войны» и формированием новой биполярного противостояния. В то же время, региональные державы и поддерживающие их более слабые страны, скорее всего, не намерены допустить этого, и разом стремятся построить многополярный мир, где не было бы места господству и монополии одних стран над другими. Многополярный мир направлен на сбалансированные отношения между Западом и Востоком в политическом векторе, и между Севером и Югом в социально-экономическом плане.

Сопротивление процессу глобализации со стороны развивающихся стран, и особенно их флагманов – новых индустриальных государств и обществ, показывает обратный процесс – деглобализацию. Рост государственного национализма и протекционизма, и регионализация являются главными индикаторами деглобализации. Терроризм – это лишь экстремальное орудие протеста против глобализации. При этом, геополитика есть ярко выраженная политика глобализации в западном понимании с использованием более грубых или коварных методов и средств. Россия и Китай рассматривают геополитику как собственную экспансию, также не исключающая использование силы. Такая геополитика построена на двойных стандартах. Использование военной силы часто снижает авторитет государства. Новые индустриальные страны ограничиваются геоэкономической и геофинансовой стратегией. Для начинающих региональных держав использование военной силы либо в принципе исключается, либо является последней инстанцией в политическом росте. Однако у каждого государства свой путь к региональному лидерству.

И как быть Казахстану в новых геополитических условиях в мире, где создался политический вакуум после 2008 года? Если в 18 веке Казахское ханство находилось между Российской и Цинской империями, то в конце 20 века Казахстан оказался не только между Россией и Китаем. Казахстан также через пространство связан с США, и традиционно с исламским миром, находясь, таким образом, в геополитическом четырехугольнике. Каково место Казахстана в этой квадриаде после 2020 года? Насколько многовекторная внешняя политика страны эффективно в нем?

Первый президент Казахстана, Елбасы Н.Назарбаев помимо строителя современной государственности Казахстана в историю войдет также как один из авторов идеи много-полярного мира. Он в определении многовекторной внешней политики и конструкции модели многополярного мира исходит, прежде всего, из географического расположения Казахстана

в центре Евразии, которое определяет геополитическое значение нашей страны в мировой экономике и политике. В то время как шли огромные иностранные инвестиций в экономику Казахстана (в основном в нефтедобывающую промышленность), внешняя политика также старалась не отставать, поскольку она отражала процесс вхождения страны в мировое сообщество. Это соответствовало провозглашенному принципу: «Сначала экономика, а затем политика».

Именно географическое положение Казахстана в центре Евразии стало импульсом к инициативам Н.Назарбаева о создании региональных союзов на основе равноправия и взаимопонимания. Так, в 1994 году он опубликовал проект с концепцией и идеями Евразийского Союза, как в пределах, так и за пределами постсоветского пространства. И в 2014 году был создан ЕврАзЭС, объединивший пять стран бывшего СССР. Казахстан также имеет равный голос в ОДКБ и ШОС.

Казахстан проводит регулярно межрелигиозный и экономический форумы в Нур-Султане, медиафорумы в Алматы, а также международные региональные встречи в областных центрах. Казахстан является единственной страной в регионе Центральной Азии, участвующий в космических программах и проектах, располагая на своей территории космодром Байконур.

Казахстан немало сделал и для примирения враждующих между собой сил или сторон. В 2013 году в Алматы состоялись переговоры между шестью державами (США, Великобритания, Франция, Германия, Россия и Китай) и Ираном по вопросам иранской ядерной программы. В 2017 году была представлена площадка в Нур-Султане (тогда еще в Астане) для переговоров между противоборствующими силами в Сирии. До этого, еще в 1990-х годах Казахстан предлагал свою посредническую помощь в урегулировании конфликта между Азербайджаном и Арменией. Также в 2014 году предложил свою посредническую помощь в урегулировании украинско-российского конфликта по поводу Крыма и Донбасса. Еще в 2008 году Казахстан проявил нейтральность в российско-грузинском конфликте вокруг Южной Осетии, не поддавшись давлению России поддержать ее. По всем вопросам на любых переговорах Казахстан исходит из принципа признания территориальной целостности государств.

В 2010 году Казахстан председательствовал в ОБСЕ, а в 2011 году в ОИС. В 2017-2018 годах Казахстан был членом Совета Безопасности ООН. Казахстан также взял на себя ответственность по восстановлению Афганистана, организовав в Кабуле в рамках ООН встречу делегации этой глобальной структуры с общественностью этой страны. Во всех региональных структурах Казахстан перманентно поднимает вопрос о безопасности в регионе Центральной Азии и прилегающих районах.

И первый результат был озвучен в 2014 году: Казахстан был признан региональной державой. Величие страны определяется не объемом территории и численностью населения, а умением вести политику. При этом внутренние проблемы социально-экономического характера в Казахстане не являются основанием для сомнений и пессимизма в региональном величии государства также, как и в стремлении войти в число 30-ти развитых стран. В 21 веке баланс отношений в мультиполярном мире представляется более эффективным, чем в биполярном и униполярном миропорядке.

Акесина А.
Научный сотрудник отдела
социально-политических исследований
КИСИ при Президенте РК

Процесс национального строительства и роль межэтнического согласия в формировании идентичности

Процесс формирования нации - явление сложное и противоречивое, так как затрагивает национальную идентичность гражданина, вследствие которого государство сталкивается с проблемой выбора принципа формирования нации. Среди основных принципов можно

выделить следующие: формирование нации на основе политики мультикультурализма, на основе гражданской нации, либо на базе доминирующего этноса страны, способного сплотить другие этносы вокруг себя. История знает множество примеров формирования наций на основе этих принципов, и их комбинаций, и других способов и приемов.

История свидетельствует о множестве попыток «построения» нации, через политику, проводимую государством для создания однородности среди своего населения. Тилли отмечает, что «почти все европейские правительства предприняли шаги, которые гомогенизировали их население: принятие государственной религии, изгнание меньшинств, учреждение национального языка, в конечном итоге организация массового общественного обучения». Гобсбаун отмечает, что «государства будут использовать все более мощные механизмы для консолидации граждан, прежде всего учеников начальных школ, для распространения образа и наследия «нации». Андерсон отмечает, что «официальный или культурный язык правителей и элит обычно становился официальным языком современных государств благодаря государственному образованию и другим административным механизмам». Напротив, европейские элиты не проводили такую политику в своих колониях, но как только эти колонии получили независимость в 1950-х годах и позже, многие ввели политику создания национального языка и национальной идентичности, подобной политике Европы XIX века.

Как указывает Фулт, этническая принадлежность – это сложный процесс конструирования и воспроизводства идентичности. Поэтому он подчеркивает, что этническая принадлежность не будет чем-то статичным. Собственное восприятие группой своей личности может измениться со временем, например, с мексиканской на латиноамериканскую или с китайская идентичность Сингапура просто сингапурская идентичность.

Однако несмотря на это, для сообществ особенно важно, чтобы их интеграция происходила внутри гражданской нации. Ситуация тем не менее может быть иной в тех случаях, когда создается нация исходя из этнокультурных предпосылок, например, в Мьянме, где процесс государственного строительства следует строгим националистическим или религиозным линиям. В таких обществах, этнически неоднородные и религиозные особенности действительно препятствуют интеграции в нацию.

По мнению Хатчинсона и Смита, этническая принадлежность – это новая аналитическая конструкция, но с некоторыми старыми элементами, такими как культура, язык и кровные узы. Смит также определил этническую общность как названную человеческую популяцию, имеющую свои собственные мифы об общих предках, которые разделяли общую историческую память, которая имеет один или несколько элементов общей культуры, связанной с родиной, и чувство солидарности между некоторыми из его членов. По словам Смита, это означает, что история культуры и общая родина является существенным биномом этничности.

Таким образом, создание нации можно назвать структурным процессом, переплетенным с индустриализацией, урбанизацией, социальным развитием, мобилизацией, так и результатом сознательной государственной политики, направленной на гомогенизацию государства в соответствии с конкретными основополагающими целями.

Опыт построения нации в каждом государстве - или его отсутствие - оказывает влияние на модель формирования государства и социальный порядок, движение за самоопределение, начало войны и предоставление общественных благ.

Одними из основополагающих идей единой нации в Казахстане является межэтнический мир, согласие, единство, принципы недискриминации.

Права на недискриминацию и равенство давно стали предметом политической и правовой философии и практики. В Казахстане они служат социальным, экономическим, политическим и символическим целям.

Этническая структура населения Казахстана представляет собой довольно пеструю картину. Этнический состав населения значительно различается по областям и городам Казахстана.

Юго-западные регионы — Кызылординская, Атырауская и Мангистауская области —

почти мононациональны, с основным преобладанием населения казахской национальности. Доля казахов на начало 2018 года в них составляла более 90% — соответственно 96,2%, 92,4% и 90,7% (вторые по численности в них русские — 1,9%, 5,4% и 5,7%). Выше, чем в целом по Казахстану, доля казахов в Актюбинской (82,4%), Туркестанской (76,3%), Западно-Казахстанской (75,9%), Жамбылской (72,6%) и Алматинской (71,8%) областях, а также в Нур-Султане (78,2%). Доля русских в них (кроме Туркестанской области) составляет от 10,0% в Жамбылской области (здесь весьма значительны доли дунган (5,1%), турок (3,0%) и узбеков (2,5%) до 19,6% в Западно- Казахстанской. В Туркестанской области очень значительна доля узбеков (16,7%) и наименьшие доли русских и таджиков — по 1,8%. В Шымкенте доля казахов на начало 2018 года составляла 66,0%, узбеков — 18,2%, русских — 9,7%. В Восточно-Казахстанской области доля казахов равна 60,0%, а русских — 36,5%. Почти столько же казахов в Алматы (59,5%). Русские здесь составляют 26,1%, и значительна доля уйгуров (5,5%). Немногим более половины населения составляют казахи в Павлодарской (51,8%), Карагандинской (51,3%) и Акмолинской (51,0%) областях. Доля русских в них составляет соответственно 35,9%, 35,8% и 33,1%. В этих областях существенна доля украинцев (Акмолинская и Павлодарская — по 4,4%, Карагандинская — 3,0%) и немцев (соответственно 3,5%, 2,7% и 2,3%). В северной части страны — Костанайской и Северо-Казахстанской областях — казахи составляют меньше половины населения (40,3% и 34,7% соответственно), а наиболее многочисленны в них русские (41,3% и 49,7%). Значительна доля украинцев (Костанайская — 8,4%, Северо-Казахстанская — 4,2%) и немцев (соответственно 3,1% и 3,5%).

Согласно официальной статистике, в большинстве своем в приграничных регионах, кроме северных, титульная этническая группа заметно преобладает по численности.

Однако несмотря на это, обществу в большей степени удается балансировать между сохранением этнической самобытности народов, согласием и недискриминацией.

В опросе, проведенном в Казахстане исследовательским проектом Всемирный обзор ценностей, в рамках VII волны, казахстанцы продемонстрировали ценности толерантности и терпимости по отношению к представителям другой расы (Таблица 1).

Таблица 1. Вопрос заданный респондентам: В этом списке представлены разные группы людей. Не могли бы вы назвать кого-то, что вам не хотелось бы иметь в качестве соседей? (Люди другой расы)

	Всего	**Пол**		**Возраст**		
		Муж	**Жен**	**До 29**	**30-49**	**50 и выше**
Упомянуто	10,3%	8,8%	11,6%	10,7%	10,3%	10,2%
Не упомянуто	89,7%	91,2%	88,4%	89,3%	89,7%	89,8%

Этот и другие множественные исследования подтверждают, что современное национальное строительство в Республике Казахстан основывается на ценностях терпимости, межнационального согласия и единства, которые в свою очередь формируют казахстанскую идентичность.

Использованная литература:

1. Репьева А.М. — Нациестроительство. Формирование и сущностные характеристики (США и Россия). // Мировая политика. – 2013. – № 2. – С. 68 - 79. DOI: 10.7256/2306-4226.2013.2.8795 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=8795

2. World Values Survey Wave 7 (2017-2020). Kazakhstan. Results by Sex and Age. Study # WVS-2017 v1.4.

3. Weber (1979), Note that fifty percent of France’s population was estimated to be Farmers or peasants in 1870, Weber (1979) P. 8.

Маулен А.Б.
Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, 1 курс докторанты
Алматы, Қазақстан

Кадыржанов Р.Қ.
ф.ғ.д., профессор Абылай хан ат. ҚазХҚжәнеӘТУ
Алматы, Қазақстан

Посткеңестік Қазақстанның этнодемографиялық құрылымы

Қазақстан тарихының өзекті мәселелерінің бірі этнодемография XX ғ. 80-жж. бері арнайы зерттеліп, қарастырылып келеді. Егеменді ел болып тәуелсіздік ірге тасымыз қаланып жарқын болашаққа қадам басқанда Қазақстанның алдында біраз қиыншылықтар бастау алды. ҚР тұңғыш президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың сөзі: «Дербес мемлекет құру қазақ халқының ғасырлар бойы аңсаған арманы еді. Міне, енді сол күнге де жеттік... Тәуелсіздік табалдырығында тұрған осы жан тебірентер сәтте қазақ елінің еркіндігі, бостандығы жолында бас тіккен азаматтардың, солардың қатарында бұл күнге жете алмай, туған Қазақстанның егеменді ел, тәуелсіз мемлекет болғанын көре алмай өмірден өткен желтоқсан құрбандарының рухына тағзым етіп, еске алуды парыз санаймын... Тәуелсіздіктің біздің бәрімізге артар міндеті мол. Енді еңселі ел болудың жолына шындап түсуіміз керек. Әулетіміздің асуы да, дәулетіміздің тасуы да өз қолымызда. Кең—байтақ жеріміздің байлығы осы даланың түпкілікті халқына да, тағдыр қосып бірге өмір сүріп жатқан өзге ұлт өкілдеріне де молынан жетеді. Не істесек те ақылмен істейік, арзан ұранға ермейік, ұшпа сезімге ерік бермейік дегім келеді. Әсіресе жастар салқынқандылықтан, үлкенді сыйлаудан, сөзге тоқтаудан айнымаса, қашанда достыққа адал болса, бауырмашыл, кеңпейіл болса, халықтың атына сөз келтіретін ұстамсыздық атаулыдан аулақ жүрсе деп тілейік. Тарих көші ұзақ. Асықсақ та аптықпайық. Қазақстанның көп ұлтты халқының жұлдызы жоғары болатынына, туған елімізде дәулетті де сәулетті өмір орнайтынына кәміл сенемін» деп айтып кеткен. [1, 3 б.].Бұл сөз жолдарынан Қазақ елінде көптеген ұлт өкілдерінің бір шаңырақ астында татулықпен біріккендігі белгілі.

Тарихқа көз жүгіртетін болсақ қазақ елінің Ресей империясының құрамына кіргеннен бастап этностардың араласуы басталды. 1897 жылғы Ресей империясы халқының есеп-санағы деректері бойынша Қазақстан аумағында үш аса ірі этникалық топтар ерекшеленді: халықтың 81,7% құрған қазақтар, орыстар — 10,9 және украиндықтар —1,9%.[2, 64б.], яғни Оңтүстік, Батыс және Орталық аймақтарда қазақтардың басымдығы сақталып, Солтүстік және Шығыс аймақтарда славян, басқа этнос өкілдері көп шоғырлана бастаған кезең. Екіншісі, Кеңес заманы кезіндегі 1917-1991 жылдар аралығындағы этностар саны қатты өзгеріске ұшырады, яғни негізгі қазақ халқының саны азайып, басқа ұлт санының көбеюіне алып келді.Бұл қазақтардың талай ашаршылықты, қуғын-сүргінді, әліппенің үш рет өзгерген, сырттан көші-қонның ірі-ірі толқындары елдегі демографиялық ахуалды күрт өзгерткен және тағы басқа да келеңсіз жағдайлардың салдарынан қазақ ұлтының өзі ата қонысында азшылыққа айналған тұсы. Үшінші дәуір - 1991-2009 жылдар, қазақтардың өз елінде біртіндеп, көпшілікке айналуы. Бұл дәуірді де екі кезеңге бөлуге болады: 1-кезең - 1991-1999 жылдар - қазақтардың үлесі республика халқының жартысынан асқан кезең (40%-дан 53,4%-ға жеткен кезең).2-кезең - 1999-2009 жылдар - қазақтардың өз елінде басым көпшілікке айнала бастаған (53,4%-дан 63,7%-ға дейін өскен) кезеңі. Бұл кезең енді ғана басталды, әрі қарай жалғаса береді.[3, 31б.], КСРО ыдырағаннан кейін құрамындағы республикалар өз тәуелсіздіктеріне ие болды. Осының нәтижесінде күрделі демографиялық өзгерістер мен көші-қон толқындары пайда болды. Мұндай жағдайды егеменді еліміз – Қазақстан Республикасы да бастан кешірді. Бұл кезеңдегі демографиялық процестердің негізгі ерекшелігі – халықтардың жалпы санының кемуі, өлімнің көбеюі, бала туудың азаюы осының нәтижесінде табиғи өсімнің құлдырауы. Осы келең алған теріс бағыттарға қоса, республикадан алыс және жақын жерлерге бағыт алған көші-қон

толқындарының кең өрістеуі де халық санын күрт төмендетіп жіберді. Қазақстан халқы Ресейге бодан болғаннан бастап, Кеңес заманында да негізінен сырттан келген келімсектер көші-қон нәтижесінде өсті. [4, 31б.],

Салыстырмалы кесте (1999-2009)

Ұлт	1999 жыл	2009 жыл
қазақтар	7 985 039	10 096 763
орыстар	4 479 620	3 793 764
өзбектер	370 663	456 997
украиндар	547 052	333 031
ұйғырлар	210 365	224 713
татарлар	248 954	204 229
немістер	353 441	178 409
корейлер	99 665	100 385
түріктер	75 900	97 015
әзірбайжандар	78 295	85 292
белорустар	111 927	66 476
дүңгендер	36 945	51 944
күрдтер	32 764	38 325
тәжіктер	25 657	36 277
поляктар	47 297	34 057
шешендер	31 799	31 431
қырғыздар	10 925	23 274
башқұрттар	23 224	17 263
ингуштар	16 893	15 120
молдовандар	19 458	14 245
гректер	12 703	8 846
мордвалар	16 147	8 013
чуваштар	11 851	7 301
еврейлер	6 743	3 485
барлығы	14 953 126	16 009 597

Кесте-1

Халық санағы бойынша, тәуелсіздік алған жылдан сон алғашқы санақ 1999 жылы болды. Келесі санақ 2009 жылы жүзеге асты, салыстырмалы қарайтын болсақ 10 жыл ішінде Қазақстанда қазақ ұлтынан басқа түркі тектек мұсылман ұлттарының саны көбейген, ал керісінше славян ұлттарының,мәселе орыстар, белорустар,молдавандар санының азаюын көрсетіп отыр.(кесте-1)

Республикада қазақтардан басқа 131 ұлыстың өкілдері тұрады. 2013 жылы өткізілген халық санағының қорытындысы бойынша халықтың этноқұрамы келесідей болды: қазақтар - 65,2%, орыстар - 21,8%, өзбектер - 3%, украиндар - 1,8%, ұйғырлар - 1,4%, татарлар - 1,2% , немістер - 1,1%, корейлер - 0,6%, түріктер - 0,6% . [5, 31б.].

Кеткендер ең алдымен европалық этнос өкілдері, оның ішінде әсіресе орыс, украин мен белорустар және немістер өз тарихи отандарына қайта оралды. Тек 1993-2004 жж. арасында көші-қон теріс айырымында орыстар саны 1 206,7 мың, немістер 531,2 мың, украиндер 177,5 мыңға дейін жетті. Жалпы 1991-2009 жж. теріс айырым бойынша 2 млн. 058 мың адам шетелдерге кетсе, соның басым көпшілігі Ресей мен Германияға барды, олардың 1 370 мыңы орыстар, 690,1 мың немістер, басқа ұлт өкілдері – 398,7 мың еді. Дегенмен көші-қонның да оң нәтижелері де болды – ол шетелдерге ауып кеткен отандастарымыздың өз еліне қайта оралуы еді. Бұл толқынмен келген оралман бауырларымыз Кеңес өкіметі дәуірінде аштық пен қуғын-сүргінге ұшырап, ауа көшкендер мен солардың ұрпақтары болатын. Жалпы тәуелсіздік жылдары ресми мәлімет бойынша 750 мыңдай қазақ өз Отанына оралды, оған еңбек етуге және оқуға келгендерді қоса есептесек, 1 млн-дай қазақ қайта оралған екен. Қайта оралғандардың

басым көпшілігі Ресей, Қытай, Моңғолия мен Өзбекстаннан, ал қалғандары Түркіменстан, Ауғанстан, Түркия, Иран және т.б. алыс-жақын шетелдерден келгендер. [6, 29б.], Сөйтіп, көші-қон процестерінің қайта қалпына түсуі еліміздегі халық санының бұрынғы деңгейіне жетуіне әсер етті. Тәуелсіздіктің алғашқы жылдары экономикадағы дағдарысқа байланысты, әлеуметтік қиыншылықтар көбейген кезде тұрғындардың табиғи өсімі құлдырап түсіп кетті. Осыдан кейін біртіндеп табиғи өсім қайтадан көтерілді. Табиғи өсімнің 90% қазақтардың есебінен екенін ескерсек, ұлтымыздың өсуі кең, тура және даңғыл жолға түсіп, болашақта қазақтардың өсіп-өнуі қамтамасыз етіле бастағанын көреміз. 2009 жылы табиғи өсім 215 мыңдай болғанын ескерсек, келешектегі қазақтың саны өсе беретініне сеніміміз күшейе түседі. [7, 172б.],

Қорыта келе,тәуелсіздік алған жылдары Қазақстанның қиын кыстау кезеңнен шығып, әлемдік аренаға қосылуына экономикалық,саяси,әлеуметтік жағдайдан бөлек этнодемографиялық жағдайдың үлкен бір маңызы болды.Ұлттардың өз елдеріне кетуі, қазақ ұлтының оралман болып өз елдеріне келуі үлкен өзгерістер алып келді.Бірақ аталары мекен екен ұлт өкілдері Қазақстанның бір шаңырағының астында қалуға бел буды.Ата жұрт деп оралған қазақтар Түркия,Иран,Ауғанстан,Пәкістан,Өзбекстан және Қытай елінен келіп,этнодемографиялық өсімді біршама көтерді.Әлемде Қазақстан барлық ұлтты біріктіріп бейбітшілікте ұстау үшін Ұлттар Ассамблеясын жасады. Дегенмен, қазақ ұлтының этнодемографиялық дамуында әлі де қиындықтар кездесетіні айдан анық. Демографиялық өсім жағынан қазақтар мұсылман-түрік бауырларымыздан әлі артта қалып келеді.Себебі мұсылман қауымнын сүннеті көбею болып табылады. «Көш жүре түзіледі» деп кезінде ата-бабаларымыз айтып кеткен. Тәуелсіздігіміз нық айқындалып, әлеуметтік-экономикалық жағдайымыз жақсарған сайын, ұлтымыздың, оның ұйытқысы – қазақтардың саны көбейетіні болашақтың сенімі.

Әдебиеттер тізімі

1. Аяған Б.Ғ., Әбжанов Х.М., Махат Д.А. Қазіргі Қазақстан тарихы. — Алматы: Раритет, 2010. — 448 б.https://e-history.kz/kz/history-of-kazakhstan/show/8879/
2. Асылбеков М.Х., Козина В.В. Демографическое развитие.64-65 с.
3. Мәлікайдар и Жәмила Асылбекова Қазақ ұлты: этнодемографиялық даму белестері «Егемен Қазақстан» https://abai.kz/post/9848
4. История переписей населения и этнодемографические процессы в Казахстане. Алматы, 1998.- Б.31
5. «2009 Жылғы Қазақстан Республикасы халық санағы, Қысқаша қорытындылар» Статистикалық жинақ, Редакциясын басқарған Ә.А. Смайылов, Астана, 2010 - 110 бет
6. Ассамблея народа Казахстана: история двух десятилетий. – Алматы, «КАЗакпарат», 2015. – 326 б. – Б.29.
7. Кан Г.В. История Казахстана. Алматы кітап, 2007 – Б.172.

Жумагазиева М.Ж.
ҚазХҚжӘТУ-нің магистратура ХҚ 1-курс студенті, Алматы, Қазақстан

Қазақстанның эмиграция мәселесінің қазіргі таңдағы ахуалы қандай?

Жаһандану ауқымды жүріп жатқан заманда, миграция процессі өз өзектілігін күн сайын арттыруда. Адамзаттың басқа жерлерді зерттеу, мемлекеттің жерін кеңейту, мұхит арқылы жаңа жерлерді ашу сияқты мақсаттағы іс-әрекеттер миграция, эмиграция мен иммиграциның ауқымын арттырғаны айдан анық. Алайда, таяқтың екі ұшы болады демекші, бұл үрдістің де пайдасымен қатар, туындайтын мәселелері де көп боларын тілге тиек етпеске болмас.

Миграция негізінен халықтың көші-қонын зерттейтін, өз тұрмыс мекенін өзгерту бағытын анықтайтын маңызды демография ғылымының ауқымды бөлігі. Қазір, миграция күнделікті өмірде, әр елде байқалатын үрдіс. Миграцияның тигізер пайдасын көбі білер. Атап айтқанда, шет елде білім алуға мүмкіндік, басқа елдермен тәжірибе алмасу, әлемді шарлау, саяхаттау, жаңа

жерлерді көру мен басқа халықтардың салт-дәстүрімен танысу сияқты арттықшылықтарын көріп келе жатырмыз, және бұл арттықшылықтар халықтың дамуына, жан-жақты болуына тікелей әсер етеді. Қазақстан сынаптай сырғыған уақытта көптеген мәселелерді көрген және әлі де көріп келеді. Қазақстанның дүниежүзі картасында Қазақстан Республикасы болып айқын шекаралырын белгілеп,тарих сахнасында жаңа тарауды бастағанына, тәуелсіздігін алғанына 29 жыл болды. Бұл аз уақытта, Қазақстан халқының бастан кешіп жатқан қиындықтары аз емес екені, ащы болса да шындық. Негізгі әлем қауымдастығында сынға алынғаны, Қазақ елінің демографиясы мен эмиграциясы. Өз егемендігі мен бостандығын алған елге енді қандай қауіп төнуі мүмкін? Қаншалықты миграция үрдісі Қазақстанға зиянын тигізуі мүмкін?

Күнделікті күнтәртібінен өз орнын жоғалтпай келе жатқан эмиграция мәселесі, келешекте үлкен зардабын тигезуі әбден мүмкін екендігі айдан анық. Қазірдің өзінде, бірқатар қиындықтар мен тосқауылдар эмиграцияның салдары болып отыр. Қазақстанның республика болып құрылғанынан бастап ең ауыр кезеңі 1991-2000 жж. жылдары болған. Осы кезде, сыртқы сальдо теріс болып, бұрын болмаған көрсеткіштерді көрсетті. Кейін бұл көрсеткіш азайып, тұрақталына бастағанымен, қазір бұл мәселе өз өзектілігін арттырмаса, азайтқан жоқ. Яғни, бұл мәселені үш кезеңге бөліп қарастыруға болады: 1991-2000, 2001-2010, 2011-2020 жж.

Бірінші кезеңде, миграциялық зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, 1991-2000 жж. аралығында Қазақстанның сыртқы көші-қонының айырмашылығы -1969661 адамды құрады. Қазақстаннан бұрын депортацияланған халықтардың көп бөлігі өз елдеріне қайтса, Қазақстанның қиындықтан өте алатынына сенбегендер шет елге қашты. Жұмыссыздық, инфляция, девальвация, экономикалық кризис, өнеркәсіптердің тоқтауы, осындай қиын кезде Елбасының жеке жобасы - Астананы құру, барлық өндіріс орындары мен компаниялардың банкрот болуы жығылғанға жұдырық болды. Осындай ауыртпашылықтан қорыққандар, елдің болашағына сенбеген адамдар бірден өзге елге көшіп кетті. Бұл халық ішінде қорқынышты, күмәнді арттырды. Екінші кезеңде, сыртқы сальдо тұрақталып, эмиграцияның ауқымы азайды. Қазақстан Республикасының тұңғыш президентінің "Нұрлы көш" бағдарламасымен Монголия, Қытай, Ресей, Түркия, Өзбекстан, Қырғызстан және тағы басқа елдерден қазақтарды елге көшірді. Бұл шешімнің саяси, әлеуметтік, демографиялық маңызы өте зор болды. Осы кезеңде, елдегі қазақтардың үлесі біршама көтерілді. Елге қайтарылған қазақтарға материалдық көмек көрсетілді, квоталар тағайындалып, оларға құжаттар жасау қарастырылды. Оған қоса, шет елден инвестиция тарту арқылы көптеген тоқтап қалған кәсіпорындар жұмысын жандандырды. 2001-2010жж. аралығында халық саны 1,404млн адамға артты. Үшінші кезеңде сыртқы сальдоның теріс болғаны мен халық санының азаюы байқалмайды. Қазіргі таңда Қазақстанда ғана емес, әлемнің көп елдерінде "зияткерлік миграция" мәселесінің ауқымы күн санап артып келеді. Мемлекеттің білімді азаматтары басқа елге көшіп кетуі байқалуда. Елбасының бастауымен құрылған "Болашақ" бағдарламасы осы үрдіске нақты мысал болады. Жоғары сапалы мамандарды оқытып, мемлекетті әр салада дамытуды көздеген, жастарға шет елде сапалы білім алып, тәжірибе алмасып, мемлекетке үлкен көмек көрсету мақсатында құрылған бағдарламамен оқуға кеткен степендианттардың көбісі, нақтылап айтқанда 155 степендиант келісімшартты бұзып, шет елде қалып қойды. Оған қоса, елден тағы басқа дарынды жастар өзге елге қызығушылығын арттырып, оқуға кетті. Көпке топырақ шашпасақ та, елге қайта оралмағандардың саны аз емес.

Қазіргі таңда, Қазақстанның эмиграция мәселесінің ахуалы мәз емес. Сөздің ашығына келетін болсақ, бірінші және екінші кезең өтті, және олардың себебі нақты КСРО-ның құлауы мен Қазақстанның тәуелсіздік алуымен тікелей байланысты. Ал үшінші кезең, еліміздің болашағына тікелей әсерін тигізетін ауыр жағдай екені жайлы таңдай қақпасқа амал жоқ. Әлемді дүр сілкіндірген Екінші Дүниежүзілік соғыстан бастауын алған, "ақыл-ойдың сытылуы", "зияткерләк миграция" мәселесі күннен күнге артуда. Негізінен, ғылыми зерттеу жұмыстарымен айналысатын ғалымдар ең басында өздеріне саяси пана іздеген. Мысалы, Альбер Эйнштейн Германиядан АҚШқа көшіп кетуге мәжбүр болды. Себебі, оның зерттеулері сол уақытта әлемге үлкен қауіп төндірері айтпаса да түсінікті болды. Алайда, қазіргі жастардың

мақсаты - барлық жағдай жасалған, өмір сүру деңгейі жоғары мемлекетте даму. Осындай жастардың санының артуы анық байқалып келе жатқанына біраз болды. Тіпті іс-шаралар қолданылды. Әрине, демократиялық мемлекет болғандықтан, әр адамның өз ойы, таңдауы бар. Олардың таңдауына ешкім қарсы шыға алмайды. Дегенмен, осындай дәрежеге адам туыла салып жете алмайды. Яғни, мемлекет жастарға білім алуға барлық жағдай жасайды, мектептер, университеттер мен орта білім беру мекемелерін ашу арқылы, жастарға шет елде де білім алуға мүмкіндік береді. Мысалы, "Болашақ" бағдарламасы арқылы 2005 жылдан бері 155 адам келісім шартты бұзып, сол елдерде қалуды жөн көрген. Зияткерлік миграцияның басты себептері ретінде Қазақстандағы жоғары сапада даярланған мамандарды деңгейге сай бағаламауы, жұмысқа тұрудың қиыншылықтары мен мемлекетте етегін кең жайған коррупция, сыбайлас жемқорлық және "Бәке, Сәке" сияқты мәселелердің болуы. Олар ұзақ уақыт алған білімдеріне сай төлемақысы бар жұмыс іздейді. Негізінен, өзге елдер, мысалы, Германия, Венгрия, Чехия сияқты елдер Қазақстан оқушыларына арнайы гранттарды бөліп, Ресей гранттарды олимпида жеңімпаздарына бөліп өздеріне қызықтыруда. Оған қоса, оларға оқу бітіргеннен кейін жұмысқа орналасуына, сол жерде тұруына барлық жағдай жасайды, сол елде алып қалуға тырысады. Көптеген оқушылар, түлектер шет елге түсіді қалайтыны құпия емес. Олар әр мүмкіндікті құр жібермеуге тырысады. Себебі, Қазақстанда ғылыми-техникалық жобалармен айналысуға, жаңа индустриялды және жаңа технологиялық зерттеулер жасауға мүмкіндіктің аздығы, жақсы жұмыс орнына орналасу қиындық тудыратыны- Қазақстанның қазіргі таңдағы осал жері екені, ащы болса да шындық.

Қазақстандық жастардың көбісі Ресей, Германия, Англия, АҚШ, Қытай, Гонконг, Сингапур сияқты елдерге кетуде. Дамыған елдерге қызығатын жастарды қазір біз еш нәрсемен қызықтыра адлмаймыз. Себебі, жас мамандарға сай төлемақы қарастырылмаған және оларды еш жемқорлық пен таныссыз жұмысқа орналастыру өте сирек кездесетін жағдай. Оған қоса, елімізде білім алушы шетелдіктердің саны 20 мыңды құраса, шет елдегі қазақстандықтардың саны 120 мыңға жуық. Бұл елімізде білім беру саласының осалдығы болса, мемлекеттік мекемелерде жалақы, жеке мекемелерден қарағанда 2 есе, кейде одан да көп айырмашылыққа ие болады. Яғни, бүгінгі таңның эмиграция мәселесінің себептері экономикалық, әлеуметтік, ғылым-білім деңгейінің төмен болуы.

Бұл мәселе шешімін таппаса, өз өзектілігін жоғалтпайды. Керісінше, бұл мәселенің салдары тағы өте көп мәселелер мен қиыншылықтарға алып келу қауіпі туындап отыр. "Мемлекеттің болашағы-жастар" деп, олардың өсіп-өнуі мен дамуына өзіміз көмектеспесек, болашағымыздың барлығы шет елге кетуі әбден мүмкін. Зияткерлік миграция мәселесінің келтірер зияны өте көп. Егер, шет елге оқуға кеткен жастарымыз оралмаса, "Болашақ" бағдарламасымен кеткен степендианттардың кейбірі сияқты өзге елде қалып коюы, мемлекеттің экономикасына ғана емес, сонымен қатар, болашаққа жоспарлаған бағдарламалар мен стратегиялар, көзделген мақсатқа жетудегі қадамдар орындалмауы әбден мүмкін. Жаңа технологиялар мен сандық ақпарат құралдары қарыштап дамыған заманда, мемлекеттің экономикалық даму көзі - ғылыми-техникалық прогресс. Дамыған елдердің шанын жұтпай, топты бастау үшін жоғары сапада білім алған, дарынды жастардың ғылыми жобалар мен жаңа зерттеулер жүргізуі судай қажет екенін ұғыну маңызды. Еліміздің ертеңі қазіргі жастар. Зияткерлік миграцияны тоқтату мүмкін емес, алайда, оны еліміздің пайдасына қарай бұруға болады. Шет елде оқу пайдалы, себебі тәжірибе алмасудың бірден-бір жолы осы. Егер, біз осы қағиданы ұстанып, қазіргі барлық бағытты ғылым-білімнің дамуына бұрсақ, басқа елдердің қателігіне қарап отырып үйрену бізге ұтымды болары сөзсіз. Мемлекеттің бюджетінен қаржыны пайдасы аз депутаттарға бере бергенше, босқа далаға шашқанша, мемлекеттің болашағына инвестиция жасау өте ұтымды, әрі пайдалы болады. Мысалы, Назарбаев Университетінің салынуы, көптеген дарынды оқушыларды, жастарды Қазақстанда қалтыруға себепші болды. Егер, өзіміздің жастарға үлкен мүмкіндік беріп, сонымен қатар шет елдік студенттерге де білім алуға жағдай жасасақ, жоғары сапада білім беру, жаңа технологияларды қолдану мен жұмысқа тұруды жеңілдетсек, зияткерлік эмиграция зияткерлік иммиграциға ауысуы- елді дамыған елдер көшін бастауға көмектесуі әбден мүмкін.

Қазіргі миграция мәселесі, мемлекет алдында тұрған үлкен сынақ. Ақыл-ойдың шет елге ағылуы артқандықтан, сыртқы сальдо теріс болуы, халықтың білімді бөлігінің азаюы үлкен мәселеге айналуда. Әр ел үшін адам капиталы - байлық. Яғни, дүниежүзілік аренада дарынды, білімді студенттердің доноры болып отырған, халық саны небәрі 18 миллионды құрайтын Қазақстан үшін адам капиталын жоғалту-үлкен шығын. Егер, қазақстандықтар шет елде білім алып, шет елдегі ірі компанияларда тәжірибе жинақтап, елге қайта оралса, біздің елге жастардың тигізген пайдасы зор болмақ. Алайда, жұмыспен қамтамасыз ету, әр деңгейге сай жалақы тағайындау, адамның дамуына жағдай жасау бағыты Қазақстанда бәсекеге қабілеттілігі төмен болуы, елге кері әсерін тигізуде. Елімізде негізінен гуманитарлық бағыттағы мамандар көп, ал жұмыс орындарының жетіспеушілігі және техникалық бағыттағы жұмыс орындары көп, ал сапалы мамандардың жетіспеушілігі орын алуда. Бұл да зияткерлік миграцияның бір салдары десек қате болмас. Оған қоса, дәл қазір әлемде болып жатқан пандемияның ауқымының артуына бірден-бір себепші- миграция. Мәселен, уақытылы шекараларды жапқан Қазақстанға “COVID-19” -дың келуі екіталай еді. Алайда, осы вирустың тараған уақытында басқа елдерде 95мың қазақстандықтың жүргені анықталды. Қытайдан 480 қазақстандық жедел түрде елге оралса, мамыр айында алынған деректер бойынша Кореяда — 35 мың, Америка Құрама Штаттарында — 40 мың, Біріккен Араб Әмірліктерінде — 5 100, Германияда — 5 мың, Ұлыбританияда — 3 мың, Италияда — 1 800, Францияда — 1 мың адам болды. КАрантин режимі енгізілгеннен кейін елге 35мыңнан астам адам, соның ішінде шет елде оқитын студенттер, кәсіпкерлер, туристтер, еңбек мигранттары мен басқа да себептермен шет елде болған азаматтар қайтып оралған. Қазақстанға келіп қонған ұшақтардың себебінен алғашқы ауру адам анықталды. Ал сол рейспен келген адамдарды табу қиындықтар туғызды. Дәл осы миграцияның себебінен қазіргі Қазақстандағы жағдайға душар болдық.

Сонымен, жаһандану етек жайған заманда шет елге қызығушылардың санының артуы заңдылық. Алайда, зияткерлік миграцияны шешудің маңызы орасан зор. Бәсекеге қабілетті білім ордаларын салу, еліміздегі университеттердің деңгейін көтеріп, жұмыспен қамтуды жеңілдету, мемлекеттегі сыбайлас жемқорлықты тоқтату зияткерлік миграцияны біршама азайта алады. Егер, Германия, Корея, Қытай, Ресей сияқты жастарды, білімді түлектерді өзіне тарту арқылы мемлекеттің экономикасы, даму деңгейі артпақ. Дамыған “Ұлы жетілікпен” терезені теңестіру үшін, қазіргі көші-қон мәселесін шешу басты талап. Елдің ертеңгі дамуы, ертеңгі өмірі мен дүниежүзілік аренадағы орны халықтың интеллектуалды бөлігіне тікелей тәуелді. Білімді адамдардың шет елге көшіп кетпеуі үшін, еңбек нарығында сұраныска ие мамандықтарға көңіл бөліп, сапалы жас мамандарды қызықтырар, деңгейіне сай жалақы ұсыну, жұмыс орындарын көбейту, оқушылар мен түлектерге әлемдік стандарттарға сай оқу орындары мен білім алуға жеңілдіктерды арттыру, марапттар мен гранттардың санын арттыру, шет елдік студенттерге олимпиада, жобалар арқылы грант ұсыну және ары қарай жұмысқа орналасуға жағдай жасау. Ең бастысы, ғылыми-техникалық жобалармен айналысатын оқушыларды, студенттерді марапаттап, жобаны іске асыруға материалдық көмек көрсету, ынталандыру қажет. Сол кезде, тәуелсіздік алғаннан бастап байқалып келе жатқан эмиграция мәселесі, “ақыл-ойдың сытылуы” мәселесі тоқтап, Қазақстанға білімді жастарды жоғарғы оқу орнына тарту, оларды жұмыспен қамту, отандық сапалы мамандардың еркін дамуы мен мемлекет қолдауын байқауы демографиялық жағдайды ғана арттырып қоймай, Қазақстанды дамыған елдермен иық тірестіріп тұратын деңгейге көтеру мүмкіндігі артады, аз уақытта экономикалық, әлеуметтік жағдайы жоғары елдер тобын бастауға, ғылыми-технологиялық ашылулар жасауға серпіліс бермек.

Әдебиеттер тізімі

1. Абай Тағыберген. «Елден кеткен дарындылар «сатқын» емес». “Buginnen basta” 1 наурыз 2019жыл - <http://politic.bugin.kz/2552-elden-ketken-daryndylar-satqyn-emes>

2. Айгуль Ибраева. «Миграция как угроза экокомической безопасности: почему казахстанцы уезжают за границу». «Курсив» 29 тамыз 2018 жыл - <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2018-08/migraciya-kak-ugroza-ekonomicheskoy-bezopasnosti-pochemu>

3. А.Т.Абраимов. Политика репатриации Республики Казахстан: к вопросу о причинах возвращения казахов. Алматы, 2013 жыл – <https://articlekz.com/article/11802>

4. Официальный информационный ресурс Премьер-Министра Республики Казахстан. Нұр-Сұлтан қаласы, 2 наурыз 2020 жыл-<https://primeminister.kz/ru/news/reviews/kazahstan-nachal-chetvertyy-etap-usileniya-mer-protiv-koronavirusa-kakie-porucheniya-dal-askar-mamin-na-zasedanii-i-o-chem-govorili-na-brifinge-s-zhurnalistami>

5. Елена Садовская. Посткеңестік трансформациялар: көші-қондағы көрініс / ред. Ж. А. Зайончковская және Г. С. Витковской / миграциялық зерттеулер орталығы, РҒА халық шаруашылық болжау институты. -М.: «АдамантЪ»ИТ. 2009. с. 279-321)

Тастембаева Б. С.,
Магистрантка 2 курса, факультета послевузовского образования, МО
КазУМОиМЯ им. Абылай хана, Алматы, Казахстан

Международные отношения между Федеративной Республикой Бразилия и Республики Гаити в контексте модели сотрудничества «Юг-Юг»

Географическая расположенность Южной Америки вкупе с ее историей определила ее геополитическую роль в мире в целом. Политический вес государств Латинской Америки зависит от комплекса внутренних (цивилизационных, экономических, социальных, культурных) и внешних факторов, которые определяют их положение в геополитическом пространстве. На данный момент основными положениями в геостратегии Южной Америки являются: наличие в недрах региона немалых запасов углеводородных материалов (минерального сырья) и полезных ископаемых, особенности географического расположения транзитных и коммуникационных путей вдоль и по южноамериканскому континенту, аграрная ориентированность стран. Упоминая о специализации необходимо отметить, что фактически каждая страна данного региона узкоспециализирована на мировом рынке: две-три экспортных видов сырья и продуктов.

Следовательно, расположенность месторождении природных богатств и обширных земельных наделов в спорных пограничных районах неоднократно порождало череду военных конфликтов, часть из которых до сих пор время от времени вспыхивают пожарами настоящих боевых действий. Подобное положение дел неминуемо сказывается как на взаимоотношении между спорящими странами, так и на общий фон социально-экономического и интеграционного взаимодействия региона в целом. Одним из альтернативных вариантов решения данной проблемы рассматривается продвижение внешне интеграционных процессов за пределами региона. Таким образом, актуальность данной статьи определяется необходимостью рассмотреть реалии развития гуманитарно-экономического взаимодействия стран Латинской Америки и Карибского бассейна, а именно Федеративной Республики Бразилия и Гаити.

Целью же статьи является ознакомление с текущим положением взаимодействия данных стран в контексте модели сотрудничества «Юг-Юг».

Сравнительное сопоставление стран.

Бразилия является лидером одного из полюсов силы на латиноамериканском регионе, обладая весьма немалым потенциалом. Так, внутренний валовый продукт (ВВП) страны за 2020 год составил 1 839 758 млн. долларов, что сопоставимо с 9 местом по рейтингу **The World Bank Group: Gross Domestic Product 2020**[1]. **Соответственно, данный актор стремится к** лидерству на региональном и глобальном уровнях. Также, на этом фоне Бразилия весьма значительно выделяется среди остальных стран Латинской Америки зарекомендовав себя как донор – государство, оказывающее планомерную помощь другим развивающимся странам[2]. Основные экспортные статьи Бразилии — нефть и нефтепродукты, железная руда, соевые бобы.

Говоря о позиции Бразилии как лидера и донора развивающихся стран необходимо упомянуть, что на сегодняшний день принимает меры по наращиванию технического сотрудничества в области здравоохранения, сельского хозяйства и профессиональной подготовки. Данная стратегия поведения дает определенные результаты: она обеспечивает постепенный рост уровня доверия всего международного сообщества. Вместе с тем, подчеркивается и некоторая

приверженность к выбору определенных государств, которым и оказывается поддержка. К примеру, в настоящее время основными реципиентами гуманитарной поддержки бразильской стороны в области развития являются португалоязычные африканские страны. Согласно документу Министерства внешних сношений Бразилии «Мероприятия по сотрудничеству Юг-Юг, осуществляемые Бразилией», 20 африканских стран получают сотрудничество Юг-Юг, и восемь из них относятся к странам с низким уровнем дохода[3].

Гаити же является полноценной развивающейся страной. По версии того же рейтинга **The World Bank Group: Gross Domestic Product 2020** [1] ВВП страны составил 8 499 млн. долларов (144 место), что отражает бедственное социально-экономическое положение населения. Причина столь крайнего состояния – непрекращающиеся гражданские конфликты с элитой, которые длятся с перерывами на протяжении одного столетия. Так, по информации Продовольственной и сельскохозяйственной организации ООН, во внешней продовольственной помощи остро нуждается Гаити[4]. Вместе с тем, правительство страны не считает себя отрезанным от внешнего мира и принимает участие в международных сообществах. Так, Гаити является постоянным членом сообщества КАРИКОМ со 2 июля 2002 года.

Таким образом данные страны различаются социально-экономическими положениями.

Двусторонние отношения Республики Бразилии с Республикой Гаити.

Начало бразильско-гаитянских отношений берет с начала XIX века. Официальное же оформление дипломатических отношений между Республикой Бразилия и Гаити состоялось в 1928 году, которые в этот же год распахнули двери своих дипломатических представительств [5]. В течение XX века не наблюдается плотных контактов между странами, которые в основном поддерживались на многосторонних форумах, таких как Организация американских государств и другие.

Коренной перелом во взаимоотношениях стран прослеживается в 2004 году. В феврале в Республике Гаити произошло вооруженное восстание, впоследствии замедлив развитие страны. Пришедшие к власти повстанцы обратились к ООН с просьбой направить миротворческие военные объединения для восстановления порядка в стране. Основываясь на резолюции Совета Безопасности ООН от 30 апреля 2004 года [6], основные задачи по поддержанию мира и законности 1 июня 2004 года перешли к MINUSTAH — Миссии ООН по стабилизации в Гаити под общей координацией Федеративной Республикой Бразилии. Таким образом, еще раз подчеркивается роль «донора» и «защитника». Далее посещая в 2008 году Гаити президент Бразилии Луис Инасио Лула да Силва во время своего визита встретился с президентом Гаити Рене Превалем и с бразильскими солдатами, дислоцированными в рамках миссии ООН.

В январе 2010 года на Гаити произошло сильное землетрясение силой 7 баллов, которое повлекло за собой смерть 222 570 человек. Бразилия в данной ситуации выступила первой страной, которая перечислила в Фонд реконструкции Гаити (FRH) финансовые средства в размере 55 миллионов долларов США [5]. В феврале 2012 года президент Бразилии Дилма Русеф во время своего визита в Гаити подняла вопрос по оказанию помощи 15 000 гаитянским беженцам, прибывающим в Бразилию. В 2012 году Национальный иммиграционный совет Бразилии отменил ограничение в 1200 ежегодных постоянных виз по гуманитарным причинам, которые могли быть предоставлены гаитянам. Процесс сотрудничества с Бразилией обеспечило Гаити некоторый социально-экономический прогресс и развитие военной безопасности. Так, Бразилия предоставила Гаити помощь в размере 500 миллионов долларов США в период с 2004 по 2011 год [7]. Несомненно, вышеуказанные факты, озвученные в данном разделе, по нашему убеждению говорят о далеко идущих геополитических целях Бразилии, так как Гаити является одним из приоритетов во внешней политике Бразилии [8].

Модели сотрудничества Юг-Юг (МЕРКОСУР и КАРИКОМ).

В целом латиноамериканская интеграция по большей части движется по оси Юг-Юг которая подразумевает интеграцию и более полноценное взаимодействие развивающихся стран, в отличие от модели Север-Юг. На сегодняшний день данные процессы в Латинской Америке планомерно развиваются в рамках концепции «открытого регионализма». Первый

весомый отклик был выражен Советом по тихоокеанскому экономическому сотрудничеству - СТЭС в 1992 году, которая в свою очередь, является весьма крупным актором в Азиатско-Тихоокеанском регионе (АТР) [9].

Одним из главных и весомых региональных торгово-экономических союзов является МЕРКОСУР. Данная организация представляет из себя экономический и политический блок, в участниках которого числятся крупные игроки Латинской Америки: Аргентина, Бразилия, Парагвай, Уругвай и Венесуэла. Союз был образован в 1991 году на фундаменте Асунсьонского договора, которая в свою очередь четко охарактеризовала цель: «свободное перемещение товаров, услуг и факторов производства между странами». Таким образом, постановка цели данного объединения весьма отчетливо перекликается с форматом Европейского Союза (ЕС).

Логично, что участники союза, на опыте европейского прототипа создать некий «южноамериканский союз» с возможным введением общей валюты.

Как утверждает эксперт по латиноамериканским странам Шеннон К. О'Нил: «У МЕРКОСУР были грандиозные амбиции: это должен был быть таможенный союз с политической стороной»[10]. Говоря о политической составляющей данной организации, необходимо заметить, что штампы МЕРКОСУР нанесен на паспорта стран-членов, а жителям блока разрешено жить и работать где угодно (Шенгенский формат).

Подчеркивая вес данной организации на латиноамериканском пространстве необходимо упомянуть, что на сегодняшний день совокупный валовой внутренний продукт (ВВП) основных участников организации составляет примерно 3,4 триллиона долларов, что делает ее одним из крупных экономических блоков в мире. Для сравнения совокупный внутренний валовый продукт стран-участниц КАРИКОМ составляет всего лишь 92 миллиарда долларов [11]. Вместе с тем, для полного раскрытия потенциала союз продолжать искать новые пути сотрудничества, о чем говорит подписание 27 июня 2019 года крупного торгового соглашения с Европейским союзом [12]. Данный факт говорит о приоритетности позиции сотрудничества с международным сообществом.

Основываясь на вышесказанном, Бразилия, как один из основных участников, заинтересована в продвижении статуса и роли МЕРКОСУР.

КАРИКОМ представляется таким же региональным игроком на пространстве Карибского бассейна. Говоря о ее роли в экономическом развитии всего американского пространства важно отметить, что одним из приоритетных векторов направления является латиноамериканское направление. В частности, организация ставит важной целью оформление сотрудничества с МЕРКОСУР. В настоящее время с ней проводятся переговоры о заключении соглашения о свободной торговле [13]. Говоря о внешних контактах между Бразилией и КАРИКОМ, важно отметить, что Бразилия имеет статус наблюдателя с 2006 года в данной организации.

Следовательно, Гаити, который стал постоянным членом в организации в 2002 году, жизненно необходимо усиление и развитие внешних торгово-экономических и интеграционных связей КАРИКОМа. Так, в апреле 2010 года президент Гаити Рене Преваль принял участие в саммите Бразилия-Карибского сообщества (КАРИКОМ) [5]. Подобное положение дел могло бы позволить гаитянскому правительству при получении определенных преференции, проводить демократические и экономические реформы, для качественного развития страны.

Данная статья раскрывает реалии перспективы экономического взаимодействия Республики Гаити с Федеративной Республикой Бразилия в двухсторонних отношениях, посредством реализации гуманитарного сотрудничества в рамках модели «Юг-Юг». Согласно полученным выводам, стратегия развития партнерства проистекает из потребности Бразилии укрепить свои позиции лидера на Юге посредством технического сотрудничества и миротворчества, а Гаити - стать более самодостаточной в тех областях, в которых они получали техническое сотрудничество и миротворчество. В то же время важно отметить, что на сегодняшний день высокая зависимость от экспорта сырьевых ресурсов является главной проблемой развития латиноамериканских экономик.

Использованные литературы

1. https://gtmarket.ru/ratings/gross-domestic-product-ranking
The World Bank Group: Gross Domestic Product 2020.
2. Хэнсон, Гордон Х. (2012). «Возвышение средних королевств: развивающиеся экономики в мировой торговле». Журнал экономических перспектив , 26 (2): 41-6 3; Квадир, 2013.)
3. Сотрудничество Юг-Юг (ссылка 18)
4. http://www.fao.org/news/story/ru/item/1378839/icode/
5. https://360wiki.ru/wiki/Brazil%E2%80%93Haiti_relations
6. Резолюция Совета Безопасности ООН 1542 (2004), принятая на 4961-м заседании 30 апреля 2004 года. https://undocs.org/ru/S/RES/1542%282004%29
7. Сотрудничество Юг-Юг (ссылка 337)
8. Сотрудничество Юг-Юг (ссылка 214) Malacalza, Bernabé (2014). «Modelos de CooperaciónInternacional para el Desarrollo enHaití. Discursos, Prácticas y Tensiones ». RelacionesInternacionales , Mayo 2014, Número 67.
9. Костюнина Г.М. Интеграция в Латинской Америке / Г.М. Костюнина // Международная экономическая интеграция : учебное пособие / Под ред. Н.Н.Ливенцева. – М.: Экономистъ, 2006. – 430 с.
10. https://www.cfr.org/backgrounder/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc
11. https://www.economicdata.ru/union.php?menu=economic-unions&un_id=38&un_ticker=CARICOM&union_show=economics&ticker=CARICOM-GDPIMF
12. https://ru.euronews.com/2019/07/17/eu-mercosur-trade-analysis
13. http://travellingscience.blogspot.com/2013/10/blog-post_1495.html.

Садвакасов Жандос

Магистрант международного университета Астана
Нур-Султан, Казахстан

Сотрудничество Европейского Союза с Центральной Азией в сфере образования

Образовательные системы центральноазиатских стран нуждаются в серьезной реформации, направленной прежде всего на модернизацию технической базы и учебной литературы, подготовку современных кадров, внедрение международных механизмов и стандартов. Среди наиболее влиятельных внешнеполитических акторов в данном случае можно выделить Европу .

На сегодняшний день, Европа является условным центром силы, проводящая политику поддержки развивающихся государств по широкому спектру вопросов, включая образование, и заинтересованная в региональной стабильности в условиях роста террористической угрозы.

Тенденции современного миропорядка таковы, что страны, окружающие регион Центральной Азии, заинтересованы в сохранении над ним собственной сферы влияния, которая бы обеспечивала более дешевые коммуникационные передвижения, доступ к местным национальным природным богатствам, уверенность в непроницаемости их национальных границ. [1]

Центральная Азия находится между двумя крупными державами: Россией и Китаем. Её «центральное» расположение и история сделали регион известным объектом геополитического стратегического планирования. Хотя инвестиции из Китая и сотрудничество в области безопасности с Россией приветствуются в Центральной Азии, здесь есть большой спрос на альтернативу. Это делает ЕС желанным партнером по нескольким причинам.

Во-первых, Евросоюз рассматривается как довольно нейтральный игрок, не имеющий существенного геополитического интереса к региону. Во-вторых, для стран Центральной Азии очевидно, что ЕС планирует оставаться в регионе в долгосрочной перспективе со скромным, но стабильным уровнем инвестиций и задействования. В-третьих, страны Центральной Азии являются молодыми государствами, строящими свою независимость и развивающими

идентичность. Они хотят признания как привлекательные места назначения (в случае с Кыргызстаном) или как региональные субъекты (на примере Казахстана). На неофициальном уровне ЕС может предложить такое признание через соглашения с государствами Центральной Азии, а также с помощью визитов высокопоставленных официальных лиц из Центральной Азии в Брюссель и другие европейские столицы и наоборот.[2]

С момента обретения центрально-азиатскими республиками независимости ЕС активно поддерживает курс структурных реформ региона в области образования. С присоединением Казахстана к Болонскому процессу в марте 2010г. Центральная Азия движется еще быстрее в сторону включения в Общеевропейское пространство высшего образования.

В 2007 году в рамках общей Стратегии ЕС в Центральной Азии, направленной на укрепление стабильности и процветания в центрально-азиатском регионе, была запущена Образовательная инициатива для стран Центральной Азии.

Инициатива выделяет в качестве основных сфер деятельности высшее и профессиональное образование и подчеркивает связь с Болонским процессом. Она прилагает усилия для установления Образовательной Платформы Европейский союз - Центральная Азия (обновление ряда мероприятий в программах Tempus и Erasmus Mundus) и адаптации внутренних процессов ЕС в сфере развития образования для стран Центральной Азии.

Образовательная Инициатива состоит из трёх компонентов: политического диалога «Образовательная платформа ЕС – Центральная Азия», программной составляющей (программ Tempus, Erasmus Mundus, Болонского процесса, Европейского Фонда Обучения и создания сети CAREN), а также действий в области информации и коммуникации, включающей в себя совместные мероприятия ЕС и ЦА.

Поддерживая и развивая институциональное взаимодействие, добровольной интеграции систем высшего образования Центральной Азии в общеевропейские процессы содействуют программы Европейского Союза Tempus и Erasmus Mundus. Казахстан, Кыргызстан и Узбекистан присоединились к программе Tempus в 1994 году, в 1996 году за ним последовал Туркменистан, а в 2004 году - Таджикистан.[3]

Несмотря на увеличивающиеся масштабы европейско-центрально азиатских отношений, позиции Евросоюза в Центральной Азии в целом все же неустойчивы и слабы (особенно по сравнению с позициями той же России). Хотя ЕС оказывает сильное влияние на интеллектуальную прослойку центрально азиатского общества, широкие слои населения по большому счету даже не осведомлены о деятельности Евросоюза.

Евросоюз играет заметную роль в техническом содействии, исследованиях и проектах по расширению базы знаний. Один из положительных примеров – Региональный экологический центр Центральной Азии (РЭЦЦА), занимающийся экологическими вопросами, основным донором которого, наряду с другими странами и организациями, выступает ЕС.

В Казахстане укореняется видение ЕС как единого внешнеполитического игрока, но эти тенденции пока находятся на начальной стадии.

Евросоюз располагает широким набором достаточно мощных инструментов воздействия на Кыргызстан, но уровень влияния ЕС на КР далеко не такой высокий, как мог бы показаться на первый взгляд.

Как отмечают сами кыргызские эксперты, «несмотря на то, что спонсорство Евросоюза не скрывается, тем не менее заслуги от реализованных проектов, как правило, достаются непосредственным исполнителям – получателям грантов» (то есть неправительственным и иным организациям) (Источник: экспертное мнение Э.Джураева, 2014 год).

Как представляется, главная причина подобной оценки уровня европейского влияния состоит в том, что социальная политика ЕС в этой центральноазиатской стране фокусируется в основном на представителях неправительственного сектора, а также узкой прослойке интеллигенции. В частности количество кыргызских преподавателей и студентов, прошедших обучение в европейских университетах по тем же программам ТЕМПУС и «Эрасмус Мундус»

по сути ничтожно, измеряется несколькими десятками человек ежегодно. При этом, похоже, что сама европейская социальная политика в КР носит исключительно адресный и избирательный характер, нацелена лишь на элиту и около-элитные группы, а вовсе не на широкие слои населения.

В условиях же сложной социально-экономической ситуации в республике и ослабления доверия простых людей к власти, любая президентская администрация, любое правительство и даже любой парламент не будут иметь высокого авторитета в обществе. В этой связи позиции ЕС (как и любых других внешних игроков) в КР крайне уязвимы.

В целом же результаты европейской политики «мягкой силы» в КР можно считать провальными, даже не смотря на то, что в течение 25 лет определенная часть кыргызской элиты последовательно придерживалась прозападной ориентации. Тем не менее, в Кыргызстане создано открытое и либеральное государство. Само по себе это уже является уникальным историческим прецедентом и одновременно экспериментом для Центральной Азии. То как этим воспользовались Евросоюз и США, еще долгое время будет предметом особого внимания как в самом кыргызском обществе, в том числе в его интеллектуальной среде, так и в других странах региона.

Несмотря на довольно значительные объемы европейской финансовой и другой помощи Таджикистану, позиции Евросоюза в Таджикистане крайне слабы, а влияние на РТ несущественно. Во многом это связано с фактическим отсутствием какого-либо серьезного информационного воздействия ЕС на Таджикистан.

Дело в том, что объемы европейской финансовой помощи хотя и представляются большими, тем не менее далеко не достаточны для решения острых социальных проблем РТ. Как следствие, с точки зрения социальной стабильности, Таджикистан довольно слабо зависит от финансовой подпитки из Евросоюза, но зато чрезвычайно сильно зависит, например, от денежных переводов таджикских гастарбайтеров из России.

Наиболее вероятно, что Душанбе нуждается лишь в европейском финансировании, однако не заинтересован в увеличении влияния ЕС на РТ. Это наверняка связано с опасениями того, что информационное и иное политическое воздействие Европы может представлять угрозу нынешнему режиму власти в стране, особенно в условиях стремительно ухудшающейся социально-экономической ситуации.

Несмотря на определенные успехи Евросоюза в Туркменистане, европейские позиции в этой стране все еще очень слабы и размыты. Прежде всего это связано с тем, что в условиях традиционно высокого и жесткого контроля государства над обществом, не формируются (да и не могут формироваться) какие-либо широкие каналы социального взаимодействия с внешним миром.

В то же время у самого Евросоюза нет возможностей оказывать какого-либо прямого влияния не только на широкие массы туркменского населения, но даже на какие-то конкретные общественные группы. За рамками единичных образовательных программ ЕС располагает сильными рычагами воздействия лишь на проживающих в Европе немногочисленных представителей туркменской оппозиции. Однако, будучи длительное время изолированными от Туркменистана, они не пользуются особым авторитетом в этой центральноазиатской стране и соответственно даже при всем своем желании не способны оказать какой-нибудь реальной помощи Евросоюзу в плане усиления влияния на Туркменистан.

В свою очередь, само туркменское руководство заинтересовано в том, чтобы держать под контролем развитие социальных связей Туркменистана с ЕС. Как представляется, прежде всего это обусловлено опасениями Ашхабада возможности крайне негативного воздействия либерального и информационно открытого Евросоюза на по сути автономную общественнополитическую систему Туркменистана.

Несмотря на достаточно высокую активность Евросоюза в Узбекистане вплоть до середины 2005 года, в последующий период времени политика ЕС в социальной сфере РУз претерпела кардинальные изменения. Главным образом, это связано с тем, что после

андижанских событий узбекские государственные структуры стали постепенно ужесточать контроль над деятельностью иностранных резидентов на территории страны. Помимо этого, в последние годы наблюдается снижение самой европейской активности в Узбекистане, причем даже в образовательном сегменте.

Тем не менее слабость человеческих контактов между Узбекистаном и Европой, по-видимому, устраивает и сам Ташкент, который вполне удовлетворен современным характером социальных связей с Европой, не испытывая острой потребности в их интенсификации, расширении и углублении. [4]

Восприятие Евросоюза варьируется от страны к стране. Во-первых, уровень осведомленности о нем неодинаков: информированность населения – ниже в более авторитарных странах, Узбекистане и Туркменистане, а также в Таджикистане. В Казахстане элита и население имеют наиболее четкое представление о ЕС. В Кыргызстане информированность истеблишмента тоже достаточно высока.

Во-вторых, различается понимание Евросоюза. В Казахстане ведутся наиболее глубокие дискуссии о приемлемости европейской модели интеграции для Центральной Азии и Евразии. В Кыргызстане и Таджикистане Евросоюз в первую очередь воспринимается как донор.

В Казахстане укореняется видение ЕС как единого внешнеполитического игрока, но эти тенденции пока находятся на начальной стадии.

Делегация ЕС в Кыргызстане – один из наиболее активных, щедрых и многоплановых доноров, оказывающих поддержку демократическому развитию. Но население мало осведомлено о помощи Евросоюза. Его внимание сосредоточено на влиянии России и растущей роли Китая. Элита Кыргызстана видит в ЕС более привлекательную и менее спорную альтернативу, чем США, как противовес давлению Москвы и Пекина. В более националистических кругах, считающих, что Брюссель принял сторону узбеков во время этнического конфликта в 2010 году, имидж Евросоюза менее позитивен.

Правительственные учреждения, политическая и бизнес-элита и НПО, часто работающие с европейскими грантами, более осведомлены о Евросоюзе, а их мнение о нем более позитивно, но даже они не причисляют ЕС к важнейшим партнерам Кыргызстана. Этому может быть несколько объяснений:

Во-первых, структура ЕС как образования менее понятна.

Во-вторых, ситуацию осложняет наличие других доноров и агентств по внедрению проектов на европейские деньги.

В-третьих, осведомленность населения о ЕС незначительна потому, что Евросоюз выступает донором и практически не внедряет собственные проекты.

В-четвертых, в Кыргызстане работает небольшой корпус представителей ЕС, и его делегация выполняет как дипломатические и политические функции, так и роль агентства по выдаче грантов.

После «многообещающего старта» в 1990-х годах отношения между ЕС и Узбекистаном подверглись испытанию в первой декаде 2000-х, когда силы правопорядка в ходе так называемой «контртеррористической операции» подавили акцию протеста в Андижане в мае 2005 года, в результате которой погибли сотни мирных граждан. Соединенные Штаты и европейские институты осудили узбекское правительство за «беспорядочное применение силы» и потребовали международного расследования. Узбекистан, сославшись на свое суверенное право, отверг эти требования, что привело к введению Евросоюзом санкций. Спустя несколько лет санкции были ослаблены, а в 2009 году вовсе сняты. Важную роль в этом сыграла Германия.

Несмотря на критику узбекских правозащитных организаций, визит Каримова в Брюссель продемонстрировал населению, что период замерших отношений между Узбекистаном и Евросоюзом закончился. У граждан создалось впечатление, что ЕС «простил» Узбекистан за события в Андижане, а Каримов вернул себе легитимность в глазах международного сообщества. Для узбекской элиты тот факт, что связи были восстановлены, хотя Ташкент не выполнил требования ЕС, ослабил имидж Евросоюза.

Связи Таджикистана и ЕС осложняют институциональные проблемы. Государственные структуры Таджикистана недостаточно развиты и ослаблены, уровень компетентности госаппарата остается низким, а чиновники не имеют достаточного образования. Эти факторы затрудняют внедрение европейских проектов.

ЕС малоизвестен населению Туркменистана, несмотря на открытие посольств и представительств ряда европейских стран и компаний.

Рядовым гражданам сложно получить информацию о Европе. Студенты, приходящие в культурные центры, обязаны обосновывать необходимость своих визитов. Те, кто стремится отправиться в Европу на учебу, должны обзавестись не только Шенгенской визой, но и выездной визой, выдаваемой властями. Отношения с европейскими организациями и получение их помощи, в том числе в форме грантов и стипендий, осложнено бюрократическими процедурами в Брюсселе и подозрительностью местных властей в отношении таких инициатив. За гражданами ведется такое усиленное наблюдение, что многие предпочитают вообще избегать контактов с иностранцами. Очень высок уровень самоцензуры, в том числе и среди молодежи, а боязнь возможных последствий для родственников не позволяет им принимать решения, несущие потенциальный риск.[5]

Влияние ЕС в сфере образования наиболее отчетливо проявляется в Казахстане, несколько меньше – Кыргызстане, очень слабо – Таджикистане, еще более слабее – Узбекистане, и практически совсем не заметно – Туркменистане. При этом сами масштабы европейского информационного воздействия на широкие слои населения стран ЦА крайне невелики [4]

Следует также учесть, что не все страны центрально-азиатского региона закончили работу по введению в жизнь механизмов Болонского процесса в собственные системы образования. Некоторые из них только в начале данного пути. Далеко не все страны Центральной Азии имеют возможность масштабного инвестирования в образование и реализации соответствующей молодежной политики.

Если ЕС хочет внести вклад в развитие Центральной Азии, улучшить репутацию, вести долгосрочную стратегическую политику, выступить противовесом российскому влиянию, он должен существенно увеличеть образовательные гранты и льготы, которые могли бы быть предоставлены ведущими европейскими высшими учебными заведениями из средств Европейского Союза.

Отдельной статьей должно стать выделение целевых грантов Европейского Союза на обучение в ведущих европейских ВУЗах лучшим студентам из центрально-азиатских стран. В этом случае, также необходим «прозрачный» отбор соответствующих кандидатов.

Следует значительно активизировать практику создания филиалов ведущих европейских ВУЗов в центрально-азиатском регионе. [6]

Евросоюз должен сузить спектр региональных программ и сделать их более гибкими. Поскольку границы региона становятся все более размытыми, а власти стран-партнеров не слишком приветствуют желание ЕС подвести их под общий формат, Брюсселю необходимо сконцентрироваться на сотрудничестве с двумя, тремя или более государствами, готовыми работать вместе к определенным темам, и привлекать другие государства по соседству : Афганистан, Азербайджан или Монголию.[7]

Также Помочь укрепиться в ЦА Евросоюзу, по мнению экспертов, могут и курсы для трудовых мигрантов, которых в Европе научат вести бизнес и помогут им вернуться домой. В качестве удачного примера эксперты приводят страны Ближнего Востока и страны Тропической Африки.[8]

В заключении нужно отметить что ЕС - выгодная альтернатива влиянию России и Китая, а его интересы в регионе менее значительны, что делает его непредвзятым партнером, способным укреплять региональное сотрудничество. Но для того, чтобы играть в Центральной Азии более весомую роль, ЕС необходимо работать над своим имиджем. Наилучшими методами здесь являются прозрачность оказания помощи и усилия в тех сферах, где Евросоюз имеет наибольшие шансы на успех: культура, образование, региональное сотрудничество.[5]

Процесс нуждается в постоянной подпитке, чтобы не стать упражнением для галочки; его необходимо будет углубить, чтобы иметь заметный эффект. Страны Центральной Азии не всегда были готовы к политическим реформам, но некоторые страны выразили свою заинтересованность в сотрудничестве с ЕС в этих вопросах, особенно Кыргызстан, наиболее открытая страна региона; Казахстан, который учитывает и проводит небольшие реформы; а также Узбекистан, который выразил внезапный интерес к политическим и экономическим реформам.[2]

Литература:

1. Н.А.Медушевский, А.Р.Шишкина. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СИСТЕМЫ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ВЫЗОВЫ, РИСКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА//Интернет-ресурс:

2. CAA Network.Три причины, почему Европейский Союз важен для Центральной

Азии. 05.04.2018. //Интернет-ресурс: http://inozpress.kg URL: http://inozpress.kg/news/view/id/52728 . Дата обращение: 10.10.2018

3. Оспанова А.Н. Сотрудничество ЕС и Центральной Азии в области образования. //Интернет-ресурс: http://www.rusnauka.com URL: http://www.rusnauka.com/16_NPRT_2012/Politologia/10_112036.doc.htm. Дата обращение: 10.12.2018

4. ВЛАДИМИР ПАРАМОНОВ, АЛЕКСЕЙ СТРОКОВ И ЗЕБИНИСО АБДУГАНИЕВА. з Влияние Европейского Союза на Центральную Азию: Обзор, Анализ и прогноз.05.05.2017. URL: http://library.fes.de/pdf-files/bueros/kasachstan/13414-20170614.pdf . Дата обращение: 10.11.2018

5. Себастьян Пейруз. Как воспринимают Европейский союз в Центральной Азии?. 16.07.2014. URL: file:///C:/Users/Administrator/Downloads/EUCAM-Working-Paper-18-RU.pdf. Дата обращение: 10.11.2018

6. Курмангужин Р.С. СМОЖЕТ ЛИ НОВАЯ СТРАТЕГИЯ ЕС ПО ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ ПОЛОЖИТЕЛЬНО ПОВЛИЯТЬ НА РАЗВИТИЕ В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СТРАНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОГО РЕГИОНА? URL:

https://almau.edu.kz/images/uploads/files/dab8cc3209af23b4c1058826d07fd442.pdf Дата обращение: 10.10.2018

7. Йос Боонстра. Пересматривая подход ЕС к Центральной Азии.24.02.2018// Интернет Ресурс: https://eucentralasia.eu. URL: https://eucentralasia.eu/ru/2015/02/reviewing-the-eus-approach-to-central-asia-ru/

8. Аналитика. Почему Европа уходит из Центральной Азии. 15.02.2018. //Интернет-ресурс: uz.sputniknews.ru.

URL: https://uz.sputniknews.ru/analytics/20180213/7500476/Evrosouz-Centralnaya-Aziya.html. Дата обращение: 10.10.2018

Тезекбаева Зулфия Айтқалиқызы
Магистрант международного университета Астана
Нур-Султан, Казахстан, 010000.

ТЕРРОРИЗМ
В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОЦЕНКАХ МИРОВЫХ СМИ

За последние 30 лет с момента обретения независимости, государства ЦентральнойАзии пережили период бурного развития и экономического роста. С геополитической точки зрения, ЦентральнаяАзия представляет собой стратегически важный регион, где пересекаются интересы многих участников международных отношений, начиная от глобальных или региональных держав -- России, Китая, США, Пакистана, Индии, Ирана и заканчивая крупнейшими международными организациями -- ООН, НАТО, ОБСЕ и др.

Представители конкурирующих стран не скрывают, что Центральная Азия представляет привлекательные возможности для инвестиций с точки зрения развития транзитного, ресурсного и рыночного потенциала региона. Однако, несмотря на все перспективы, любые реальные

подвижки регулярно осложняются непредвиденными рисками, главными из которых являются не только коррупция и непонимание местных обычаев, но и религиозный экстремизм и терроризм, угрожающий физическим уничтожением объектов инфраструктуры (например, потенциального трубопровода из Туркменистана в Индию - ТАПИ). Эксперты всех уровне регулярно подчеркивают в своих отчетах, что в Центрально-Азиатском регионе (ЦАР) оперируют международные террористические организации, их подразделения, радикально настроенные исламские фундаменталисты и экстремистские группировки всех мастей, что вызывает крайнюю обеспокоенность как государств региона, так и всего мирового сообщества [1].

Тем не менее, учитывая, что каждая страна имеет свой собственный интерес в регионе, то и оценки террористической угрозы подаются под разными углами. Но учитывая, что государства не всегда могут официально выразить свою, порой достаточно радикальную точку зрения, то на помощьприходят каналы крупнейших мировых СМИ, аффилированных с властными кругами той или иной страны. В данной статье за основу взят контент-анализ материалов четырёх крупнейших СМИ разных континентов – США, России, Европы и Ближнего Востока. Так, от США основным ретранслятором общественных настроений здесь выступает корпорация CNN, от Европы – BBC, от России – Первый Канал, и от Ближнего Востока – катарский медиа-холдинг Аль-Джазира [2].

В американском медиа-дискурсе тема терроризма не сходит с первых полос, начиная с трагедии 11 сентября 2001 г. В новостях CNNАфганистан и прилегающий к нему регион Центральной Азии рассматривается не иначе как рекрутинговая территория для террористических организаций [3]. По мнению журналистов, пять бывших советских республик - Узбекистан, Казахстан, Туркменистан, Таджикистан и Кыргызстан - считаются мощными рекрутинговыми центрами для ИГИЛ для пополнения своих рядов либо через остатки падающего халифата, либо через его филиалы. По оценкам, около 5000 иностранных боевиков Центральной Азии отправились в Ирак и Сирию, причем около 1500 из Узбекистана. По данным приглашенных на CNN экспертов, в течение 16-месячного периода узбекские граждане либо вдохновляли, направляли, либо действовали с ИГИЛ, совершали многочисленные массовые нападения на Запад [4].

Основаниями для такого подхода служат многочисленные локальные террористические акты, совершенные выходцами из региона Центральная Азия. Так, 31 октября 2017 г. в Манхэттене произошла террористическая атака, совершенная уроженцем Узбекистана, который приехал в США несколько лет назад, выиграв грин-кард в лотерею. В той атаке погибло 8 человек, а сам террорист заявил о своей причастности к террористической организации Исламское государство.

В другой раз, отмечают CNN, 1января 2017 г. 39 человек были убиты и 70 получили ранения в результате нападения в ночном клубе в Стамбуле, где сотни людей отмечали Новый год. Виновником стал Абдулгадир Машарипов - также гражданин Узбекистана, который впоследствии был захвачен. В его доме были обнаружены оружие, SIM-карты и значительная сумма наличных денег в долларах. Годом ранее, в июне 2016 г. 45 человек были убиты и более 230 человек получили ранения в результате скоординированной атаки в аэропорту Ататюрка в Стамбуле. Нападавшие, по данным журналистов, были из региона Северного Кавказа, Узбекистана и Кыргызстана [5].

Однако не все бойцы ИГ из Центральной Азии являются «пушечными мясом» для нападений - некоторые из них достигли высоких позиций в террористической инфраструктуре. Например, полковник Гульмурод Галимов из Таджикистана стал одним из самых высокопоставленных членов ИГ из региона [6]. Ранее он возглавлял подразделение полиции Таджикистана, но перешел в ИГ в 2015 г., и за счет своего авторитета сыграл важную роль в привлечении таджиков и других иностранных боевиков из Центральной Азии для участия в ИГ. Даже краткое перечисление основных акцентов, сделанных журналистами CNN дает понимание того, почему с их точки зрения Центральная Азия является регионом, который используется в качестве центра для найма, обучения и создания терроризма во всем мире.Несомненно, что в массиве статей столь

крупной медиа-корпорации, как CNN, можно найти и позитивные статьи, описывающие красоты Центральной Азии, как например«Capturing Central Asia's rugged, stark beauty» (Захватывающая, суровая красота Центральной Азии), в которой журналист берет интервью у американского путешественника Алекса Шерра о природе Таджикистана и Узбекистана. Однако, подобные статьи являются, скорее исключением, чем правилом [7].

Другой авторитетный медийный ресурс – британская корпорация BBC больше концентрируется на проблеме радикализации именно узбекских мигрантов, поскольку те, по их мнению, чаще других участвовали в террористических атаках за рубежом, отмечая, что в самой Центральной Азии уровень терроризма крайне низок (из 85 000 случаев терроризма, зарегистрированных с 2001 по 2016 год, было всего 10 атак в Узбекистане и 70 - по всей Центральной Азии). В качестве примера они приводят следующие крупные атаки:

- 1 января: стрельба в ночном клубе в Стамбуле, в результате которого погибло 39 человек;
- 3 апреля: Бомба на станции метро в Санкт-Петербурге, в результате которой погибли 14 человек - осуществлен этническим узбеком из Кыргызстана; [8]
- 7 апреля: нападение на улицу в Стокгольме, в результате которого погибли четыре человека.

Эти нападения заставили многих людей рассматривать именно Узбекистан как очаг радикального исламизма. В качестве доказательства они используют пример узбекских бойцов, которые присоединились к боевикам в Сирии, Ираке и Пакистане.

Удивительно, что CNN мало уделяет внимания другим важным событиям, происходящим в Центральной Азии, помимо терроризма. Так, в материалах агентства практически нет упоминания о визите президента Казахстана Нурсултана Назарбаева в Белый Дом. Чуть более подробно журналисты говорят о местной природе, опубликовав 17 января 2018 г. статью с подробным рассказом о массовом вымирании диких антилоп в Казахстане.

В отличие от западных коллег, на площадках «Первого канала» России можно найти ряд статей, посвященных Центральной Азии. Несмотря на то, что журналисты канала уделяют внимание всем наиболее значимым событиям жизни региона, особое внимание заслуживает целая серия статей, объединенных общей темой – борьба с терроризмом в России и Центральной Азии, например, «Спецслужбы стран СНГ предотвратили целый ряд террористических актов в России и в странах Центральной Азии». В ней директор ФСБ РФ Александр Бортников рассказал журналистам, что по результатам расследования ряда уголовных дел вскрыты новые маршруты перемещения террористов-смертников, а также формы и методы их подготовки. «На основании полученных органами безопасности и представленных партнерами сведений на пограничный контроль были поставлены около 20 тысяч граждан государств-участников СНГ, подозреваемых в причастности к террористическим и религиозно-экстремистским структурам», — рассказал он. Работа по борьбе с терроризмом в тесной связке со спецслужбами республик Центральной Азии ведется на постоянно основе, но далеко не все события попадают в прессу. Так, из последнего, 22 февраля 2018 года «Первый канал» сообщил, что в Петербурге был задержан подозреваемый в подготовке терактов. По данным регионального управления ФСБ, задержанный являлся выходцем из Центральной Азии, и планировал устроить атаки на транспорте и в местах массового скопления людей. В интересах следствия личность задержанного осталась нераскрыта.

Но в целом, учитывая, что Россия активно присутствует практически во всех сферах общественно-политической жизни Центральной Азии, то «Первый канал» не концентрирует свое внимание исключительно на теме терроризма. Можно найти множество новостей, посвященных визитам главы государства в страны региона с целью развития политического и экономического сотрудничества, как на двусторонней основе, так и в рамках Евразийского Экономического Союза.

Позиции отдельных арабских стран в отношении терроризма можно найти в материалах крупнейшего новостного агентства региона «Аль-Джазиры», расположенной в столице Катара, Дохе. С точки зрения агентства Центральная Азия является “очагом экстремизма”, поскольку

именно оттуда выходят многие исполнители террористических актов, как это произошло в Нью-Йорке. В своей статье для Аль Джазиры эксперт Михал Краз сказал, что Центральная Азия стала «экстремистским очагом» после падения Советского Союза, поскольку период независимости принес за собой «экономические трудности, недостаток политической идентичности и репрессивную государственную власть» из-за которых регион «созрел для вербовки». Другой эксперт Эдвард Лимон подчеркнул интересную особенность, что «подавляющее большинство из них [жителей Центральной Азии], по-видимому, были завербованы за пределами Центральной Азии», поскольку после миграции за границу, особенно, в немусульманские страны, они сталкиваются с маргинализацией.

Можно отметить, что Аль-Джазира в основном отталкивается от мнений со стороны американских и европейских СМИ и аналитиков. По их мнению, одним из главных путей «радикализации» Центральной Азии является то, что выходцы из данного региона становятся трудящимися-мигрантами в России или Турции, где они трудятся на низкооплачиваемых и опасных рабочих местах, живут в плохих условиях, и годами могут не видеть свои семьи и привычное окружение.

В заключении можно сказать, что вышеперечисленные СМИ постоянно следят за проблемой распространения терроризма выходцами из Центральной Азии. Более того, они придерживаются и общей точки зрения, что терроризм и экстремизм попали на благодатную почву благодаря местным социально-экономическим проблемам. Транслируя позиции своих государств, СМИ привлекают внимание общественности к проблеме, однако, помимо критики нарушений прав человека или описания трудностей, с которыми сталкиваются мигранты за рубежом, и что подталкивает их в объятия рекрутеров экстремистских и террористических групп, никакого конкретного решения проблемы не выдвигается. А до тех пор у радикалов всегда будет «пушечное мясо» и верные последователи, готовые идти на совершение самых страшных террористических актов.

Литература:

1. sajjan Gohel. How Uzbekistan became ripe recruiting territory for ISIS // Интернет-ресурс CNN.com. 01.11.2017. URL: https://edition.cnn.com/2017/11/01/opinions/uzbekistan-isis-recruiting/index.html(дата обращения 10.02.2018)
2. Shimon Prokupecz, Eric Levenson, Brynn Gingras and Steve Almasy. Note found near truck claims Manhattan attack done for ISIS // // Интернет-ресурс CNN.com. 06.11.2017. URL: https://edition.cnn.com/2017/10/31/us/new-york-shots-fired/index.html (дата обращения 10.02.2018)
3. Alex Sherr. Capturing Central Asia's rugged, stark beauty // Интернет-ресурс CNN.com. 05.03.2018. URL: https://edition.cnn.com/travel/article/kyrgyzstan-tajikistan-central-asia-pictures/index.html(дата обращения 09.03.2018)
4. Abdujalil Abdurasulov. Why Uzbek migrants are being radicalized // Интернет-ресурс BBC.com. 01.11.2017. URL: http://www.bbc.com/news/world-asia-41834729(дата обращения 13.02.2018)
5. Helen Briggs. Mystery deepens over mass die-off of antelopes // Интернет-ресурс BBC.com. 17.01.2018. URL: http://www.bbc.com/news/science-environment-42720955(дата обращения 10.03.2018)
6. Спецслужбы стран СНГ предотвратили целый ряд террористических актов в России и в странах Центральной Азии // Интернет-ресурс 1tv.ru. 19.12.2017. URL: https://www.1tv.ru/news/2017-12-19/338166-spetssluzhby_stran_sng_predotvratili_tselyy_ryad_terroristicheskih_aktov_v_rossii_i_v_stranah_tsentralnoy_azii(дата обращения 14.02.2018)
7. Ben Dalton. NYC attack: Is Central Asia a 'hotbed for extremism'? // Интернет-ресурс Aljazeera.com. 06.11.2017. URL: https://www.aljazeera.com/news/2017/11/nyc-attack-central-asia-hotbed-extremism-171105115954669.html(дата обращения 14.02.2018)
8. Mansur Mirovalev. Kazakhstan: 17 killed in series of 'extremist' attacks // Интернет-ресурс Aljazeera.com. 06.06.2016. URL: https://www.aljazeera.com/news/2016/06/kazakhstan-17-killed-series-extremist-attacks-160606105755961.html(дата обращения 14.02.2018)

Sh. Mansurova
2 year Master degree student
KazUIRandWL named after Abylai Khan,
Almaty, Kazakhstan

Cyber war as the main global cyber threat

In 2015, Betsy Davis, which was only seven years old, managed to hack Wi-Fi and illegally access to third-party data in just 11 minutes. In 2017, the "extortionist" Wannacry virus struck 200,000 network users in 150 countries within 24 hours after distribution; This virus "captures" computer files to ask for money in exchange for their ransom. These facts demonstrate the ease of access to information and the real opportunity to immediately become a victim of the cyber attacks. Today, society faces threats not only multiple, but even diffuse. Technological achievements of the 21st century, and together with them and our relationship from the relationship make us vulnerable to other types of hazards, such as cyber threats, classified as cyber war, cyber attacks, cyber terrorism and hacktivism. Due to the presence of these real threats, cyberspace was added to the list of sensitive factors that can destabilize global safety. In a strategic plan, cyberspace is of great importance because it "contains" all information and communication resources available on the Internet. In this regard, the US Department of Defense defined cyberspace as a new warlike area, that is, a field of operations (for example, on land, at sea, in the air or in space), in which maneuvers also occur - defensive and offensive, but cybernetic. Cyber war is the main cyber threat worldwide. Its tactic is to identify vulnerabilities and hacking systems to access information, which affects the country's institutional reputation and its most important infrastructure.

In the last decade, there were continuous and systematic cyber attachments, which suggest that cyber virus currently occurs. In 2008, the secret network of Internet protocol routers (SIPRNet), the internal communication network of the US Armed Forces was hacked; And in 2010, the STUXNET malicious virus damaged uranium centrifuges on the Iranian nuclear power plant in Natanz, which was the first cyber attack with military purposes capable of dealing with physical infrastructure. The tendency is gaining momentum to the fact that the army of the future will consist of bots, trolls and hackers who can hack and damage any information system, whether civil or military. According to the document "Nuclear Posture Review" submitted by the Ministry of Defense, in the case of a large-scale cyber attack, which is at risk a critical infrastructure in the United States, this country will respond with a "non-nuclear strategic attack". Such a reorientation of US Security Policy demonstrates concern about large-scale cyber attacks from Russia, China, North Korea or Iran. Cyber attacks are already one of the most destructive types of weapons. Until recently, it was believed that the consequences of cyber attacks would be limited, but recent events showed that its effect is great. In 2013, Yahoo! Subjected to cyber attacks, touched 3 billion users. Similarly, social networks, such as Facebook and Twitter, are vulnerable to computer programs (bots) that distribute false news (fake news) to undermine confidence in the victim. It is worth noting that the networks are gaining strength in electoral processes around the world.[1]

In Kazakhstan, according to the interviewing Connected Consumer Survey 2016, published by TNS Infressest, the Internet is mainly used to search for information. 84.2% of Kazakhstani network users must be aware of the risk associated with life in a world subject to cyber-based. Kazakhstan as any other country can be the goal of cyber attacks on institutions or use of social networks to influence public opinion. As a National Security Strategy, our country should take the necessary measures to prevent any cyber threats from impact on citizens, companies and institutions both in the medium and long term. [2]

Currently, it is observed that espionage is the main goal of the majority of cyber attacks that are classified as cyber wars. Cyber security Internship Policy Stresses the need to obtain cyber attack and defense mechanisms to ensure stability in cyber space and ensures the safety of critical Internet-related infrastructures. Although several state bodies are involved in cybernetic security issues, such as the FBI and the National Security Agency, US Cyber Command, centralizing the operations in

cyber space in the United States. Since cyberspace also depends directly in the private sector, Cyber Security's investment creates billions of dollars a year, and the private sector of the Alliance with the public sector is important to achieve security in cyber space.

The cyber-weapon race between states and their importance in the international context ends like technology for the development of a nuclear bomb during the Cold War. With the creation of the US cyber team in 2010; China, South Korea, North Korea, Brazil, Israel and the United Kingdom followed the American example and created their own department of cyber security.

As for the American case, it is observed that changes were made on its agenda on security issues, since after the death of Osama bin Laden, the US government decided to replace the terrorism of the cybernetic war as the main threat to the security of the country's infrastructure.

In 2011, McAfee informed about the existence of a hacker campaign that worked by sending an email to a certain organization by installing a Trojan horse on a computer shortly after opening a harmless aspect file. Among the 49 victims were the International Olympic Committee, United Nations, Taiwan and South Korea. 13 American defense companies were also affected. The list of objects led some analysts to suspicion of China's participation. For journalists David Barboz and Kevin Drew, McAfee's report was weak, because he did not exactly define the location of attacks and did not even demonstrate a brief check for damage. [3]

Thus, it would be almost impossible to assign the estimated acts of espionage. It is interesting to note that the publication of the report coincided with the Black Hat Conference, which increases requests that it could be a security strategy. In addition, Chinese newspapers rejected the hypothesis that China is responsible for such attacks. The third example of cyber war, more cited by security experts – Cyber attacks of Georgia in 2008. Once again, the identification of attacks arrived from the United States.

José Nazario, Safety Specialist in Arber, was responsible for checking what the cybernetic infrastructure of Georgia was compromised. On the pages of the Georgian government, several distributed denials on the state pages of Georgia were conducted. Since Georgia has no entire critical infrastructure associated with the Internet, the consequences of attacks were not so serious, as what happened in Estonia. For Gadi Evrom, security specialist was not confident in Russia's participation in attacks. Transport and communication companies were attacked in Georgia. Attacks spread on computers from all over the government after Russian troops entered the Georgian province of South Ossetia.

The website of the National Bank of Georgia was incorrectly represented by images of the 20th century dictators, as well as the Georgian president, Mikhail Saakashvili. According to Evrom, the nature of attacks was not understood, because Russia used real bombs in conflict, and if he wanted, he could eliminate the entire critical infrastructure. Despite the fact that it was impossible to determine the attitude of the cyber in Georgia, Russia was convicted of Western media. Indeed, the Russian government denied any participation in attacks and added that these responsible could not even have ordinary citizens. The representative of the Russian government said that it was possible that people in Russia or somewhere else had made individual relations to start cyber attacks because of personal discontent something.

In 2009, a huge spy network was determined, presumably created by China. Researchers at the University of Toronto recognized the cyber attack in the form of malicious programs that forced a network of computers infected in a hundred countries and called it Ghostnet. This cyber attack was described as a complex system of infection on government computers, and China was listed in this spy network. Statements to the Chinese government were decisive to eliminate any participation in the described network. For a representative of the Chinese Consulate in New York, the Chinese government was not involved and had about false stories and added that the Chinese government opposes and is strictly prohibited by any cyber crime. The GhostNet report, which was carefully designed by the University of Toronto, supported the Chinese voice port when he stated that he was mistaken and mislead the responsibility for malicious software for the Chinese government.[4]

Only since 2010 it was observed that possible cyber attacks distributed by the US government, such as Stuxnet and Flame, were published in international media. Both were developed due to failures

in the American Multinational Microsoft operating system. Stuxnet worm that infected the Siemens technological system installed in fourteen Iranian companies and aimed at espionage and violation of operations. Experts noted that the infection of the worm occurred via USB.

However, it is not yet known when Stuxnet has entered the system, some believe that since 2009. In July 2010, this worm was identified by Virusblokada researchers and shortly after his advertising, Microsoft made amendments to the Windows14 system, and Siemens offered a free antivirus for their customers to make the necessary corrections to avoid any type of legal responsibility for damage. It is believed that this worm was developed by the United States and Israel to attack the atomic power plants Iran.

The FLAME virus is one of the last cyber attacks published by the Washington Post newspaper. This virus was created with the language used in programming electronic games, such as Angry Birds, and is considered twenty times more powerful than worm stuxnet. The potential of the virus forced the Iranian government to reduce Internet cables from the Ministry of Oil. Although the United States and Israel refused to participate in the creation of this virus Iran pointed to them as responsible. Iran's answer was probably refused to create Shamoon, a virus that infected several computers from Saudi Arabia, eating part of its confidential information in August 2012. [5]

In order to formulate the concept of a cybernetic war, you must first consider that cyberspace is modeling the physical space. Thus, this is a misunderstanding to consider this as a new space of human relationships. Simulation is not ideal, but has the functions necessary to imitate war in your own space. The US Department of Defense defines a cyber war as the use of cybernetic facilities in which the main goal is to achieve military goals or similar effects in cyberspace.

For the UN Security Council, Cyber Warfare will be the use of computers or digital funds by the government or its explicit knowledge and approval of this Government against another state or against private ownership during another state, including: deliberate access, intercepting data or damage to digital infrastructure and digital control, Production and distribution of devices that can be used to destroy internal activities. Richard Clark, an American government security specialist, determines cyber port as a set of actions taken by the state to penetrate orders or networks in another country to cause injury or amendments.

On the other hand, Archilla and Ronfeldt believe that Cyber Warfare refers to the act of conducting and preparing hostilities in accordance with the principles related to information. In other words, it will mean causing violations and, possibly, the destruction of information and communication systems. In turn, Bruce Schwayer, a cyber security specialist, issues of all existing Cyber War definitions, declares that often the definition of cyberman is not very well applied, because he is not yet known as a war in cyberspace, when cyber war begins and does not know how Cyberspace after the end of the war.

For SKNIER, both policies and cyber security do not agree with the corresponding definition of cyber war. Often the wars mentioned in this article are considered rhetorical wars, because it is observed that the concept of war is applied in situations that are actually not found in the physical sphere.

Not to mention the fact that all actions that have already been classified as cyber wars can perfectly fit into criminal types that already exist in most legal means of democratic countries. In addition, Bruce Opina is that there is a difficulty in determining the cyber foot war, because most people are confused by military tactics. It also emphasizes that the impossibility of identifying the attributes of cyber attacks and knowledge of their real causes weakens the classification of such events as wars.

Thus, there is an exaggeration on the part of some governments and the media that emphasizes the existence of cyber wars when espionage actually acts. Thus, this exaggeration is very bad for democracy, so governments are ultimately trying to control increasingly more cyberspace on behalf of national security. And, perhaps, some countries finish the disrespect of important democratic values, such as confidentiality.

According to Schneier, cyber attack can be released by criminals, groups with political motifs, spies from governments or private sector, terrorists or military. Tactics also varies: the drainage of

data, listening to data, data poisoning, data manipulation, denial service attacks, sabotage, etc. Being the fact that the main tactics are the control of computers from the enemy network and monitor the enemy through listening.

Cybernetic space is the space of risk, as the software is difficult and fully fail. Hackers use all their knowledge about the opponent's faults for attacks. When these cyber attacks are the results of the country's political continuation, they can be classified as Cyber band. Thus, the political motivation of the conflict in the country is extremely important that cyber attacks are characterized as acts of war. In other words, the war is not just a political act, but also a tool for real politics, the continuation of political trade, the implementation of this in other ways.

Currently, the war as a whole includes several domains: air, earth, sea, space and cybernetic space. It is unlikely that the war will be performed only in the cybernetic field without the intervention of other domains, so the cyber war is the modality of war. Therefore, the invasion of computers or networks from other countries with the volume of injury or changes is the tactics of war.

To conclude, it is observed that the cyber war is formed depending on the characteristics of cyberspace, and is the main actor state and is characterized by its political motives. Since information systems are needed in the critical infrastructure of the country, the country is becoming increasingly powerless before cyber attacks. Critical infrastructures, banks, economic, transport, defense, telecommunications, etc. Thus, the computer is a very powerful weapon in an information age, allowing the actor, whether the state or non-state, initiate cyber conflict, which causes damage to critical Infrastructures of the country.

References

1. https://www.forbes.com.mx/la-amenaza-cibernetica/
2. https://ictmagazine.kz/google-poschital-kazahstanczev-polzuyushhihs/
3. Alperovitch D. et al. Revealed: operation shady RAT. – McAfee, 2011. – T. 3. – C. 2011.
4. Markoff J. Before the gunfire, cyberattacks //New York Times. – 2008. – T. 12. – C. 27-28.
5. McMillan R. Siemens: Stuxnet worm hit industrial systems //Computerworld. – 2010. – T. 14.

Rakhmonov Dzhamshed,
2nd year International Relation master's program student
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Security of Central Asia in the context of Afghanistan

Introduction

For the past six years, the international political science community has been actively debating the same question: "What will happen in the region after Western troops withdraw from Afghanistan in 2014?" As this event approaches, various think tanks, foundations and institutes are becoming increasingly active.

Leading Western organizations such as the RAND Corporation, the Carnegie Endowment, the Central Asia and Caucasus Institute at the American Johns Hopkins University, the British think tank Chatham House, the Swedish National Defense Research Institute (FOI) and many others are working on this problem. And the German F. Ebert Foundation created a network of expert groups of specialists from the Central Asian republics (CA), Pakistan, India, Iran, Turkey, China and Russia, who are trying to predict the development of the situation in and around Afghanistan after 2014.

Let's consider some of the scenarios of such development. We would like to note that in any case, this event will inevitably affect the security of the Central Asian countries.

In the geopolitical context, the situation in Afghanistan affects the security of the wider region, which includes South Asia (SA), the Middle and Near East, the CIS and China. Therefore, Afghanistan continues to be at the center of global attention; Pakistan, India, Iran, post-Soviet Central Asian countries, China and Russia are constantly riveted to it.

The Afghan Problem in World Politics

The U.S. position is based on the developments of one of the think tanks, the RAND Corporation. The American strategy of "Pashtunization" of the Afghan power consists of two elements: first of all, to capture or liquidate the most odious representatives of the anti-Western coalition, which includes both Taliban and other radical groups, consisting mostly of Pashtuns, and then to let "moderate" Taliban - Pashtun fighters, whose motive is ethnic nationalism, rather than religious fundamentalism, to power. In recent years, there is an idea among American experts to create in Afghanistan a so-called "state of decentralized democracy" [1], which under certain conditions could be an acceptable option for Washington.

In this case the centralized state with wide autonomy of the regions and establishment of democratic institutions, able to control the territory of Afghanistan, which otherwise can be used for destabilization of Pakistan or organization of attacks against the USA, will be saved.

However, the creation of a "state of decentralized democracy" is hampered by three serious problems.

First, the Taliban, who reject democracy in principle, are likely to resist the construction of such a state as aggressively as they are now fighting against centralized democracy.

Second, the administrative capacity of the Afghan state is very limited.

And third, this option is unlikely to satisfy anti-government influential figures on the ground.

At the time, the British think tank Chatham House put forward a plan for conflict resolution in Afghanistan agreed with the United States and other NATO members, including security, governance, development and regional relations. According to this plan, the number of the Afghan National Army was to be 134,000 and the police - 109,000 people. In other words, control over security in the country was to be transferred to Afghan security forces [1].

The plan also provided for the establishment of an international fund for reintegration. It was to be used to support Taliban fighters who wanted to return to civilian life.

The third part of the document called for closer coordination between Afghan forces (including ISAF) and neighboring countries, especially Pakistan. It was supposed that donors would contribute at least $500 million to a special international fund.

The government of H. Karzai developed its own plan (scenario) of reconciliation with the Taliban. According to this plan, the followers of the Taliban who defected to the government will be provided with security, employment, and educational opportunities. The main element of the new plan were security guarantees for those amnestied, who would not be arrested and would be protected from retaliation by the insurgents [2].

Subsequently, the set of scenarios was expanded; thus, the following versions of scenarios were proposed based on the results of the conference.

Scenario 1, the pessimistic scenario. It assumes an intensification of intra-civilian and inter-ethnic confrontation in Afghanistan (up to the outbreak of a large-scale armed struggle), which will intensify as the main U.S. and International Security Assistance Force (ISAF) contingents withdraw from the country. Irreconcilable Taliban forces could come to power, recreating a situation similar to 1996-2001, when Afghanistan became a haven for al-Qaeda, under whose auspices international terrorist forces threatened the world.

This scenario would be a serious challenge for the Central Asian states, and it would have the following risks

- Extension of the civil war theater of operations to the territory of Tajikistan and Uzbekistan bordering Afghanistan;
- Internal political destabilization capable of triggering inter-ethnic conflicts in Central Asia
- the emergence of social tension which will be aggravated by the mass influx of refugees from Afghanistan; - deterioration of the sanitary and epidemiological situation due to the hot Central Asian climate and shortage of water
- The activation of the Islamist underground in Central Asia (especially in the Fergana Valley), and the uniting of its "sleeper cells" with its "brothers in arms" (the militants of the Islamic Movement

of Uzbekistan and al-Qaeda groups based in Afghanistan) in order to conduct joint armed anti-government operations, undermining the secular basis of the states in the region [2].

Scenario 2, moderately pessimistic. According to this scenario, after the withdrawal of the Western coalition troops from Afghanistan in 2014 and the probable departure of President H. Karzai from his post, a short period of a tougher struggle for power between different political forces will begin, which will end with the victory of the “moderate” Taliban.

In the short term, this will not have as dramatic consequences for Central Asia as if the pessimistic scenario were implemented. First, the Taliban in this case will not make a breakthrough into Central Asia in order to seize its territories or establish a caliphate here. Second, the Uzbeks and Tajiks of Afghanistan, being interested in strengthening their positions primarily within their own country, will not seek support for their actions among the kindred peoples of Central Asia. However, in the long run, the moderately pessimistic scenario may transform into a pessimistic one (due to competition within Afghanistan or in case of aggravation of Afghan-Pakistani relations), and then the threats to the security of Central Asian states will take real shape.

Scenario 3, the optimistic scenario. This scenario would involve implementing a national reconciliation and reintegration program in Afghanistan and setting up a coalition government that would represent the interests of all the major political forces and peoples in the country, Pashtun and non-Pashtun (Tajiks, Uzbeks, Hazaras, and others). At the same time, special importance will be given to neutralizing or even eliminating Islamist groups affiliated with the “irreconcilable” Taliban or Al Qaeda, which will deprive religious extremist forces operating in Afghanistan and Pakistan, as well as in the Central Asian states themselves, of significant support.

The implementation of this scenario would have the following consequences for Central Asia [3]

- The strengthening of political systems due to the absence of the threat of destabilization from outside;
- Preserving the secular vector of development as well as the traditions of secular state power and political regimes
- the opportunity to develop mutually beneficial energy and transportation projects with Afghanistan.

There are also alternative scenarios in addition to those outlined above.

A. Development of the Central Asian states and Afghanistan on the basis of the Eurasian Union. This project envisions the creation of a confederal union of sovereign states with a common political, economic, military and customs space based on the existing union of Russia, Kazakhstan and Belarus and such integration structures as EurAsEC, CES, the Customs Union and CSTO.

Б. Implementation of the American mega-projects “Greater Central Asia” and “The New Silk Road”, which envisage closer economic and political integration of Central Asia and South Asia, aimed at reproducing the Western political model.

B. The economic and political influence of the “rising powers” - China, India and Turkey - is growing in Central Asia. Moreover, while developing relations with these powers (primarily on an economic basis), the Central Asian states will try to maintain close contacts with Russia, the EU and the United States as part of their multi-vector policy .

Positions of Central Asian states

Since events in Afghanistan directly affect the security of the Central Asian countries, it is very interesting to know how they see the further development of events in the region itself. Uzbekistan’s position on resolving the Afghan conflict is based on two main postulates:

1) The recognition of the fact that it is impossible to resolve Afghanistan by military action alone.
2) Enhancing the role and importance of the economic component in the program of conflict settlement and reconstruction of the country.

Uzbekistan acts in two interconnected directions: at the expense of participation in the implementation of economic projects and by means of diplomatic activity on joining the efforts of Afghanistan’s neighbors and the key external actors, the United States, China, Russia and NATO [4].

Uzbekistan's fundamental idea is that only by restoring Afghanistan's economy will it be possible to reduce the level of conflict potential inside the country. Accordingly, targeted economic assistance should be a priority. Following this, Uzbekistan participates in a number of projects in the construction of roads and railroads, electricity, construction, mining, education and exchange of specialists.

Tajikistan's position is conditioned by the fact that the Afghan situation determines the entire situation in the country. At the same time, Tajikistan points out the following:

- the problem of Afghanistan has no military solution;
- All interested countries should sign an agreement at the UN level on the creation of a "security belt" around Afghanistan in order to exclude the supply of weapons, military goods and technologies and to limit the movement of military and paramilitary forces through its borders;
- The fight against drug production in Afghanistan and its trafficking into the adjacent regions should be the focus of attention of the international community;
- Special attention should be paid to solving the socio-economic and cultural-political problems of the Afghan society;
- We must preserve Afghanistan as a unified and centralized State.

At the same time, Tajikistan considers it mandatory to work out a common coordinated ("regional") position of the Central Asian countries on the Afghan problem. This concerns, above all, joint development of the Afghan market (energy and food), as well as the development and mutually beneficial use of the infrastructure and transport capacities of all the countries of the region, including Afghanistan. An important aspect of resolving the situation in Afghanistan is the possibility of geopolitical reorientation of the Central Asian countries in the southern direction (in a format close to the concepts of "Greater Central Asia" or the "New Silk Road").

According to experts from the Tajik think tank SHARK, there is no real reason to believe that a reduction in the West's military presence in Afghanistan would noticeably worsen the security situation in the Central Asian countries (with the exception of Tajikistan). Although it should be recognized that the destabilization of Afghanistan will generally have a negative impact on the countries of the region, and there are a number of reasons for this: first, the countries will have to spend more money on security, and second, many development projects, including energy and infrastructure projects, will be frozen [5].

As for the security assistance programs implemented by Brussels, Washington, Moscow and Beijing for the governments of Central Asian countries, they are ineffective and do not achieve their stated goals.

The main point is not the reduction of Western military presence in Afghanistan in 2014, but the uncertainty of what will happen to the country's statehood when the United States and its Western allies formally relinquish direct responsibility for its security. In reality, they will shift that responsibility to the Afghan government, but they will not withdraw from the country and the region. This will lead to a sharp decrease in the transparency of the security situation for the Central Asian countries, which will cause increased tension in the region.

Thus, the recent geopolitical changes pose a number of serious challenges and tasks for the CA countries related to Afghanistan . These include ensuring their own security, realizing new economic opportunities, tough intra-regional competition, and the need to participate in a complex game of many moves between the big players - the US, Russia, China, the EU, as well as the new emerging leaders - Iran, Pakistan and India [6]. Kyrgyzstan's position is distinguished by two fundamental points:

1. Due to internal political instability and lack of resources, Kyrgyzstan is not involved in economic cooperation with Afghanistan.
2. One of the key elements of the "Northern Route" to support the military operation in Afghanistan, the Transit Transportation Center based in Manas International Airport, is located on the territory of Kyrgyzstan.

Kazakhstan's position is that it will be possible to prevent the spread of the threats of international terrorism, religious fundamentalism and narcotics from the territory of Afghanistan only by ensuring its sustainable and stable development. An active and effective role in the process of political settlement

and reconstruction of Afghanistan should be played by the international community and the UN, which should act in close cooperation with the government of the country, seeking to consolidate society and build a civilized democratic state. It is also necessary to reduce the country's dependence on humanitarian 'infusions' and make it attractive to outside investors; the industrialization of Afghanistan, understood exclusively as a business project for transnational companies, rather than as state aid, would help greatly [7].

The main direction of Kazakhstan's activity is the provision of targeted economic assistance to Afghanistan (including through the Kazakhstan-Afghanistan Intergovernmental Commission on Trade and Economic Cooperation). It is about financial support, construction of social and industrial facilities, infrastructure development, personnel training, etc.

Kazakhstan participates in multilateral cooperation on Afghanistan in the NATO - SCO - CSTO format; the republic is an active member of the Working Group on Afghanistan at the CSTO Ministerial Council, as well as the Contact Group on Interaction and Coordination of Efforts of SCO Member States in Afghanistan Reconstruction Projects. According to Kazakhstan's position, the main areas of activity of multilateral structures should be as follows:

- post-conflict resolution of the situation in Afghanistan with the central role of the UN;
- assistance in building an independent, neutral, peaceful and prosperous state in Afghanistan, free of terrorism and drug-related crime;
- creation of an "anti-drug security belt" along Afghanistan's external perimeter;
- dismantling trade barriers, opening new routes for the transport of goods and creating an environment conducive to investment.

Conclusion

Two diametrically opposed points of view currently prevail on the problem of settling the conflict in Afghanistan. The first is that settlement and peace can only be achieved after the withdrawal of all foreign troops from the country. The second is the belief that stabilization and peace in Afghanistan are possible only after the complete defeat of the Taliban.

Any long-term forecasts of the development of the situation in Afghanistan are difficult and unrewarding. Western countries, relying on military force, have control of the Afghan army and the leverage of international aid, etc. in their hands. It is likely that in the foreseeable future there will be a split of the Taliban into "radical" and "legal", with the latter likely to be integrated into Afghanistan's political system.

At present, the internal political situation in Afghanistan is in limbo: Kabul is strenuously demonstrating to the world the successes achieved by the country (also with the help of its Western allies, who also need to show at least some results of their work on "democratization" of society and "stabilization" of the situation).

The CA countries will seek to ensure stability of their borders, curb the flow of extremists, weapons and drugs, create opportunities for SCO states to participate in the reconstruction of the Afghan economy and the implementation of energy projects (if agreements between the parties are reached), and promote increased foreign investment, which is directly linked to the reduction of security risks.

New bilateral (Russia - Central Asian countries) and multilateral (CSTO and SCO) agreements on cooperation in combating terrorism could be signed to strengthen security in the region.

If the situation worsens in Afghanistan, the costs to the Central Asian states will increase, as security costs will increase; all this will have a negative impact on the region's investment climate. There could be a risk of the south and east of Afghanistan turning into training zones for radicalized militants.

In addition, illegal arms smuggling into the Central Asian republics may increase. We should also expect an increase in geopolitical competition between leading political actors and international organizations for pulling Central Asian states into the orbit of their influence, which will turn the region into a kind of "gray" security zone; the probability of this scenario occurring can be estimated as 50/50 [8].

Such developments will inevitably raise the question of consolidating the forces of the CSTO member states to counter the threats that have emerged.

The political, military, and economic intentions and plans of the Central Asian countries are as follows: After the withdrawal of the main group of foreign troops from Afghanistan it is necessary to:

1) preserve stability in the country, prevent complications in inter-ethnic relations given the factor of Islamic extremism, and support measures to strengthen security in the Central Asian region. At the same time, we must by no means allow the south and east of Afghanistan to become a training zone for radical fighters;

2) ensure safe withdrawal of coalition forces via the NDN (Northern Distribution Network), strengthen the Afghan army, prevent the outbreak of civil war, prevent radical groups from reaching the Central Asian republics, stop weapons smuggling and establish effective control over drug production and smuggling to other countries

3) assist in the restoration of economic life in Afghanistan, increase the inflow of foreign investments, and facilitate the implementation of energy and transportation projects in the region.

Finally, it can be predicted with great confidence that any scenario that moves the situation in Afghanistan from the dead point will serve as a catalyst of powerful processes of reformatting the established global balance of power. As a result, all actors whose interests are in one way or another related to this country will be affected.

References

1. Marsden, George M. «Fundamentalism and American Culture», Oxford University Press US (1980/rev.2018).

2. Burnashev R. On the Possibility of a Regional Security System in Central Asia (Methodological Aspects) // Central Asia and the 2017, № 1 (13)

3. Medetbekov A. «Threats of Terrorism and Religious Extremism in Central Asia» [Electronic resource]. Access mode. https://mgimo.ru/about/news/experts/tsentralnaya-aziya-rost-ugrozy-religioznogo-ekstremizma-i-poiski-putey-borby-s-nim/

4. Official website of the National Information and Analytical Center for Drug Control under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan: [Electronic resource]. Access mode: http://www.ncdc.uz/ru/about/

5. Official website of the Drug Control Agency under the President of the Republic of Tajikistan. Electronic resource: http://rus.akn.tj

6. Official website of the State Drug Control Service under the Government of the Kyrgyz Republic. Access mode: http://www.gskn.kg

7. Poya S. (expert of the Center for the Study of Contemporary Afghanistan [CSA]). Afghan Routes in the SCO Territory // Afghanistan.ru, June 15, 2012.

8. “Overview of Opium Production in Afghanistan in 2018 (Survey Summary)”/November 2013/ Publication of the United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) and the Ministry of Counter Narcotics of the Islamic Republic of Afghanistan.

Касимова Гулназ Мухитденовна
докторант кафедры социология Евразийского
Национального Университета им. Л.Н.Гумилева;

Влияние онлайн пространства на гражданскую активность

В настоящее время исследования гражданской активности показывают постепенный рост его реального воздействия на политическое управление, в том числе и в Казахстане. Значительную роль в этом процессе играет внедрение цифровых технологий как на уровне государственного аппарата, так и в повседневное пространство индивидов. Как следствие, мы можем наблюдать новый формат проявления позиции граждан – онлайн в сети Интернет. Взаимодействуя таким образом, гражданам предоставляется возможность быть более вовлеченным в управленческий процесс. То есть площадки для проявления гражданской активности постепенно расширяются, актуализируя само понятие цифрового активизма. Так, Н.А. Рябченко и А.А. Гнедаш [1]

определяют цифровой активизм как инструмент влияния цифровых технологий на гражданское общество. Такого рода технологии, по их мнению, способствуют мгновенной коммуникации и предоставляют локальную информацию для широкой общественности. «в свою очередь привлечение общественного внимания и как следствие расширение круга действующих лиц выводят то или иное событие из теневого положения, устанавливая политическую повестку дня», о которой пишут Ф.Р.Баумгартнера и Б.Джонс [2].

Изучение зарубежных работ показывает, что интерес исследователей к цифровому формату гражданской активности последние десятилетия возрастает, где одним из главных выводов является наличие неразрывной связи между использованием цифровых технологий и гражданским участием. Шаблоны применения варьируются от получения информации до активного проявления гражданской позиции. К примеру, С.Булианна [3], проведя исследование 38 различных работ, делает вывод о положительном эффекте Интернета на политическое участие индивидов. Согласно этим исследованиям чем больше люди используют цифровые технологии, тем больше вероятность участия в политике. Схожее мнение озвучивают М. Ксенос и П. Мой. Они пишут, что: «по мере того, как новые медиа становятся все более глубоко интегрированными в повседневную жизнь, ранее условные отношения могут уступить место прямым эффектам, поскольку различные аспекты интернет-коммуникации продолжают распространяться и модели их использования развиваются» [4].

Обобщая результаты изученной литературы, можно заключить, что исследования подтверждают взаимосвязь между использованием цифровых медиа и гражданской активностью. И одним из центральных во многих теоретических дискуссиях и эмпирических исследованиях является предположение о том, что это связь должна быть стабильной во времени и между исследованиями, и как следствие должна предоставить достоверное данные на лежащие в основе причинные механизмы. Однако, отдельные исследователи делают заключения о неверности такого рода предположений, так как так отношения могут существенно меняться со временем и иметь тенденцию к росту. В связи с этим, в исследованиях гражданской активности необходимо учитывать это изменение. Интернет представляет собой не только канал коммуникации, а становится движущей силой поведения. Меняется характер общения, перечень доступной информации.

Далее приведем пример исследования, которое более наглядно показывает необходимость глубокого и всестороннего изучения данного вопроса. Группой ученых Калифорнийского университета было проведен анализ по влиянию сообщений, полученных через социальные сети на электоральный выбор граждан США в 2010 году [5]. В сотрудничестве с Facebook в день выборов в конгресс США был проведен эксперимент. Для этого исследователи разделили пользователей социальной сети Facebook на три группы. Первая группа получила стандартные сообщения с призывом пойти на выборы. Вторая группа испытуемых получила аналогичное сообщение, но уже с изображениями шести друзей, которые проголосовали. И третья, контрольная группа, не получала никаких сообщений. Используя протоколы фактического голосования, исследователи выявили, что первая и контрольная группы имели примерно одинаковый процент проголосовавших. В то время как во второй группе, получившая сообщения с фотографиями друзей, процент проголосовавших был на 0,39% выше. На основании проведенных исследовании пришли к выводу о том, что помимо показателей частоты использования Интернет технологий, в том числе социальных сетей, важным механизмом воздействия на гражданскую активность представляется социальный контекст сообщений, где значимость социального окружения остается высокой, несмотря на опосредованность их взаимодействия.

Так, например, согласно исследованию, проведённому по заказу Министерства информации и общественного развития РК казахстанцы склонны доверять полученной информации от знакомых через мобильные мессенджеры Whatsapp, Telegram. Их число варьируется от 12,52% «полностью доверяю» до 61,6% «иногда доверяю». И только 19,51% — вообще не доверяют. Не менее значимым оказалась информация, полученная посредством социальных сетей, в различных форумах и блогах. Полностью доверяют такого рода информации 16,5% населения, иногда доверяют 65,3% респондентов. Тогда как не доверяют вообще 12,2% опрошенных.

Таким образом, мы предполагаем, что существует связь, где использование Интернет ресурсов в качестве новостных и информационных источников, дискуссионных площадок и возможности поиска единомышленников увеличивает вероятность положительного влияния на вовлеченность индивидов в общественную жизнь и рост их гражданской активности. Примеряя вышесказанное по отношению к казахстанским реалиям, мы считаем, что это является достаточно актуальным и верным. Данная гипотеза обусловлена также тем, что разрыв цифрового неравенства в контексте Казахстана имеет динамику к снижению.

По данным Комитета по статистике в 2019 году количество абонентов, имеющих доступ к высокоскоростному широкополосному Интернету посредством персональных компьютеров, составило 2511,6 тыс. человек. Статистические данные за последние десять лет также указывают на динамику роста цифровой грамотности (рисунок 1). Так, если в 2018 году доля владеющих компьютером в возрасте 16-74 года составляла 18,7%, то на начало 2019 года данный показатель стал равен 82,5%. То есть показатель возрос более чем в четыре раза.

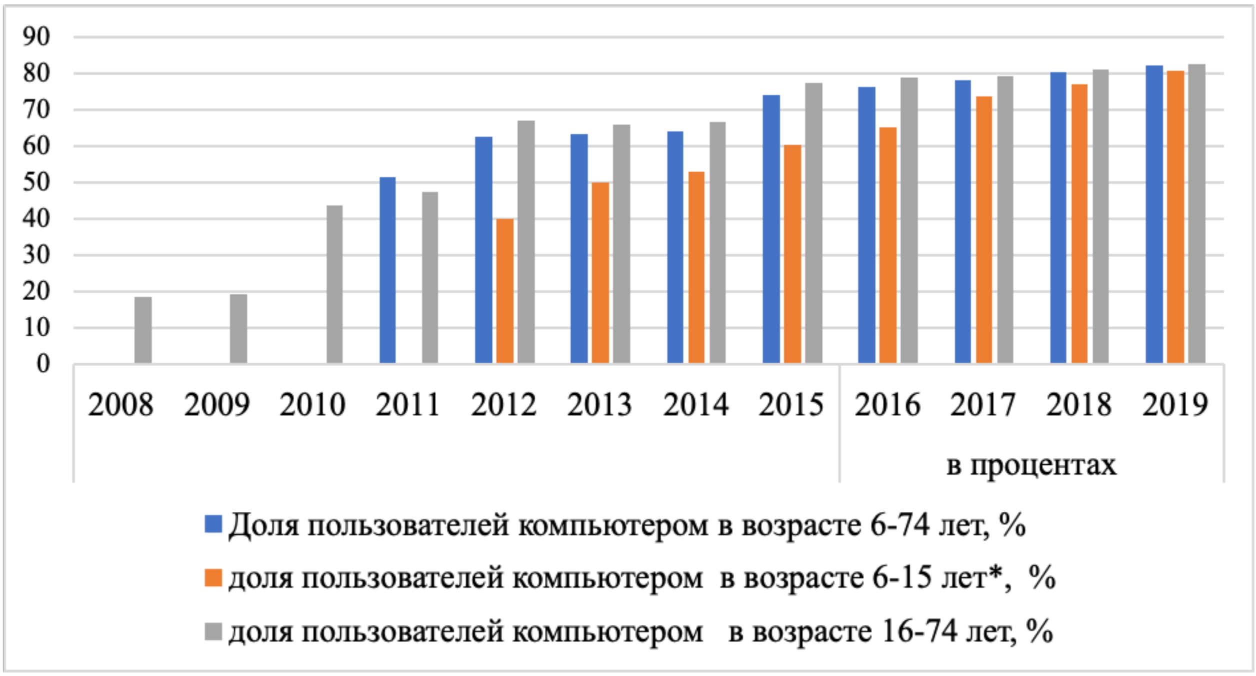

Рисунок 1. Динамика доли пользователей компьютером

Источник: Министерство национальной экономики РК. Комитет по статистике. Статистика информационно-коммуникационных технологий

Аналогичная динамика роста наблюдается и в статистических данных по доле Интернет пользователей (рисунок 2).

В 2005 году доля пользователей сети Интернет в возрасте 16-74 года не превышала 4%, далее в 2010 году их доля значительно увеличилась и достигла отметки 31,6%. В настоящее время, этот же показатель, по данным за 2019 год равняется 86,6% пользователей.

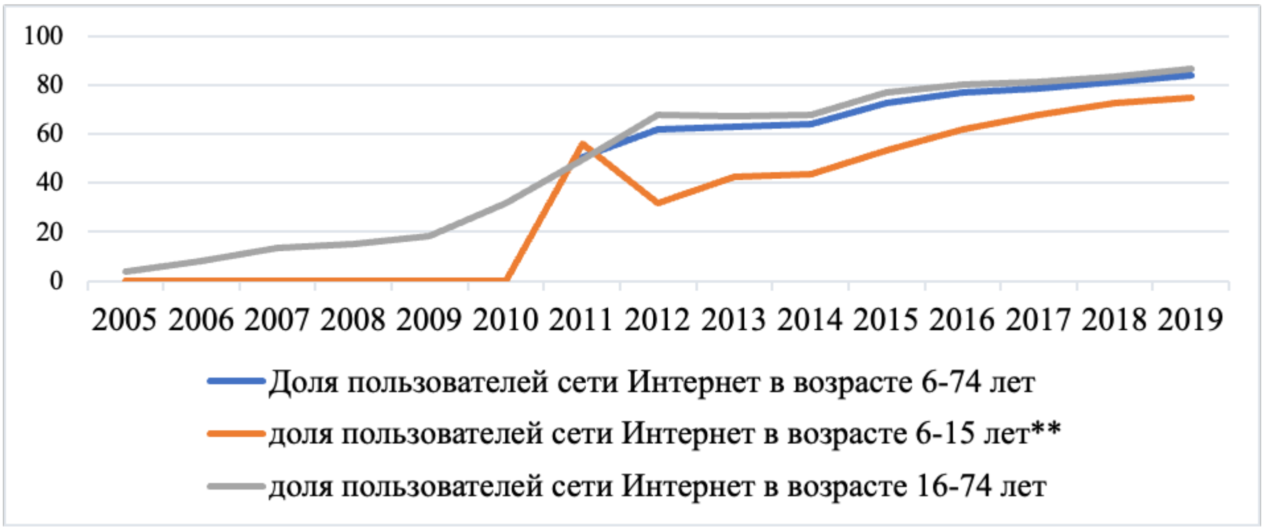

Рисунок 2. Динамика доли пользователей сети Интернет

Источник: Министерство национальной экономики РК. Комитет по статистике. Статистика информационно-коммуникационных технологий

Однако основное потребление Интернета происходит через сети мобильной связи. Согласно статистической информации Комитета, число абонентов мобильного широкополосного доступа на начало 2019 года составило 16 758, 8 тыс. пользователей. То есть плотность абонентов сотовой связи, имеющих доступ к Интернету с использованием высокоскоростного широкополосного доступа на 100 человек составляет 91 пользователь. Это довольно высокий показатель, который мы можем рассматривать как включенность населения в процесс цифровизации и внедрения цифровых технологий в повседневную жизнь индивидов.

В международном рейтинге по Индексу сетевой готовности (Networked Readiness Index), который характеризует уровень развития информационно-коммуникационных технологий, Казахстан занимает 60 место (из 121 представленных стран) с рейтингом 50, 68, опережая Кыргызстан и Таджикистан [6].

Таким образом, на основании вышесказанного можно сделать вывод о том, что высокая ступень включенности информационных технологий способствует расширению доступа к разнообразному набору информации, в том числе и политического характера. Это в свою очередь ведет к росту цифрового активизма, основным условием которого является наличие гражданской позиции.

Использованные источники:

1. Н.А. Рябченко, А.А. Гнедаш. Цифровой активизм: новые медиа, гражданские приложения и технологические сообщества как основания для социально-политических изменений. Сборник научных статей XIX Объединенной конференции «Интернет и современное общество» IMS-2016, Санкт-Петербург, 22–24 июня 2016 г.

2. Frank R. Baumgartner, Bryan D. Jones Agendas and Instability in American Politics, 2nd ed. Chicago:University of Chicago Press. 2009

3. Boulianne, S. (2009). Does Internet use affect engagement? A meta-analysis of research. Political Communication, 26(2), 193–211. doi:10.1080/10584600902854363

4. Xenos, M., & Moy, P. (2007). Direct and differential effects of the internet on political and civic engagement. Journal of Communication, 57(4), 704–718. doi:10.1111/j.1460-2466.2007.00364.x

5. Bond, R., Fariss, C., Jones, J., Kramer, A., Marlow, C., Settle, J., & Fowler J. (2012). A 61-million-person experiment in social influence and political mobilization. Nature, 489, 295–297.

Электронный ресурс https://gtmarket.ru/ratings/networked-readiness-index. Дата обращения 15.10.2020 г.

Электронный ресурс https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/7. Дата обращения 15.10.2020 г.

Электронный ресурс https://tengrinews.kz/internet/nazvana-samaya-populyarnaya-sotsialnaya-set-v-kazahstane-377526/. Дата обращения 15.10.2020 г.

Abdrakhman S.U
2nd year Master degree student of the Faculty of Postgraduate Education,
Ablai Khan KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan

Cybersecurity of the Republic of Kazakhstan during the digital era

Cybercrime is tantamount to a common crime, but it is only committed in virtual space, and losses, unfortunately, come to light in reality. It is possible to refer any illegal actions in network to cyberattacks, beginning from breaking of a personal page on social networks, finishing with theft of big data. Most often cybercriminals get into the device, whether it is the mobile phone or the computer, through special virus programs. It is easy to make it if the user installs the counterfeit software, downloads files from the suspicious websites where the harmful virus is already brought. Most often, cybercriminals prefer to attack the large companies, to steal from there databases of clients or other information, and then to use on the discretion or ask repayment. Other cyber swindlers can extort money from inexperienced the Internet of users, or at all manage without the knowledge of the owner of the bank account or the map, to transfer its money or to spend them for purchase online. Such attacks can affect both a purse, and a personal brand, from what public persons often suffer.

High rates of development of information communication technologies (ICT) in the Republic of Kazakhstan update questions of protection of the corresponding infrastructure as its damage or destruction can have considerable consequences for security of the country.

In Kazakhstan digitalization prospers and many departments conduct active work on the translation of all data in a digital format. It much more facilitates life: it is not necessary to stand in queues in service center of the population; there is no need to run in bank for the translations. But together with simplification also the new threat in the form of cybercriminals came.

The main benchmark and priorities of the legislation of the Republic of Kazakhstan is the protection of the most important objects of the information and communication infrastructure, including the information and communication infrastructure of the electronic government, the violation or termination of which leads to the emergence of social and (or) social situation, man-made nature or significant negative consequences for the defense, security, international relations, economy, individual areas of the economy, infrastructure of the Republic of Kazakhstan or the activities of the population. Development of national standards and methodologies in the field of information security, including harmonization with international standards and technical regulations, is also one of the priority and urgent tasks for the Republic of Kazakhstan in the field of information security.

For the purpose of realization of state policy in the field of information security in the sphere of informatization and communication (cybersecurity), the Decree of the First President of the Republic of Kazakhstan N. Nazarbayev of October 6, 2016 formed the Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan [1]. It is entrusted to Government of the Republic of Kazakhstan to provide with the same Decree on Creation of Committee on Information Security which actually will perform functions of authorized body (regulator) on development of state policy in the sphere of national information security now that, certainly, is an important step in questions of ensuring cybersecurity of the country. Today the Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan conducts work on introduction of the concept of “Cyber shield”. It is the big list of actions directed to safe use of ICT.

Questions of cybersecurity are in the national legislation of the Republic of Kazakhstan in embryo what also statistics given above where the Republic of Kazakhstan borrows the 6th place in the list of the countries which users most often are exposed to the web attacks and on the 9th in the number of the users attacked by Trojan extortionists for mobile devices confirms. In this connection, there is a need of revision of all applied approaches to ensuring information security and development of national strategy of cybersecurity taking into account world practice, for example, by analogy and experience of the Unites States.

The question of cybersecurity is relevant for Kazakhstan as the country does not lag behind other developed countries. The task of entry into the list of 30 the most developed countries of the world which demands new innovative development and the accelerated technological updating is set for Kazakhstan. In the Message to the people of Kazakhstan the First President N. Nazarbayev declared the Third modernization which core is digitalization.

On December 12, 2017 the Resolution of the Government of the Republic of Kazakhstan No. 827 approved the State program "Digital Kazakhstan". Successful implementation of the program will provide an additional impulse for technological modernization of the flagman industries of the country and also will create conditions for the large-scale and long-term growth of labor productivity. The program will be implemented in the period of 2018-2022. The complex of actions within the program will give an additional impulse for technological modernization of national economy and will help to create conditions for the large-scale and long-term growth of labor productivity. Results of the program are aimed at increase in the standard of living of all citizens of the country [2].

About what Kazakhstan sees development of digitalization and what its perspective directions, the former Prime-Minister of the Republic of Kazakhstan B. Sagintayev reported. Main goals of the Digital Kazakhstan program are digital economy which has to grow at the rates considerably advancing economic growth in general. Along with it Kazakhstan has to enter thirty of international rating of digital competitiveness by 2025. When developing the Program by the Government global challenges and opportunities which are born by a digital era for economy of Kazakhstan were considered. In this regard two directions are defined. The first is creation of long-term institutes of innovative development for stability of process of digitalization. Secondly, it is ensuring the pragmatic start of the program consisting of specific projects in the real sector [3].

With digitalization of the country it is also necessary to think and of safety, namely of cybersecurity. Foreign experience shows that national strategy for cybersecurity is a tool for improvement and increase levels of safety of national information infrastructure and services, and also strategy shows various spheres of national interests and priorities which will have to are reached in certain periods of time. In addition, the development of national standards and methodologies in the field of information security, including harmonization with international standards and technical regulations, is also one of the priority and urgent tasks for the Republic of Kazakhstan in the field of information security.

The Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan for implementation of the Message of the First President of the Republic of Kazakhstan "The third modernization of Kazakhstan: Global competitiveness" taking into account Strategy approaches Kazakhstan-2050 on inclusion of Kazakhstan into number of 30 most developed states of the world is developed the draft of the Concept of the cybersecurity ("Cyber shield of Kazakhstan"). It defines the main directions of realization of state policy in the sphere of protection of electronic information resources, information systems and networks of telecommunications, ensuring safe use of ICT. This document is the first attempt of the country to develop an integrated approach to ensuring cybersecurity of national digital space [4].

Root of problems in ensuring national cybersecurity, according to Y. Seytkulov, the director of Scientific Research Institute of Information Security and Cryptology of the L.N.Gumilyov Eurasian National University, the member of Public Council of the Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan, is the deficiency of national shots. To provide with shots the system of "Cyber shield of Kazakhstan", it is necessary:

1 To handle an issue of creation of Academy of Information Security for high-quality preparation of national shots on profile specializations and to involve the leading domestic and foreign scientists.

2. To increase educational quotas within the Bolashak program in "Methods and the systems of information security, information security" for a Master Program, PhD and scientific training.

3. To increase quantity of annually allocated educational grants of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan in "Information security systems".

4. To make changes to the qualifier of specialties of the Republic of Kazakhstan, and to transfer this military specialty to the category of technical profiles.

5. To create special departments of information security in the leading higher education institutions of the country and two special faculties in Nur-Sultan (Astana) and Almaty.

6. To open at higher education institutions research institutes and laboratories [5].

According to the Vice-Chairman of Committee on Information Security of the Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan – R. Abdikalikov, the period of implementation of the Concept includes two stages: the first stage 2017-2018, the second stage 2019-2022. At the first stage there were:

1. Creation of the developed law-enforcement practice of observance of already established requirements in the sphere of ensuring information security.

2. Provided audit of educational programs and professional standards is carried out, the quantity and quality of the trained experts in the field of information security is increased, professional development of the acting workers occupied in this sphere.

3. Built the effective scheme of interaction and cooperation between the industry and science in creation of domestic developments.

The first stage of implementation of the concept passed. For this period for preparation of the corresponding shots for 2018-2019, 2019-2020, 2020-2021 academic years the annual quantity of grants to 500 is increased by specialty “Information security systems”. On training of masters – 165 scholarships, 10 scholarships are allocated for training of PhD students. Today at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan 701 government employees underwent retraining on the subjects “Information Cyber Security” and “Cyber Security Bases”. In a number of the universities of the Republic of Kazakhstan since September 1, 2018 new experimental educational programs are implemented. Big Data Analytics, cybersecurity, administration management and protection of computer systems and networks at the enterprises, cryptology, digital criminalistics, hardware security, computer security, network security are among them [6].

From 2019, the second phase of implementation began, during which the following is being provided:

1. Key participation of the Kazakhstan IT companies in providing national information and communication infrastructure with information security systems.

2. Loading of the domestic enterprises of electronic industry by orders for acquisition by public authorities and the quasi-public sector of the telecommunication equipment made and which underwent procedures of certification on compliance to requirements of information security in the territory of the country.

Till 2022 a register of the entrusted products of electronic industry and the software which represents the list of the products of ICT conforming to requirements of information security is maintained.

For achievement of the maximum cybersecurity, it is necessary to carry out a number of tasks:

1. To increase awareness of the population on threats of cybersecurity.

2. To increase quantity and quality of the trained experts in this sphere.

3. To increase scholarships in “information security systems” by training with the higher and postgraduate education.

4. To update educational programs according to professional standards.

5. To update professional standards in the sphere of information technologies, information security.

6. To harmonize the international standards and also to update and develop national standards in the field of ICT, information security and cybersecurity.

7. To develop the Kazakhstan companies in the sphere of cybersecurity.

8. To create the operational centers of information security [7].

As the conclusion it is possible to tell that the cybersecurity in the modern world has huge value. The computer network from the date of its creation was subject to the attacks of malefactors and it seems that the threat of cyberattacks will only grow in process of growth of network. But with necessary level of training of the equipment and experts it is quite possible to control damage and

to restore losses from cyberattacks. The "Cyber shield of Kazakhstan" is a symbiosis of different strategies of cybersecurity, it is the whole package of measures, a set of the hardware and software and projects implemented by public authorities in the sphere of information security. However, there is a strong need to improve the concept on the example of the experience in ensuring cybersecurity of the developed countries.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan on the establishment of the Ministry of Digital Development, Defense and Aerospace Industry of the Republic of Kazakhstan On October 6, 2016, No. 350.
2. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan of December 12, 2017 No. 827 on Approval of the State Program "Digital Kazakhstan".
3. Speech by the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan Bakytzhan Sagintayev at the Republican meeting on digitalization issues - Digital Kazakhstan September, 2017.
4. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan on the Approval of the Cyber Security Concept ("Cybershield of Kazakhstan") of June 30, 2017 No. 407.
5. Койшыбаева М. Оценка финансирования проектов цифровой экономики в Республике Казахстан //Вестник КазНУ. Серия Экономическая. – 2019. – Т. 130. – №. 4.
6. Symbat I., Yesseniyazova B. M. Cyber security issues in digital kazakhstan.
7. Boranbayev A. et al. The modern state and the further development prospects of information security in the Republic of Kazakhstan //Information Technology-New Generations. – 2018.

МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ

Қадыржанов Рүстем Қазақбайұлы – 70 жыл	 5-6
Кадыржанов Рустем Казахбаевич – 70 лет	 6-6
Әбдіуақап Қара. Түркі дүниесінде ортақ түркі латын әліпбиі және оның жасалуында қазақтардың рөлі	 7-13
Вежбицки, А. Польша и Центральная Азия в XXI веке	 13-16
Толипов Ф. Ф. Критические заметки к вопросу о понимании актуальности и сущности региональной интеграции в Центральной Азии	 16-19
Дудин П. Н., Хусаинов З. Ф. Перспективы российско-казахстанского научного сотрудничества: восточноазиатский гуманитарный вектор	 20-22
Д. С. Раев. Р.Қ. Қадыржанов – мәдени мәмлегер ғалым	 22-26
Ем Н. Б., Цой Л. Г. Этническая солидарность казахстанских корейцев как механизм социального лифта	 26-28
Хайруллаева В.Х. Даму және әлеуметтік прогресс мәселелерінің философиялық аспектілері	 28-31
Мұқаметханұлы Н. Орталық Азия интеграциясындағы Қытай факторы	 31-33
Кожирова С. ШОС и Казахстан в период пандемии	 34-37
Байдаров Е. У. Перспективы развития казахстанского востоковедения в контексте внешнеполитической деятельности Республики Казахстан	 37-39
Ж. С. Макашева. Евразийская интеграция: новый этап	 40-42
Адилханулы. Н. Пять причин не повторения кыргызского сценария в Казахстане	 43-44
Абжапарова Л. Ж.Халықаралық қатынастар жүйесіндегі бейбітшілік мәселесі мен дипломатия	 44-48
Шұқыжанова А. Н. Ресей Федерациясының Орталық Азия аймағындағы саясаты	 48-52
Г.А. Мәлік., Н. Абдыкаимова. Қазіргі философиядағы билік феноменін түсіну ерекшеліктері	 52-54
Кыдырбекулы Д. Б. Республика Казахстан: от объекта к субъекту геополитики	 54-58
Акесина А. Процесс национального строительства и роль межэтнического согласия в формировании идентичности	 58-60
Маулен А. Б., Кадыржанов Р. Қ. Посткеңестік Қазақстанның этнодемографиялық құрылымы	 61-63
Жумагазиева М.Ж. Қазақстанның эмиграция мәселесінің қазіргі таңдағы ахуалы қандай?	 63-67
Тастембаева Б. С. Международные отношения между Федеративной Республикой Бразилия и Республики Гаити в контексте модели сотрудничества «Юг-Юг»	 67-70
Садвакасов Жандос. Сотрудничество Европейского Союза с Центральной Азией в сфере образования	 70-75
Тезекбаева Зулфия Айтқалиқызы. Терроризм в центральной Азии в оценках мировых СМИ	 75-78
Sh. Mansurova. Cyber war as the main global cyber threat	 79-82
Rakhmonov Dzhamshed. Security of Central Asia in the context of Afghanistan	 82-87
Касимова Гулназ Мухитденовна Влияние онлайн пространства на гражданскую активность	 87-90
Abdrakhman S.U. Cybersecurity of the Republic of Kazakhstan during the digital era	 91-94
МАЗМҰНЫ / СОДЕРЖАНИЕ	 95

Философия ғылымдарының докторы, профессор Рүстем Қазақбайұлы Қадыржановтың
70 жылдығына арналған
«Қазақстан жаһандық және аймақтық үдерістерде»
Халықаралық дөңгелек үстел
МАТЕРИАЛДАРЫ
2 желтоқсан 2020 ж.

МАТЕРИАЛЫ
международного круглого стола
«Казахстан в глобальных и региональных процессах»
посвященного 70–летнему юбилею доктора философских наук, профессора
Рустема Казахбаевича Кадыржанова
2 декабрь 2020 г.

PROCEEDINGS
of the International roundtable
“Kazakhstan in the global and regional processes”
dedicated to the 70th anniversary of Dr., Prof. Rustem Kadyrzhanov
December 2, 2020

Подписано в печать 22.04.2021.
Формат 60x84 $^{1}/_{16}$, Объем 6,0 п.л.
Печать офсетная. Бумага офсетная.
Заказ № 2001. Тираж 100 экз.

Издательство «Полилингва» КазУМОиМЯ имени Абылай хана
050022, г. Алматы, ул. Муратбаева, 200
Тел.: +7 (727) 292-03-84, 292-03-85, вн. 21-19
E-mail: kazumo@ablaikhan.kz, ablaikhan@list.ru